

Åke Eriksson

Det är dags att välja sida

Kommunisterna & Tjeckoslovakien

Socinform 1977

Innehåll

Förord.....	1
Den tjeckoslovakiska vägen	1
Vilket samhälle byggdes?.....	3
Kulturarbetarna.....	6
Massmedias roll under Pragvåren	8
Arbetarråden.....	9
Fackföreningsrörelsen och ockupationen.....	14
Fanns det risk för kontrarevolution?	15
VPK och Tjeckoslovakien.....	18
<i>Dokument</i>	22
Demokratin i partiet – två linjer	22
Bresjnev håller tal.....	24
Uttalande VPK:s AU 21/8 -98: Allt stöd åt Tjeckoslovakiens folk!.....	26
Hermansson svarar Mullvaden.....	26
Ur en artikel av André Gorz.....	27
Tidsignals chefredaktör och redaktionssekreterare gör en första analys.....	29
Lenin: Ur Till frågan om nationaliteterna eller om ”autonomiseringen”	37
Mlynar: Ett öppet brev till Europas kommunister och socialister.....	38
Dubcek har inte kapitulerat	43
Dubceks brev.....	45
Lästips	59
Källor.....	59

Förord

Den här skriften är främst riktad till mina kamrater i VPK. Av olika taktiska skäl har tjeckoslovakiendebatten sopats under mattan i partiet. Detta är katastrofalt eftersom frågan rymmer grundläggande problem för arbetarrörelsen i alla länder.

Händelserna i Tjeckoslovakien reser frågan om hur den socialism vi kämpar för ska se ut. Hur ska vi förhålla oss till Sovjetunionen i dag och i morgon i en svensk arbetarstat?

Det får inte råda någon som helst tvekan om vårt partis ställning till de socialistiska ländernas självbestämmanderätt och till den proletära demokratin. I dag finns det en klyfta mellan partiets ord och handlingar i dessa frågor. Detta tjänar endast den borgerliga och socialdemokratiska propagandans påståenden om att kommunister är opålitliga.

Debatten om öststaternas natur riskerar att utspelas mellan dem som klamrar sig fast vid sin gamla tro på det Ledande Partiet och maoistgrupperna med sin supermaktsteori och därav följande knäfall för den borgerliga staten. En sådan snedvridning vill den här boken motverka.

Jag har inte velat tynga ner framställningen med ett myller av noter och källhänvisningar. Denna skrift är ett politiskt debattinlägg, ingen vetenskaplig avhandling.

Upprättandet av de demokratiska fri- och rättigheterna under Pragvåren förde med sig ett explosionsartat uppsving inom samhällslivets alla områden. Folk engagerade sig i politiska, kulturella, sociala, vetenskapliga frågor. Jag har valt att endast ta upp fyra faktorer i utvecklingen: de intellektuella, massmedia, företagsråden och fackföreningarna. De två sistnämnda är jämförelsevis okända eftersom de inte passar in i varken den borgerliga eller den sovjetiska propagandabilden av händelserna i Tjeckoslovakien.

Många, som ännu två decennier efter SUKP:s tjugonde kongress inte lärt sig tänka självständigt, kommer inte att läsa denna bok eftersom de på förhand tror sig veta att den är ”antisovjetisk”. Detta förhållande gör det desto angelägnare att söka framtinga en debatt.

Lenin sa i ett tal till ungdomsförbundet 1920: ”Den kommunist som vill skrävla med kommunismen på grundval av de färdiga argument som serveras honom, utan att ha efterkommit sin allvarliga, svåra, stora plikt att kritiskt behandla och analysera fakta, en sådan kommunist vore mycket bedrövlig. Att på detta sätt ytligt behandla tingen skulle vara i avgörande mening katastrofalt.”

Åke Eriksson

Nacka i november 1976.

Den tjeckoslovakiska vägen

Inget land i öst- och centraleuropa hade efter kriget bättre förutsättningar för övergången till socialismen än Tjeckoslovakien. Mellan 1918, då den tjeckoslovakiska staten upprättades, och 1938, då den nazistiska erövringen började, var landet en högt industrialiserad borgerlig demokrati med ett legalt, starkt kommunistiskt parti och starka fackföreningar. När partiet bildades 1921 hade det 350 000 medlemmar.

Det tjeckoslovakiska partiet hade precis som det svenska och många andra partier genomgått en splittring i slutet av 20-talet, där den sista oppositionen mot Stalin uteslöts och partiet formades till ett lydigt redskap för den sovjetiska utrikespolitiken. Det var på den femte bolsjeviseringskongressen 1929 som Gottwald valdes till partiledare. Partiet förlorade ca 70 % av sina medlemmar och det var under denna period som det ledarskap trädde fram som skulle komma att leda övergången till socialism i Tjeckoslovakien. Det var ett byråkratiserat,

Stalintroget parti som trädde fram som den ledande kraften efter kriget. Ett parti för vilket proletariats diktatur självklart betydde partiledningens diktatur.

När kriget bröt ut tog partiet upp motståndskampen. Den tysk-sovjetiska pakten kom som en chock för kommunisterna. Jiri Pelikán som var en av de många ungdomar som gått med i partiet på grund av dess klara antifascism berättar: ”Jag minns t ex hur en av mina vänner reagerade ... När han fick instruktionerna från Komintern efter den nazistiska ockupationen blev han djupt skakad. Till och med meddelanden undertecknade av Gottwald själv slog fast att de tyska soldaterna som hade invaderat Tjeckoslovakien i själva verket var proletärer i uniform och därför på intet sätt klassfiender! De verkliga fienderna var den tjeckiska borgarklassen under Benes ledning och de amerikanska och brittiska plutokraterna. Detta var Kominternlinjen vid den tiden. Jag kommer ihåg att min vän vägrade vidarebefordra dessa instruktioner till partimedlemmarna. De skulle ha inneburit att vi i stället för att slåss mot ockupanterna skulle slåss mot vårt eget folk. Över hela landet mildrade partiet dessa instruktioner ... Trots våra känslor kunde vi förnuftsmässigt begripa att pakten förmodligen var nödvändig, men vad vi inte kunde förstå var alla de positiva artiklar om Sovjetunionen vi började läsa i de tyska tidningarna och sändningarna vi hörde från Radio Moskva vid den tiden. I stället för att arbeta för att bygga upp motståndet, började de tona ner den antifascistiska propagandan ...”

I och med det tyska anfallet på Sovjet sommaren 1941 ändrades åter Moskvas politik och motståndsrörelsen fick fullt stöd. Efter befrielsen mångdubblades antalet medlemmar snabbt. Från 80 000 1938, varav ca 27 000 fortfarande var aktiva vid krigsslutet, ökade medlemsantalet till 1 200 000 på våren 1947. I valet 1946 fick partiet 38 % av rösterna. Partiets prestige var stor och Sovjetunionen hyllades som befriare.

De tjeckoslovakiska borgarnas ställning var rubbad av kriget. De borgerliga politikernas gamla förbindelser med västmakterna hade fått en avgörande knäck genom Münchenavtalet eller Münchenförräderiet som tjeckerna kallar det. 1945 var så gott som hela kreditväsendet och 60 % av industrin tysk egendom. President Benes beskrev situationen: ”Tyskarna tog helt enkelt kontroll över alla viktiga industrier och alla banker ... Om de inte förstatligade dem direkt så satte de dem åtminstone i händerna på tyska storkoncerner ... På detta sätt förberedde de automatiskt det ekonomiska och finansiella kapitalet i vårt land för nationalisering ... Att återlämna denna egendom och bankerna till enskilda tjecker eller att konsolidera dem utan betydande statlig hjälp och utan nya finansiella garantier var helt enkelt omöjligt. Staten var tvungen att träda in.”

I den tjeckoslovakiska krigsmakt som bildades efter kriget bestod ledningen till stor del av folk ur den tjeckoslovakiska frivilligkår som satts upp i Sovjetunionen. Polisen var kontrollerad av den kommunistiske inrikesministern, som företog omfattande utrensningar av de värsta reaktionärerna i kåren.

”Pragkuppen”

Efterkrigspolitiken i Tjeckoslovakien genomgick samma två faser som det övriga Östeuropa. I den första fasen betonade partiet att man var inne i den ”nationellt demokratiska” revolutionens stadium.

1948 hade den utrikespolitiska situationen förändrats. Västmakternas ledande politiker talade om att det var dags att stoppa kommunismens spridning, att börja ”rulla tillbaka” Sovjetunionens inflytande. Borgarna rustade åter för storkrig. Det ”kalla kriget” satte igång med en våldsam antikommunistisk propaganda, handelsblockader, spionage. I denna situation påskyndades omvandlingen av samhället i det som enligt uppgörelserna i Jalta mellan de allierade i världskriget var Sovjetunionens del av Europa.

Samtidigt hade de inrikespolitiska spänningarna närmat sig bristningsgränsen. De borgerliga partierna motarbetade fortsatta socialiseringar, de sökte sabotera den nya jordreformen, stoppa utbyggnaden av socialförsäkringen och de gick emot förändringar i skattepolitiken som syftade till högre skatter på stora förmögenheter och lättnader för bönder och småföretagare. Kommunisternas kontroll av polisväsendet angreps allt häftigare.

Den 20 februari lämnade de borgerliga ministrarna in sin avskedsansökan. De borgerliga partierna i Nationella Fronten var i minoritet. KP och soc.-dem. hade tillsammans fått 50,2 % av rösterna i det senaste valet.

8 000 ombud från arbetarråden samlades till kongress i Prag. De krävde inte bara att det hittillsvarande regeringsprogrammet skulle fullföljas utan även socialisering av alla företag med över 50 anställda och krafttag mot svartarbörshandeln.

På kommunisternas initiativ bildades aktionsutskott över hela landet. Många medlemmar i de avgående ministrarnas partier gick med i dessa utskott. En del av aktionsutskotten valdes, medan andra uppstod genom att de som ville gå till handling själva bildade ett. Som exempel på hur det kunde gå till berättar ett ögonvittne till Prag-”kuppen”: ”Jag fick höra hur man upprättade aktionsutskott i en privatägd farmaceutisk fabrik med 150 arbetare. Ägaren sade sig inte tillhöra något politiskt parti men två av styrelsemedlemmarna var kända som aktiva nationella socialister*. Ett aktionsutskott med fyra kommunister, tre socialdemokrater och två nationella socialister bildades och en tremannadelegation besökte ägarens kontor och uppmanade honom hövligt att ge sig av. Han frågade om skälet.

– Därför att ni inte längre kan äga fabriken. Det har driftrådkongressen beslutat, var svaret.

– Jag erkänner inte den myndigheten.

– Beklagat. Då får vi bära ut er. Vi har ingenting emot er personligen. Vi gör bara vår plikt.

Ägaren fick gå utan vidare diskussion. De två verkställande direktörerna fick tjänstledighet på obestämd tid med full lön, tills man kunde fatta beslut om deras ställning. Förmannen vid fabriken, en socialdemokrat som hade de flesta arbetarnas förtroende, blev chef.”

Från arbetsplatser och organisationer strömmade kraven på att presidenten skulle godkänna högerens avskedsansökningar. En entimmes generalstrejk hölls för att sätta tryck bakom rådkongressens krav. Arbetarmilisen bevakade fabriken.

Den 25 februari kallade radion och KPs och LOs tidningar Prags invånare till möte på Václav-platsen. 200 000 kom för att höra resultatet av regeringskrisen. Presidenten hade godkänt den nya ministerlistan som bestod av 11 kommunister, 3 socialdemokrater, 2 folkpartister, 2 nationella socialister och 1 slovakisk demokrat. De tre sistnämnda partierna var de som skapat regeringskrisen.

Till borgarnas besvikelse hade krisen övervunnits snabbt och fredligt enligt parlamentariska regler.

Vilket samhälle byggdes?

Efter februarihändelserna formades det tjeckoslovakiska samhället efter sovjetiskt mönster. Till Sovjetunionens industrialiseringsmodell tillämpades på ett redan industrialiserat land, med satsning på tungindustrin. Samma centralbyråkratiska planeringssystem infördes. Flerpartisystemet bibehölls som form men fräntogs med polisterrorns hjälp allt innehåll. Stalin ville inte riskera ett nytt Jugoslavien och omfattande utrensningar och politiska

* De nationella socialisterna var inte ett nazistiskt utan ett småborgerligt parti, jämförbart med radikalsocialisterna i Frankrike.

rättegångar iscensattes. Offren var oftast inte på något sätt oppositionella utan var människor som skulle kunna visa en självständig hållning. Många av dem var Spanienkämpar och hade deltagit i den franska motståndsrörelsen. Stalin litade bara på folk som hade kunnat fingraskas under de år de befunnit sig i exil i Sovjetunionen. Det blev ett brott att ha varit en kämpande internationalist. Det blev ett brott att vara jude. De som utgjort ledande krafter inom landet misstänktes för nationalistiska avvikelser. Den tjeckoslovakiska vägen till socialismen som partiet stundtals talade om under de första efterkrigsåren blev den ryska vägen till byråkratins diktatur.

Fullständig socialisering

Inget land i Östeuropa genomförde en så fullständig socialisering som Tjeckoslovakien. Det var det enda land där inte ens små hantverkare tilläts driva privat verksamhet. Det klingade därför falskt när partiledare i länder som DDR och Polen – vilka tillåter privatkapitalistisk industri – 1968 ojade sig över att Prag planerade att låta exempelvis skomakare öppna egna reparationsverkstäder.

Jämfört med andra socialistiska länder hade Tjeckoslovariens lönesystem små skillnader. Det lönade sig inte för en arbetare att plugga vidare till ingenjör. En skollärare kom aldrig upp i en kvalificerad industriarbetares lön. En läkare gjorde det först i 50-årsåldern. De enda som hade större privilegier var det högsta toppskiktet inom parti- och statsbyråkratin. Denna ekonomiska jämlikhet blev en broms snarare än en drivkraft eftersom demokratin och medinflytandet saknades. Viljan att ta initiativ inom det ekonomiska, politiska eller kulturella livet belönades varken ekonomiskt eller på annat sätt. Snarare var det farligt att utmärka sig på något annat sätt än som smidig verkställare av order.

I en intervju i Ny Dag sommaren -68 berättar Pavel Auersperg, ledamot av centralkommittén och programkommissionen:

”Vi bevittnade under dessa år ett mycket starkt uppsving för maskinindustrin och centralismens befestande på demokratins bekostnad. Enheten inom det socialistiska lägret, som givetvis måste basera sig på enighet inom vart och ett av de berörda folken, började anta schablonens form.

Fast Tjeckoslovakien var högt utvecklat i industriellt avseende tog vi på oss en ‘järnskjorta’ genom ytterligare industrialisering. Både den fortsatta utvecklingen och ‘det kalla krigets’ skärpning gjorde det nödvändigt att överföra det splittrade, privata jordbruket till kooperativ stordrift, men denna åtföljdes inte av en motsvarande teknisk modernisering.

Vad som är ostridigt från denna period är att Tjeckoslovakien endast tillsammans med det socialistiska lägret och som en del av detsamma kunde motsätta sig imperialismens tryck och de extremistiska krafter som (1953) öppet manade till ett tredje världskrig. Endast som en del av detta läger kunde vårt land förbereda övergången till socialistiska produktionsförhållanden, vilket innebär att den ena människans utsugning av den andra upphävs.

— — —

De principer som infördes under ‘det kalla kriget’ och efter hand ledde till stärkt centralism och en förenklad uppfattning av planeringsuppgifterna, råkade snart i motsättning till produktivkrafternas och den samhälleliga produktionens utvecklingsnivå, men detta ignorerades.

— — —

Det blev svårt att tillfredsställa den växande efterfrågan på arbetskraft. Näringslivet hade redan nått den yttersta gränsen för en extensiv utveckling. Råvarorna bearbetades inte på ett sätt som gav samhället och producenterna den bästa nyttan.

Istället för att söka de nya metoder det nya läget fordrade, ökades trycket från centrum och kontrollorganen fick vidgade funktioner. Analyser visade dock att ingen kontroll i världen kunde ändra tillståndet ens med ständigt växande socialistisk medvetenhetsgrad.

Det var nödvändigt att ändra den ekonomiska politiken, att övergå från den intensiva industriutveckling som bara stegrade efterfrågan på arbetskraft, kapitalinvesteringar och råvaror. Folkhushållningen måste ledas så att befintliga resurser kunde utnyttjas effektivare, att vårt land kunde få tidsenlig teknisk utrustning. Kvarnen på arbetet måste höjas genom att häva nivelleringen inom lönesystemet. Alla de metoder som här hos oss är kända under beteckningen ”De nya metoderna i den ekonomiska ledningen” blev de första stegen i en politik som syftar till att övervinna det central-byråkratiska systemet för folkhushållningens ledning. Detta måste givetvis kompletteras med ändringar i det politiska systemet, det är en fråga som rör hela samhällsutvecklingen.

Den centraliserade maktens särmärke är att kränka demokratin, undergräva människornas initiativ, begränsa och undertrycka de mänskliga rättigheterna. Så är det vare sig makten befinner sig i händerna på en person eller ett organ. Den har en inneboende tendens att bemöta andra uppfattningar från absolutistisk ståndpunkt, som vi måste vara på vakt mot.

Jag skulle till sist också gärna ha sagt att vår modell för socialistiskt uppbygge – trots hittillsvarande deformationer – lett till många framgångar. Den har säkrat full sysselsättning, en progressiv socialpolitik, den har fört upp hälsovården på hög nivå och givit oss en demokratisk skola samt på ett gediget sätt tillfredsställt många andra krav från de arbetandes sida.”

Några exempel på planerat slöseri

Tjeckoslovakien ligger på tredje plats i världen vad gäller tillverkning av cement, men i årtal var det omöjligt att köpa en säck cement i affärerna för att laga eller bygga en vägg.

Eftersom planens uppfyllande mättes i mängden råvaror och i vikt, så kunde tex stålverk tillverka produkter som var för tjocka för att kunna användas. De köptes in som skrot och smältes ned igen.

En fabrik i Prag skulle tillverka ett visst antal ton spik per år. Det enklaste sättet var att göra tjocka sextumsspik. Resultatet var att det inte fanns mindre spik att få tag i på marknaden.

Lagren av osäljbara produkter beräknades 1968 till ett värde av ca 200 miljarder tjeckiska kronor.

Misslyckade planer

Den första femårsplanen förlängdes till sju år. Den andra misslyckades. Den tredje övergavs efter två år 1960 och ersattes med ettårsplaner som förklarade utvecklingen av industrier som behöver långtidsplanering av utvecklingen för att kunna fungera.

Stelheten i planeringen och fasthållandet vid fortsatt utbyggnad av tungindustrin gjorde att Tjeckoslovakien halkade efter i den tekniska utvecklingen och försämrade därmed sina möjligheter att konkurrera med sina exportvaror på världsmarknaden.

Det politiska systemet: Partiets diktatur – inte proletariats

Kortfattat såg det politiska system som skapades efter 1948 ut så här: Makten sägs tillhöra arbetarklassen. Arbetarklassen representeras av Partiet. Klassen utövar sin makt genom

partiet. Därför måste partiet ha monopol på makten. Det måste styra staten, politiken, ekonomin, kulturen, vetenskapen. Att ifrågasätta Partiets allsmäktighet blir enligt detta stalinistiska synsätt lika med att socialismen ifrågasätts. Arbetarnas enda roll blir att arbeta hårt för att förverkliga de planer som ledarna gjort upp. Resultatet blir att arbetarklassen avpolitiserats och att systemet byråkratiseras. När över 300 000 arbetare under de första åren på 50-talet lyftes upp i administrationen från arbetsplatserna, utmålades detta som att proletariats diktatur stärktes. Effekten var i själva verket den motsatta. Arbetarna förlorade sin representation i de valda organen, i partiapparaten och i fackföreningsledningarna. Att arbetare gör personlig karriär och blir byråkrater stärker inte arbetarklassens positioner.

Allt eftersom alla valda organ tömdes på sitt innehåll skärptes krisen i det politiska livet. Inte ens partiets centralkommitté hade någon verklig makt. Denna hade samlats hos en handfull personer som bakom lyckta dörrar bestämde politiken. Alla andra hade som enda uppgift att verkställa besluten. När det inte gavs någon möjlighet att delta i beslutsfattandet tappade folk i längden givetvis intresset för att spela med i det skendemokratiska spelet. Till slut blev det till och med svårt att få folk att ställa upp som kandidater i valen till de lokala förvaltningarna.

Samma ointresse och likgiltighet inför politiken härskar i dag åter i det ”normaliserade” Tjeckoslovakien. Målet för de flesta är en TV, en bil, en sommarstuga.

Det tjeckoslovakiska samhället 1948-68 kan liknas vid en maskin, där en liten motor i toppen driver remmar (parti- och fackföreningsapparaten, andra massorganisationer, förvaltningen), vilka i sin tur driver de stora hjulen (produktion, utbildning, sjukvård, kultur osv). Med tiden började remmarna slira och hela maskineriet gick på tomgång.

Den nationella frågan

Det byråkratiskt centralistiska systemet löste heller inte frågan om förhållandet mellan tjecker och slovakier. Tjeckerna hade dominerat över slovakerna under den borgerliga republiken. Böhmen-Mähren var industriland – Slovakien jordbruksland. Efter -48 satsades det på industrialisering av Slovakien men den centrala politiska makten låg i Prag. En av Pragvårens viktigaste reformer var förändringen till en federativ stat där både tjecker och slovakier fick var sin regering (plus en överordnad för hela landet). Efter samma modell omorganiserades t ex LO.

Krisen mognar

1967 hade krisen på samhällslivets alla områden blivit så akut att något radikalt måste ske. De inom centralkommittén som var för en reform av ekonomin kunde inte driva igenom sin linje utan att mobilisera en rörelse utanför maktapparaten. Några omfattande ändringar i ekonomin kunde inte komma till stånd utan att den politiska demokratin upprättades.

Alla samhällsgruppers intressen sammanföll i två krav: Den gamla förtryckarregimen måste bort, krafftåg måste till för att ställa ekonomin på fötter. Säkerligen skulle intressena åter gå isär framför allt vad beträffar den ekonomiska reformens vidare utveckling, men just i början av 1968 var hela folket enigt. Detta förklarar varför allt kunde ske så snabbt och fredligt. Den gamla regimen hade inte längre något stöd inom landet.

Kulturarbetarna

”Jag talade en dag om mina tvivel med Lunatjarskij. Han genmälde att vad kommunismen eftersträvade inte var monoton utan formernas mångfald, att konstnärernas skapande arbete inte kunde underställas några bestämda regler. Lunatjarskij ansåg att det existerade en stupid och självgod gendarmentalitet som inte hade något begrepp om konstens natur. Ett år därefter gav han uttryck åt samma uppfattning i tidskriften ”Pressen och revolutionen”; efter

att ha noterat att censur kunde visa sig nödvändig under en övergångsperiod fortsatte han: ”Skulle någon person däremot säga: ‘Bort med alla fördomar vad angår ordets frihet, det länder det kommunistiska systemet tillgodo om litteraturen kontrolleras av staten, censuren är inte bara ett förskräckligt mellanspel utan en beståndsdel av det ordnade, socialiserade socialistiska livet’ – och därmed dra slutsatsen att kritiken lämpligen bör förvandlas till angiveri eller det konstnärliga arbetets anpassning efter revolutionära mallar, – den personen skulle bara visa att han under sin kommunistiska yta döljer ett simpelt gendarmtryne, och att makten för honom är en möjlighet att spela tyrann och översittare och slå alla misstänkta på truten ...”

Ilja Ehrenburgs Minnen

De borgerligt nationalistiska idéer som gjorde sitt segertåg genom Europa på 1800-talet fick en annan inriktning hos ett förtryckt folk än hos oberoende och förtryckande nationer. Ända sedan det österrikisk-ungerska kejsardömet har den tjeckiska och slovakiska kampen för nationellt oberoende varit sammankopplad med arbetarklassens sociala kamp.

Kulturarbetarna var i stor utsträckning politiskt radikala. De intellektuella i Tjeckoslovakien, vars huvuddel deltog aktivt i avskaffandet av kapitalismen, kom att drabbas hårt när den nya regimen visade sitt polistryne.

De revolutionära kulturarbetarnas reaktion på mötet med den sovjetiska kulturpolitiken beskrivs så här av Jiri Pelikán:

”Ett annat stort diskussionsämne (inom partiet) 1947 var Zjdanovs tal om proletär litteratur och de åtgärder som vidtagits mot Achmatova, Katjaturian och Sjostakovitj. En utställning av sovjetiskt måleri på vilken den så kallade socialistiska realismen för första gången dök upp, hölls i Prag. Det blev en våldsamt sammandrabbning mellan partiet och de kommunistiska intellektuella, eftersom de senare till största delen var folk som var kommunister redan före kriget, när kommunistisk konstnär var liktydigt med avantgarde-konstnär. Många av dem var till exempel surrealist. I den sovjetiska socialistiska realismen kände de igen första republikens borgerliga realism och de vägrade godta denna sorts konst som riktig socialistisk konst. Partiledningen försökte lösa den här konflikten genom att förklara att den ‘socialistiska realismen’ berodde på Sovjetunionens historiska utveckling och att konstnärerna i Tjeckoslovakien under inga omständigheter skulle bli påtvingade en enda riktning. Icke desto mindre var detta ett stort debattämne.”

På den internationella mässan Expo i Bryssel 1957 ville tjeckerna visa upp sitt lands moderna konst. Bland andra kontaktades en målare i Prag av en regeringstjänsteman. Konstnären blev naturligtvis mycket glad och frågade: ”Betyder det här att jag får ställa ut här hemma igen?” ”Det finns inget nödvändigt samband mellan de två sakerna, kamrat”, blev svaret.

I en situation när all fri debatt, offentlig såväl som inom det ”statsbärande” partiet, är förbjuden blir skönlitteraturen den enda form i vilken politiska åsikter kan framföras. Det är ju inte alltid så lätt för censuren att slå ned på de liknelser, antydningar och omskrivningar som man kan väva in i ett skönlitterärt verk. Systemet tvingade författaren att antingen prostituera sig helt eller bli politiker, eftersom han var den ende som hade någon möjlighet att ge uttryck åt politiska åsikter. Detta är anledningen till den stora roll som författarförbundet och dess tidning spelade i de händelser som förebådade Novotnys fall och i Pragvåren.

På författarförbundets kongress sommaren 1967 höll Ludvik Vaculik ett tal (för vilket han sen blev utesluten ur partiet) där han beskrev det dittillsvarande ”kulturlivet” så här: ”Makten tar kontakt med konsten varhelst det inte finns några verkliga svar på ett problem, men där svar icke desto mindre måste hittas på det ena eller andra sättet ... Makten föredrar folk vilkas inre läggning liknar dess egen. Men eftersom det är ont om sådana, måste den använda andra

människor som den anpassar till sina behov ... Allt vad vårt kulturella liv har uppnått, allt det vackra som folk har skapat ... allt detta har uppnåtts trots det sätt som våra styrande kretsar betett sig de senaste åren ... på 20 år har inte ett enda mänskligt problem lösts i vårt samhälle!"

Novotny försökte tysta den växande oppositionen genom att förbjuda författarnas tidning Literarni Noviny och låta polisen slå ned de studenter som gick ut i demonstration mot det urusla skick studenthemmen var i. Det var bl a ständigt trassel med belysningen och studenterna tågade fram under det dubbeltydiga slagordet: "Vi vill ha ljus!"

Efter januari startade författarförbundet en ny veckotidning, Literarni Listy. Med sin upplaga på en kvarts miljon exemplar kom den tillsammans med tidningen Student vara en inflytelserik vänsterröst inom demokratiseringsprocessen.

Massmedias roll under Pragvåren

I en intervju för den amerikanska socialistiska tidningen The Militant beskriver förre TV-chefen Jiri Pelikán radions och TVns roll under 1968: "Ett viktigt villkor för den socialistiska demokratin är att folket har tillgång till all information som rör statens politik och ekonomi. Därför avskaffade vi censuren under Pragvåren och upprättade yttrandefrihet. Vi ansåg att massmedia är en av de grundläggande beståndsdelarna i demokratiseringen och vårt mål var att ställa massmedia under allmänhetens – arbetarnas, böndernas, de ungas – kontroll och i deras tjänst. Vi öppnade dessa media för massorna, vilket ju också är den ursprungliga leninistiska hållningen.

Den här punkten missförstås ofta av vänstern i Väst, som tenderar att se kravet på yttrandefrihet och informationsfrihet som ett problem särskilt för de intellektuella.

Men den politiska revolutionen i de socialistiska länderna måste lösa detta ytterst viktiga problem för att inte en annan byråkratisk grupp ska kunna ta ifrån massorna makten. Arbetarna måste känna till budgeten för sin fabrik, sin region, för hela staten, om de ska kunna fatta riktiga beslut. Annars kommer bara teknokraterna att besluta på arbetarnas vägnar.

Ett av sätten på vilket vi försökte åstadkomma detta var att sända möten i fabrikerna eller på jordbrukskooperativen där medborgarna ställde frågor till ministrarna eller till representanter för partiet – ofta mycket besvärande frågor.

Dessa möten var i själva verket skolor i demokrati för vår befolkning. De kallades för en "explosion av sanning" därför att många av vårt livs realiteter för första gången blev förklarade ...

Från allra första början ville den ledande gruppen hålla förändringen inom ramar som skulle bestämmas av partiets ledning. Därför började progressiva delar av ledarskapet inse att om de verkligen ville utvidga reformrörelsen till en verklig rörelse för demokratisering, så behövde de massornas stöd.

I början av Pragvåren hölls ett massmöte i Prag. Till allas stora förvåning kom 10 000 personer. Det var omöjligt för alla att komma in i salen. Den var full av unga människor och det var – en explosion. Folk frågade om allting – om interna partifrågor, om Novotnys roll, om de politiska rättegångarna, om partiets förhållande till de partilösa, om Tjeckoslovakiens förhållande till Sovjetunionen och Kina, om vem som var ansvarig för deformationerna och hur medborgarna verkligen kunde utöva sina demokratiska rättigheter.

Mötet började klockan sju på kvällen och slutade inte förrän klockan två. Det kom så mycket folk att ledningen tvingades utlova ett kommande möte följande vecka. Återigen kom ca 10 000 människor.

Kravet på att få höra dessa diskussioner var så starkt att det beslöts att sända dem i radio och TV. Detta var början till explosionen, ty för första gången förstod folk i byarna och på avlägsna platser att någonting verkligen höll på att hända. Innan dess hade många människor det intrycket att det bara rörde sig om en grupp som stod emot en annan grupp och därför inte så viktigt för dem.”

Den byråkratiska regimens kontroll

Censuren beskrevs så här av Fritjof Lager i Ny Dag: ”Före det historiska mötet med kommunistiska partiets centralkommitté i januari föregående år fanns det i Tjeckoslovakien en statlig förhandscensur över dagspressen och andra tryckta publikationer. I redaktionerna var censurmyndigheternas representanter placerade. De granskade manuskripten innan dessa gick till sättning och ombrytning och vrakade eller godkände dem. Från ombrytarbänken kom endast sådana bidrag som var försedda med censurmannens eller -kvinnans stämpel och signatur. Censuren var en ständig källa till förargelse på redaktionerna. Censorerna ansåg sig nödsakade att lämna konkreta bevis för sin oumbärlighet och strävade därför efter att periodvis kunna presentera för sina överordnade ett antal manuskript som de genom sin ‘vaksamhet’ och sitt ingripande förhindrat att nå tryckpressarna.”

Yttrandefrihet för alla

I och med att fullständig tryckfrihet infördes fick även folk med antisocialistiska idéer komma till tals. Det enda som dessa lyckades med var att visa hur få de var och hur obetydligt deras inflytande var på den allmänna opinionen. De enda som ingrep mot vissa skrifter var tryckeriarbetare som vid ett par tillfällen vägrade befatta sig med material som de ansåg stred mot folkets intressen. På industrierna bildades kommittéer för försvar av yttrandefriheten.

Under ockupationen

När ockupanterna tågade in i Prag besatte de radio- och TV-husen. Trots detta sattes genast utspridda underjordiska radiosändare igång. Folket informerades från timme till timme om vad som hände. Dessa underjordiska sändare leddes av den officiella radion. De var stats- och partiledningens röst.

Tidningarna fortsatte att komma ut under ockupationen tack vare arbetarnas stöd. Ett ögonvittne berättar: ”Redaktören för en viktig tidskrift skjutsades av en motorcyklist i arbetarmiljens uniform. Medan ryska soldater genomsökte redaktionslokalerna skrevs tidningarna i fabrikena.”

Det var främst tack vare de grafiska arbetarna som spridningen av oräkneliga underjordiska tidningar, flygblad och broschyrer möjliggjordes. Det ovan citerade ögonvittnet fortsätter: ”Nu förstår jag varför tryckeriarbetarna ofta omtalas med respekt i arbetarrörelsens historia. Våra tryckare utförde inte bara ett perfekt, snabbt arbete, oavsett övertid, utan vad mer är; genom sitt lugn, medvetenhet och mod gjorde de det möjligt för alla tidningar att komma ut omedelbart efter andra dagen, trots att många tryckerier var ockuperade.”

Arbetarråden

Under krigets sista år bildades underjordiska Nationella kommittéer som folkliga organ för den framtida lokala förvaltningen. I en del industrier bildades också underjordiska fabrikskommittéer. Fabrikskommittéerna spelade en framträdande roll i upproret den 5 maj 1945 – framförallt i Prag.

Efter KP:s maktövertagande i februari 1948 upplöstes fabrikskommittéerna. De hade varit en hjälp för partiet på dess väg mot makten. Hädanefter var de ett hinder för partiets diktatur.

Partiets riktlinjer

Samtidigt med att vissa delar av den ekonomiska reformen infördes 1965 upprättades diverse produktionskommittéer och produktionsnämnder. Dessa organ, som huvudsakligen bestod av funktionärer, fick enbart en rådgivande funktion och hade ingen makt. De uppfattades av arbetarna som rent formella organ och var aldrig populära. Före januari -68 fördes en diskussion i vetenskapliga tidskrifter och böcker om formerna för förvaltningen av företagen.

I partiets aktionsprogram, som antogs av centralkommittén i april -68 sägs det: ”Den ekonomiska reformen kommer i stegrad takt att ge de socialistiska företagens hela kollektiv tillfälle att direkt känna följderna av både god och dålig ledning av företagen. Partiet anser därför att hela kollektivet, som får bära följderna, måste kunna inverka på ledningen av företaget. Det innebär ett behov i företagen av demokratiskt valda organ med fastställda rättigheter gentemot företagsledningen.”

Partiet angav inte vilka konkreta former dessa organ skulle ha eller vilka befogenheter de skulle få. Vissa kritiker menar att detta är tecken på en brist hos partiet och en rädsla inför en utveckling som kunde leda till en försvagning av partiets ledande roll. Tjeckiska reformkommunister menar att detta tvärtom var uttryck för det nya sätt på vilket partiet sökte spela den ledande rollen: Genom att inspirera och upplysa till skillnad från de gamla direktivmetoderna.

Arbetarna träder in på scenen

Efter decenniernas förtryck och fullständig avsaknad av information om såväl det egna företagets som hela ekonomins verkliga läge var arbetarklassen minst sagt oförberedd på att ta aktiv del i utformandet av ekonomin och politiken.

Förutsättningen för att arbetarna skulle kunna ta kontrollen över ”sin egen” stat var att de fick tillgång till kunskaper, inte bara om ekonomin, utan också t ex utrikespolitiska frågor.

1966 gjordes ett debattprogram i TV som stoppades av censuren på grund av följande inlägg från en anställd vid televisionen: ”Före kriget var de kapitalistiska företagen ålagda att publicera sina räkenskaper, resultaten av deras ekonomiska verksamhet. Varför är det då inte möjligt för våra förstatligade företag att publicera sina resultat? Arbetarna vet inte säkert om deras företag arbetar bra eller dåligt. De vet om de uppfyller planen, men detta säger dem inte om företaget bidrar till staten eller om det mottar ett stort understöd. Hur kan man fatta politiska beslut i en sådan situation?”

I början intog den tjeckoslovakiska arbetarklassen en avvaktande hållning till de politiska och ekonomiska förändringarna. Hotet om nedläggningar av icke lönsamma företag, utsikterna att kanske hamna i en ”jugoslavisk” situation med omfattande arbetslöshet tilltalade dem naturligtvis inte. 20 års bittra erfarenheter hade lärt dem att vara skeptiska mot initiativ uppifrån.

De konservativa krafterna inom byråkratin försökte utnyttja denna oro och misstänksamhet för att få stöd för en återgång till det gamla. Arbetarna började sitt inträde på den politiska scenen genom att ställa krav på högre löner. De hotade med och på vissa ställen genomförde de strejker för lönekraven.

Arbetarråden under Pragvåren

Från april 1968 till april 1969, då experimentet stoppades, bildades råd i ca hälften av landets industrier. Dessa råd representerade minst 800 000 arbetare. I likhet med det mesta som skedde under Pragvåren var arbetarrådets framväxt en fortgående utveckling där det hela tiden var fråga om ett växelspel mellan regeringens och massornas initiativ och de inhemska och utländska konservativa krafternas motstånd. Under det inledande skedet visade ledningen

inget intresse av arbetarråd med verkliga maktbefogenheter. Vissa ekonomer fruktade att om arbetarna skulle få bestämma så skulle de kräva kortsiktiga förbättringar och välja en sådan företagsledning som lovade högre löner utan hänsyn till de ekonomiska möjligheterna. Enligt ett förslag skulle råden vara sammansatta av 1/3 specialister från företaget och representanter från direktionen, 1/3 utomstående specialister och representanter från staten, 1/3 valda av de anställda. Rådet skulle inte få välja eller avskeda direktören.

Denna ”tredjedelsmodell” kritiserades av mer radikala ekonomer och av många historiker, statsvetare och filosofer. De avvisade tesen att arbetarsjälvstyre står i motsättning till effektivitetskraven. Sik sa t ex i ett TV-program: ”Det är alltså fråga om en uppfattning av de arbetandes demokratiska självförvaltning, som i möjligaste mån skulle begränsa de byråkratiska besluten ... det är därvid icke uteslutet att arbetarråden blir fröet till en ny självförvaltningsmodell för hela landet, att producenternas kollektiv till slut sammanslås till en kammare i parlamentet, så att de så att säga deltar i alla förhandlingar som direkt berör dem. När sedan arbetarråden blir en säker garanti mot diktat från den centrala makten inom näringslivet, så kommer detta att bli en av de viktigaste garantierna för att vi inte heller i politiken kommer att återvända till vår gamla maktpraxis och till några mäktigas oinskränkta herravälde.”

En del av de intellektuella uttryckte optimism beträffande arbetarnas ansvarskänsla. De såg i självförvaltningen ett sätt att vinna och engagera den hittills ganska avvaktande arbetarklassen i demokratiseringen. ”Utan demokrati i företaget kan det inte finnas ett verkligt demokratiskt politiskt system”, skrev historikern Karel Bartosek. Alienation (dvs främlingskap) i arbetet kan avskaffas endast genom att arbetarna får direkt kontroll över produktionen. Med utgångspunkt i självstyrelse i det enskilda företaget skulle ett nytt självstyrande system byggas upp i hela samhället och bilda basen för en helt ny form av socialism i Tjeckoslovakien. Bartosek och andra krävde slut på allt grubblande om arbetarrådens exakta form och uppgifter. Han vände sig direkt till arbetarna med uppmaning att de på eget initiativ skulle upprätta arbetarråd med arbetarmajoritet, direkt valda av arbetarna och med allomfattande beslutande makt.

Avgörande för en snabb ändring av politiken var främst rådets möjligheter inom den ekonomiska reformen. De utgjorde en lösning på problemet att tillsätta en effektiv och självständig företagsledning underifrån i stället för genom dekret uppifrån. Det största hindret för förverkligandet av den ekonomiska reformen var motståndet från den konservativa byråkratin i allians med de gamla företagsdirektörerna. En stor del av de sistnämnda var inte ens kapabla att leda företagen under de nya förhållandena, då det gällde att fatta självständiga beslut och inte, som förut, enbart lyda centrala direktiv.

I maj kom regeringens Ramprogram för upprättande och försöksverksamhet med kollektiva organ för företagens demokratiska styrning. Den grundläggande tanken i ramprogrammet var att man inte ville skapa ett rent självstyrande organ. Man ville uppfostra en kunnig och effektiv företagsledning, kontrollerad av ett organ i vilket de anställda skulle få en grundläggande representation. Ramförslagets modell låg mellan ”tredjedelsmodellen” och ett självstyrande arbetarråd.

Råden skulle upprättas i tre etapper beroende på hur långt det förberedande arbetet hade kommit. De skulle inte upprättas i t ex allmänna kommunikationer, skogsbruk, innan dessas organisatoriska ställning i samhället hade lösts. Råden skulle inte heller bildas i företag som gick med förlust, som sedan länge inte kunnat fullgöra sina uppgifter eller som var nedläggningshotade. För att bilda ett råd krävdes medgivande av den myndighet som dittills haft rätt att utnämna direktör.

Erfarenheterna från försöksverksamheten och från den landsomfattande debatten skulle ligga till grund för den nya lagen om de socialistiska företagen som skulle antas före årets slut. Ramförslaget kritiserades både från tredjedelsmodellens anhängare och från dem som ville ha en verklig arbetarsjälvstyrelse. De sistnämnda kunde med all rätt peka på vaga formuleringar som "rådet bedömer" eller "rådet rekommenderar" och på det faktum att rådets auktoritet försvagades genom att man garanterade ledningen rätten att i sista hand handla enligt sitt ursprungliga förslag.

I en tid då fackföreningsrörelsen återigen började bli försvarare av de anställdas intressen gentemot företagsledning och stat uppfattades råden av en del fackliga funktionärer som något suspekt. Flera av dem såg i ramförslagets otillräckliga behandling av fackföreningens roll ett dolt försök att avvärja arbetarnas organisation på ett tidigt stadium av den politiska "pånyttfödelseperioden". Om det skulle bildas några råd så ville de ha mer inflytande på dessa och få vetorätt i vissa frågor. Ramförslaget diskuterades på en facklig konferens 18-20/6. Man krävde att arbetarna skulle få direkt och effektiv kontroll över produktionsmedlen. Fackföreningarnas centralråd lade på konferensen fram sitt eget förslag till utformning av arbetarråden. Förslaget liknade regeringens ramprogram, men fackets roll var mer utförligt beskriven. Råden borde upprättas även i företag som gått med förlust. Centralrådets förslag gick ut till diskussion i de lokala fackföreningarna.

I slutet av maj valdes de första råden. I praktiken gick de längre än ramprogrammet. Skodaverken i Plzen bildade mönster. I Skodarådets stadgar betecknas rådet som "högsta representant för företagsfunktionen och organ för demokratisk styrning av företaget". Direktionen skulle vara underordnad företagets verkställande råd. Detta nya organ vidgade rådets kontroll från att gälla direktören till att omfatta hela direktionen. Råden hade mer omfattande beslutsrätt i frågor där de enligt ramförslaget endast fick bedöma eller godkänna framlagda förslag. Det verkställande rådet hade hand om den dagliga ledningen av företaget.

Arbetarna valde för det mesta ingenjörer och tekniker och det fanns bara en liten minoritet av arbetare från verkstadsgolvet i råden, t ex 5 av Skoda rådets 29 medlemmar. Detta var dels ett uttryck för arvet från det förflutna när den byråkratiska regimen höll arbetarna utestängda från förvaltningen och därmed inte gav dem de nödvändiga erfarenheterna. Det kan också ses som ett uttryck för deras ansvarskänsla för produktionen och förtroende för folk med expertkunskaper.

Arbetarråden efter ockupationen

Råden blev en bas för arbetarnas motstånd mot ockupanterna och deras inhemska anhängare. 85 % av råden upprättades först efter invasionen. Man strävade efter att skapa samordningskommittéer mellan råden, bilda en aktionsenhet med de revolutionära studenterna och de intellektuella till försvar för reformpolitiken.

Den 24/10 beslöt regeringen att förbjuda upprättandet av nya råd med motiveringen att det förelåg behov av att bedöma resultaten av den dittillsvarande försöksverksamheten. Detta förbud respekterades aldrig. Fackföreningarnas ledning kritiserade sättet på vilket förbudet kom till. Centralrådet angrep regeringen för att den inte diskuterat sitt beslut med fackföreningarna som skett med ramprogrammet. De uttalade sin fruktan att detta kunde vara första steget i riktning mot "kabinettpolitikens" återupprättande.

Den 10 januari -69 möttes för första gången representanter för arbetarråden i Plzen. Mötet utnämnde en samordningskommitté som fick i uppdrag att upprätthålla kontakter med den federala regeringen och informera den om arbetarrådets ställning till politiken. Senare uttalade president Svoboda i partiledningens namn att "sammanslutningar av arbetarråden skall inte tillåtas eftersom de skulle utgöra en ny politisk maktfaktor". I en resolution krävde

Plzenkonferensen rätt att bilda råd i alla företag med eventuella undantag bestämda från fall till fall av den federala nationalförsamlingen.

Den federala regeringen lade i februari fram ett nytt förslag som innebar en inskränkning i rådets självständighet och att direktörernas ställning stärktes. Den tjeckiska regeringen gick ut med ett tilläggsförslag där det bl a stod: "Den tjeckiska regeringen utgår från bedömningen att utkastet inte respekterar det förhållandet att ledningen av ett företag är en mycket specialiserad verksamhet som inte kan utövas av ett lekmannaorgan av typ företagsråd." Denna inställning väckte stormiga diskussioner i pressen, på arbetsplatserna och i politiska organisationer. De radikala intellektuella som ansåg att detta var första steget till avskaffandet av arbetarråden reste parollen "All makt åt arbetarråden" och gjorde jämförelser med de ryska sovjeternas roll 1917. Studenterna insåg att den enda chansen att försvara Pragvårens landvinningar var att upprätta en allians mellan de revolutionära intellektuella och arbetarklassen. Redan i november hade ett avtal slutits mellan studentförbundet och Metall om gemensam kamp. I december föreslog dessa att möjligheter skulle ges för en grupp arbetarrepresentanter från fabriker och tekniker att utarbeta ett förslag till ekonomiskt program för landet.

Arbetarrådets antal ökade snabbt. I början av mars -69 fanns det ca 500 råd. Vid Slovnaft i Bratislava, ett av landets största företag, valdes direktören och hans ställföreträdare av arbetarrådet. Efter valet av direktör vid Skodaverken hösten -68 fanns det nu två demokratiskt valda företagsledare. Med hjälp av fackföreningarna bildades också några regionala samordningskommittéer med syfte att förmedla erfarenheter och hjälpa till att upprätta nya råd.

Snaran dras åt

Dubceks fall den 17/4 -69 och Husaks val till förste sekreterare i partiet innebar en seger för de "realistiska" krafterna inom partiet. Dessa ansåg att "normaliseringen" skulle innebära uppfyllande av alla krav som ställts i Moskvadiktatet. Den sovjetiske försvarsministern Gretjko hade kommit till Prag med ett ultimatum till partiet. Antingen skulle Dubcek avgå eller också skulle de sovjetiska trupperna "återställa ordningen".

Från konservativt håll hördes ständigt beskyllningar att partiet hade för lite inflytande och att kommunister hade utmanövrerats. En officiell undersökning visade en helt annan bild: Partiets inflytande var störst i de största företagen. Partiorganisationernas synpunkter hade vanligen respekterats. 53 % av de som valdes till råden var partimedlemmar.

Den tjeckiska regeringen utarbetade en mönsterstadga för råden. Enligt den fick råden endast kontrollerande och rådgivande uppgifter. Fastän debatten fortsatte i den fackliga pressen och ibland även i partiorganet Rudé Právo, upplöstes undan för undan alla råd som inte svarade mönsterstadgan, genom beslut uppfifrån. I november -69 upphävde fackföreningarnas centralråd LO-kongressens beslut om råden med motiveringen att "kongressens inställning utformades i en atmosfär där de grundläggande teoretiska frågorna inte klargjordes och då den politiska situationens utveckling möjliggjorde ett ökat inflytande för högeropportunistiska krafter ..." Partiets presidium kritiserade arbetarråden som ett verktyg i händerna på dem som ville underminera partiets och statens ledande roll i ekonomin. Arbetarråden avskaffades slutgiltigt i juli 1970. De mest stridbara arbetarna avskedades och tusentals uteslöts ur partiet och fackföreningen. Fackets uppgift blev åter att upprätthålla disciplinen på arbetsplatserna i stället för att försvara arbetarnas intressen. "Fackföreningarna ska kämpa mot oordning i produktionen och mot brist på arbetsdisciplin", sa Strougal i sin rapport till "14:e" kongressen 1971. I samma tal talade han sig varm för att vinna direktörerna genom att ge dem ökad makt och fler materiella privilegier. Arbetarna skulle hädanefter hålla käften och uppfylla planen.

Fackföreningsrörelsen och ockupationen

Demokratiseringsrörelsen som startats i partiet och bland de intellektuella nådde fackföreningarna med en viss försening. Tidskriften Fackföreningarna i Tjeckoslovakien ger i en ledare i nr 11/12 -68 följande förklaring till detta: "Skulden för denna försening bars av den fackliga centralens f d byråkratiska ledning, som hade allt för många förgreningar i det förflutna med dess vanställningar inom det offentliga och ekonomiska livet. Förändringarna på ledande poster inom fackföreningarna kom till stånd först i slutet av mars efter medlemmarnas starka påtryckningar och protestresolutioner från företagen."

Efter ockupationen var det arbetarnas organisationer, facket och råden, som utgjorde det främsta organiserade motståndet mot "normaliseringen". LOs dagstidning Práce skrev: "Plötsligt trädde en ny samhällelig rörelse fram ... varken journalisterna eller vetenskapsmännen startade den – de kunde inte på grund av censuren. Den nya vågen ... var den klara och otvetydiga rösten från fabrikerna och den överväldigande majoriteten av arbetarklassen."

I november strömmade protester från flera stora industrier mot att de konservativa krafternas ställning stärktes i parti- och statsledning. När studenterna i Böhmen och Mähren i tre dagar sittstrejkade och höll möten mot den påbörjade undergrävningen av Pragvårens landvinningar, strömmade inte bara solidaritetshälsningar in från arbetsplatserna. Pragstudenternas aktionskommitté fick 7 000 ägg från kollektivjordbruk i västra Böhmen. Kökspersonalen på ett sjukhus kom med gulaschsoppa. Från stora fabriker som CKD, Auto-Praga, Koh-I-Noor, kom delegationer som uttalade sitt stöd. Järnvägsarbetarna i Prag lovade att om regeringen slog till mot studenterna "kommer inte ett enda tåg lämna Prags järnvägsstationer".

I början av december gick Dubcek med på ryssarnas krav att Smrkovsky skulle uteslutas från den delegation som skulle förhandla med dem om "normaliseringen" förlopp. Arbetarna insåg att detta var början till utrensningen av hela den ledning som stått i spetsen för Pragvåren och protesterade och hotade att tillgripa strejkvapnet. I ett tal den 21 december sa Dubcek att "åtgärder kommer att vidtas som kan verka odemokratiska. Men de kommer att vara i demokratins intresse." Detta var partiledningens linje: att genom eftergifter undvika konfrontation med ockupanterna och samtidigt försöka rädda något av 1968 års landvinningar. I dag kan ingen bättre än Dubcek vittna om hur den eftergiftspolitik slutade.

Det blev ingen strid kring Smrkovsky eftersom han själv tog avstånd från kampanjen till hans försvar. Bl a hade tjeckiska Metall, Byggnads och Gruv hotat med storstrejk.

När den konservativa delen av partibyråkratin startade en veckotidning, vägrade de grafiska arbetarna att trycka den.

LO-kongressen

LO-kongressen i mars -69 uttalade sitt stöd för Pragvårens politik. Försvaret av de demokratiska fri- och rättigheterna betonades, liksom de socialistiska staternas nationella självbestämmanderätt. Partiets ledande roll i samhället slogs fast men också fackföreningarnas rätt till deltagande i ut- arbetandet av politiken. Kongressen framhöll fackföreningsrörelsens tyngd i Nationella fronten och krävde att få vara representerade i alla organ inom denna. Vidare krävde LO allmänna val där de som stod i spetsen för demokratiseringen borde väljas. Massmedias roll under Pragvåren hyllades och journalisterna uppmanades att fortsätta sitt arbete för de demokratiska och socialistiska målen. Man uttryckte förhoppningen att de inskränkningar som gjorts i pressfriheten efter ockupationen var tillfälliga och övergående. LO-kongressen krävde att den ekonomiska reformen snarast skulle fullföljas. Ungdomens initiativ och politiska aktivitet välkomnades.

I det program som antogs av kongressen betonades fackföreningarnas karaktär som de arbetandes intresseorganisation. LOs självständighet gentemot politiska partier och statliga organ slogs fast. Grunden för fackföreningarnas samarbete med andra organisationer bygger på deras ärliga ansträngningar att uppnå en allsidig utveckling av socialismen och den socialistiska demokratin.

På det internationella planet arbetar LO på grundval av den proletära internationalismen, absolut jämlikhet, ömsesidig respekt och icke-inblandning.

Höll ut längst

Efter det att partiet gick allt längre på normaliseringens väg var det fackföreningsrörelsen som stod kvar som det organiserade massmotståndet. Den saknade dock en enad handlingskraftig ledning och arbetarna splittrades och började ge upp kampen i fabrik efter fabrik.

En vändpunkt var när alla förbundsledningar tog avstånd från demonstrationen i samband med hockeymatchen Sovjet–Tjeckoslovakien. Lokala protester mot detta förekom, t ex CKD-Duklas fackföreningskommitté som uttalade sin oro och olust inför stilen, innehållet och argumenteringen i partipresidiets uttalande, som sågs som en återgång till femtitalet.

Det var svårt att hindra de kontakter och möten som hölls mellan arbetare i olika fack och industrier, men censuren ingrep mot publicerandet av resolutioner från fabriker och fackföreningar som protesterade mot dess återinförande.

Flera tidningar förbjöds och redaktörer avskedades. Fjorton dagar efter det att LO-chefen Poláček varit i Moskva fick LO-organet Práces chefredaktör sparken.

Under sommaren förekom fortfarande aktioner på vissa arbetsplatser som t ex femton-minutersstrejken när Böhmen-Mährens studentförbund upplöstes. Inte förrän på hösten -69, när Metalls ordförande Toman och andra rensades ut hade byråkratin återtagit full kontroll över fackföreningarna. Till och med då förekom protestmöten på arbetsplatserna.

Fanns det risk för kontrarevolution?

Det var mycket som oroade Kreml under Pragvåren. Frågan om stalinismen och dess rötter diskuterades och många artiklar publicerades i ämnet. Texter skrivna av Isaac Deutscher, Trotskij och Bucharin publicerades. Detta sågs med visst ogillande från partiledningens sida, eftersom man inte ville anstränga förhållandena till Sovjetunionen. Av samma anledning utövades påtryckningar för att förmå socialdemokraterna att avstå från att återbilda sitt parti. Tjugo år efter kapitalismens störtande fanns det ingen social bas kvar för återupprättandet av kapitalismen. Vad som kunde ha utvecklats sig under andra utrikespolitiska förhållanden var ett flerpartisystem på socialistisk grund.

De ca 1 700 socialdemokraterna menade att de bara fortsatte där de blivit avbrutna 1948. De menade med all rätt att sammanslagningen av de kommunistiska och socialdemokratiska partierna inte gått riktigt till. De framställde sig som de verkligt demokratiska socialisterna som till skillnad från kommunisterna inte hade någon delaktighet i de gångna årens förbrytelser och vanstyre. Det är uppenbart att jordmånen för detta parti skulle ha försämrats i takt med att KP hade genomfört sin omvandling från en byråkratisk maktapparat till ett demokratiskt fungerande parti där åsiktsfriheten är säkrad.

Var fanns kontrarevolutionärerna?

De sovjetiska, bulgariska, ungerska, polska och östtyska partiledningarna uttryckte farhågor för att partiets ledande roll höll på att försvagas och att därmed socialismen var hotad. Det är förståeligt att en regim som t ex den polska, vilken två och ett halvt år senare bemötte sin egen

arbetarklass' krav med kulsprutor, kände sig hotad av en socialism med mänskligt ansikte. Dessa byråkrater räknar aldrig med det arbetande folket som en faktor i försvaret av socialismen. Pillerkommissionen, som tillsatts för att utreda rättegångarna under Stalintiden, publicerade brevväxlingen 1948-49 mellan den polske ledaren Boleslaw Bierut, Ungerns Matyas Rákosi och Stalin. Där framhölls upprepade gånger att de betraktade Tjeckoslovakien som den svagaste punkten i det socialistiska lägret. I själva verket var det den starkaste punkten eftersom vi där hade ett kommunistiskt parti med masstöd från befolkningen. Men i sin upprepade kritik av Tjeckoslovakien använde de alltid argumentet att det inte fanns några sovjetiska trupper i landet.

Vissa stalinistiska byråkrater håller fast vid denna idé: att socialismen garanteras endast av sovjetarméns närvaro. Detta är ett uttryck för en fullständig brist på förtroende för arbetarklassen och massorna. Tonvikten läggs enbart på militär makt. Detta upprepades till exempel på ett möte med Warszawa-paktens länder i Dresden i mars 1968, där Dubcek kritiserades av representanter för andra östeuropeiska länder. Jiri Pelikán som var med på mötet i egenskap av ordförande i parlamentets utrikesutskott har givit följande redogörelse. Dubcek försökte försvara det tjeckoslovakiska experimentet och sa att tjeckerna självfallet inte ville avvika från generallinjen; vi vill inte lämna Warszawapakten; vi ansluter oss strikt till de officiella analyserna. Men på samma gång, tillade han, kan vår erfarenhet ge ny inspiration till och leda till ett återupplivande av den socialistiska rörelsen i Västeuropa och hela världen. Han blev avbruten av Gomulka, som sa: ”Men, kamrat Dubcek, förneka inte att socialismen har varit fullständigt död i Västeuropa i femtio år. Vi är överhuvudtaget inte intresserade av detta problem. Vi är intresserade av att stärka det vi har – våra gränser.”

De enda konkreta exemplen på ”kontrarevolutionär” verksamhet som tas fram i det anonyma brev som vädjade om militär hjälp från Sovjetunionen är att folk varit ohövlige mot parti-representanter på offentliga möten. En demonstration mot centralkommitténs hus benämns attack. Några Pragbor sägs ha startat en namninsamling för folkmilisans avskaffande. Författarna till detta brev, vilka med militärt våld åter sänkt ner Tjeckoslovakien i den stalinistiska polisstatens mörker, bedömde dock det folkliga stödet till demokratiseringsprocessen så starkt att de kände sig tvungna att skriva följande: ”Vi förkastar praktiken från politiken före januari. Vi kommer inte att tillåta något som helst tecken på ett återvändande till de komprometterande metoderna före januari, vilka mött energiskt motstånd från vårt folks överväldigande flertal och som hotade partiets ledande roll och våra arbetande människors socialistiska landvinningar och bidrog till att skapa ett läge, som verkligen hotade medföra en konflikt med bruk av våld.”

Efter ockupationen spred den sovjetiska propagandan historier om avslöjade ”vapengömmor” och ett par hundra tusen västtyska turister utmålades som en kraft som hotat det socialistiska systemet.

I dag är dessa historier glömda och i stället är det de politiska ledarna för Pragvåren som direkt utpekas som kontrarevolutionärer.

Utrikespolitiken

Den tjeckoslovakiska utrikespolitiken är också ett kärt ämne för Pragvårens kritiker. Vi låter Pelikán berätta:

”Detta var i själva verket det område som berördes minst av den nya kursen 1968. Detta kan verka paradoxalt eftersom ryssarna rättfärdigade invasionen huvudsakligen med de närmanden som Tjeckoslovakien påstods göra till Västtyskland, USA osv. Men i själva verket var Tjeckoslovakien 1968 helt motsatt exempelvis Rumänien, där inrikespolitiken förblivit huvudsakligen stalinistisk medan det finns en viss frihet till initiativ i den internationella

politiken. I Tjeckoslovakien 1968 var förhållandet det motsatta. Inrikespolitiken förnyades men på det internationella planet fanns ingen särskilt ny utveckling och Tjeckoslovakien förklarade helt uppriktigt att det huvudsakligen stödde Sovjetunionens politik.

Det nya var förstås att internationell politik inte längre var partiets och utrikesdepartementets monopol. Det började bli möjligt för folk att uttrycka sina egna åsikter om den, vilket de tidigare inte tillåtit göra och den börjadepåverkas av den allmänna opinionen. Ta till exempel frågan om förhållandet mellan Tjeckoslovakien och Israel. I de arabiska länderna påstods ibland att Tjeckoslovakien höll på att närma sig Israel. Detta var inte sant. Tjeckoslovakien fortsatte stödja arabländerna och fortsatte att förse dem med vapen. Det nya var att vissa människor, särskilt inom intelligentsian, frågade varför vi hade denna ensidiga politik i Mellanöstern. De sa att vi borde ompröva om denna politik verkligen var progressiv; om arabländerna verkligen var socialistiska som man hade sagt oss, eller om de i själva verket inte var nationalistiska länder; om det var riktigt att ha brutit de diplomatiska förbindelserna med Israel när vi hade diplomatiska förbindelser med USA som förde krig i Vietnam. Vid den tiden var jag ordförande i parlamentets utrikesutskott och jag försvarade partiets politik vid många möten om detta ämne. Samtidigt insåg jag att dessa kritiker var helt logiska när de frågade varför vi inte hade brutit de diplomatiska förbindelserna med USA när de började bomba Nordvietnam. För detta var ett vida mer flagrant fall av imperialistisk aggression än situationen i Mellanöstern. Dessutom satt kommunister fängslade i flera arabländer. Vad det gäller Västtyskland, bad vi dem bara att annullera Münchenöverenskommelsen. Scheel inbjöds till Prag och jag tog emot honom i egenskap av ordförande i utrikesutskottet. Sovjetunionen angrep detta besök och kallade honom krigshetsare, men bara ett år senare åkte denne ”krigshetsare” på ett vänskapligt besök till Moskva.

Tjeckoslovakien fortsatte sin utrikespolitik i frågor som Vietnam. Det är sant att det inte visades mycken folklig entusiasm för stödet till Vietnam eller Kuba, men detta beror på att varje folkligt initiativ snabbt absorberades och neutraliserades av staten. Vidare, om man tillåts protestera mot det politiska förtrycket i Grekland eller Spanien men inte mot arresteringen av studenter i Polen eller Tjeckoslovakien, blir man lätt demoraliserad. Studenterna beslöt enligt ett förslag från Internationella studentunionen att samla in pengar till Vietnam, men partiet gick emot det. Det sades att eftersom regeringen redan hade gett pengar till Vietnam så var det bästa sättet folket kunde hjälpa Vietnam att höja produktionen. Vid invasionen i Grisbukten tog utländska studenter i Prag initiativ till en demonstration vid amerikanska ambassaden. Många tjeckiska studenter deltog, men den stoppades av polisen för att inte skapa problem med amerikanerna.

Med tiden förlorade sådana uttryck av internationell solidaritet sin dragningskraft. Utrikespolitiken på det folkliga planet kännetecknades av förvirring. Under 1 maj-demonstrationen 1968 bar till exempel en del studenter plakat med ”länge leve Al Fatah”, medan andra ropade ”länge leve Israel”. För en del människor betydde stödet åt Israel en protest mot den officiella partipolitiken och Sovjetunionens politik. Denna förvirring hade sina rötter i det faktum att verkliga problem aldrig diskuterades offentligt eller med massorna. Jag tror att frånvaron av socialistisk internationalism för närvarande är en svaghet hos den revolutionära rörelsen både i Väst- och Östeuropa – det finns socialister i Väst som blundar för vad som händer i våra länder.”

I en artikel publicerad i Tidsignal nr 3/69, skriver André Gorz bl a om den påstådda försvagningen av Warszawapaktens västgräns:

”Låt oss börja från början: med invasionen av Tjeckoslovakien den 21 augusti. Vilken åsikt man än hade vid den tidpunkten om denna aggression så trodde man sig åtminstone begripa dess strategiska och politiska motiv. Sovjetunionen fruktade, enligt de förklaringar som

avgavs av dess ambassadörer i väst i augusti, framförallt en försvagning av det militära komplex varav den tjeckoslovakiska armén utgjorde en väsentlig del. Warszawapaktens arméer skulle sålunda ha ockuperat Prag för att skydda ”Sudetfronten” mot den växande västtyska militära faran.

De som tvivlade på att dessa farhågor var väl grundade var åtminstone övertygade om att de var allvarligt menade.

— — —

Hur ska man se på dessa förklaringar fyra månader senare?

Låt oss först betrakta de strategiska effekterna av den sovjetiska invasionen. Nato sammanfattade dem vid sitt senaste rådsmöte i några få ord: det militära läget, sade rådet, är idag mycket gynnsammare för de västliga allierade än det var före den 21 augusti.

Är det verkligen tänkbart? Ja. Före den 21 augusti bevakades Tjeckoslovakiens västra gräns av den tjeckoslovakiska armén, dvs den bäst utrustade och politiskt pålitligaste av alla Warszawapaktens arméer (den sovjetiska undantagen). Det var en armé som i fredstid räknade 200 000 man och som stödde sig på ett folk som var det enda i Centraleuropa som av tradition var pro-sovjetiskt, ett folk vars socialistiska övertygelser inte hade förstörts av tjugo års stalinism.

Var står man i dag? Jo, den tjeckoslovakiska armén är den minst säkra av Warszawapaktens styrkor. Stommen av dess styrkor har förflyttats till östra delen av landet, som om den hädanefter (”För sent, tyvärr”, säger man i Prag) hade till uppgift att försvara de östliga gränserna. ”Sudetfronten” har följaktligen blottats på försvar, och det är inte de 80 000 sovjetiska ockupationssoldaterna som kan skydda den, ty i enlighet med de avtal som träffades i Jalta är dessa trupper stationerade öster om Prag. Dessutom befinner de sig i ett numera fiendligt land med anti-sovjetiska och t o m anti-ryska stämningar.

Den sovjetiska invasionen åstadkom sålunda ett resultat som var rakt motsatt det som Sovjetunionen antogs ha velat gardera sig mot: försvagandet (för att inte säga avrustningen) av Warszawapaktens framskjutna militära system.

Visar ryssarna sig oroliga över detta förhållande? Ingalunda. Och det lugnet är förklarligt: deras strategiska planer har alltid åt Tjeckoslovakien anvisat funktionen av en förterräng, som under de första dagarna av ett eventuellt kärnvapenkrig skulle offras åt motståndaren. Det var tjeckoslovakerna som, före den sovjetiska invasionen, hade opponerat sig mot denna roll som ”brända jorden” som den sovjetiska strategin anvisade dem.

Det verkliga skälet till affären general Prchlik är denna kontrovers, som synes helt skild från de ”förklaringar” som den har givits av den sovjetiska pressen. (Prchlik var partiets ansvarige för militära ärenden och framställde i början av sommaren 1968 offentligt förslag till revidering av Warszawa-pakten. Han angreps våldsamt av ryssarna och förlorade alla funktioner strax före konferensen i Cierna.)

Slutsats: antingen missade den sovjetiska invasionen totalt sina militära målsättningar – konsolidering av det framskjutna försvaret – eller också (vilket förefaller stå i större överensstämmelse med verkligheten) så var dessa militära målsättningar inget annat än bedrägliga förevändningar.

VPK och Tjeckoslovakien

På förmiddagen den 21 augusti 1968 slog nyheten ner som en blixtnedslag från den klara sommarhimlen. Jag mindes entusiasmen hos de tjeckiska kamrater som jag träffat under

våren. ”Vi fortsätter där vi började 1948. Nu ska äntligen vår revolution fullbordas”, hade de sagt. Jag mindes valmötena i Italien i maj, där kommunister och proletärsocialister ständigt höll fram Pragvåren som exempel. På radion tog jag in Prag och följde rapporterna på tjeckiska, engelska, italienska och svenska. Kamraterna på utlandssändningarna informerade: ”Här är radio Prag, Tjeckoslovakiens kommunistiska partis officiella röst.” Stridsvagnar som hellre borde vara i Vietnam rullade på Prags gator. Förräderi! Moskva hade skjutit oss i ryggen!

Vad skulle vi göra? Jag blev uppringd av en kamrat i ungdomsförbundet. På 84:an målades redan demonstrationsplakaten. Telefonkedjorna var redan igång. Nätterna efteråt klistrade vi stan full med partiets uttalande och den nya valaffischen: Stöd Tjeckoslovakiens folk! Bygg socialism i frihet!

Efter ockupationen fördes en omfattande debatt i Ny Dag och Tidsignal. Diskussionen rörde inte bara ockupationen som ett militärt övergrepp på ett litet land, utan även Pragvårens politiska innehåll. Ganska snart stannade den debatten av och den fortsatta utvecklingen i Tjeckoslovakien rönt ingen uppmärksamhet.

14:e kongressen

Den 22 augusti snabbinkallades ombuden till den kongress som det tjeckoslovakiska partiet hade planerat hålla i september. För att kunna genomföra kongressen trots att stan var full av ockupationstrupper hölls den underjordiskt i en av Prags största fabriker, skyddad av arbetarmilisen. Kongressen stod fast vid den politik som förts under året och valde en ny centralkommitté vars majoritet i dag är helt utestängda från det politiska livet. Två år efter inmarschen hade en halv miljon utslutits ur partiet. Folk avskedades från sina arbeten och avstängdes från skolor. Böcker skrivna av oppositionella författare förbjöds, oavsett när de skrivits och vad de handlar om. Detta gäller även vetenskapliga verk på alla områden. Det har till och med förekommit att skönlitterära utländska verk tagits bort från bokhandelsdiskarna och biblioteken därför att översättaren har ”fel” politisk åsikt. De utrensades barn vägras gå vidare till högre utbildning. Husák-regimen stöter ut och isolerar ”68 års män” från samhället, gör dem till levande döda. Många har de politiska rättegångar varit som VPK-ledningen inte sagt ett knyst om eller på sin höjd muttrat att om folk dömts på grund av sin politiska åsikt så är det förstås inte bra. Partiledningen har tigit om alla dessa förföljelser trots att de drabbat kommunister vars enda ”brott” är att de företräder en syn på socialismen som VPK har inskrivet i sitt partiprogram.

Vem står fast?

”Vi står fast vid vår inställning från 1968”, svaras det varje gång frågan om Tjeckoslovakien väcks. De enda som verkligen stått fast vid sin hållning genom åren är ockupationens försvarare i Norrskenflamme-fraktionen. Deras utgångspunkt är att SUKP alltid har rätt. Dessa kamrater är beredda att kritisera och fördöma andra riktningar och partier inom rörelsen, förutsatt att de kritiserats av SUKP.

Oavsett vilka fakta som läggs fram, tycks de inte kunna rubba den grundläggande tron på den sovjetiska ledningens visdom. Inte ens när den enskilde inte förmår förklara det inträffade rubbas tron. ”Kamraterna i SUKP har säkert god grund för sitt handlande.” Denna inställning är lika främmande från marxismen som när den kristne utbrister: ”Herrens vägar äro outgrundliga!”

Dessa kamrater framhåller alltid Oktoberrevolutionen och Sovjets avgörande insatser mot Nazi-Tyskland som garanti för att SUKPs politik för tid och evighet är riktig. De skulle säkert inte godta om någon på motsvarande sätt försökte bevisa att titoismen är den riktiga linjen genom att framhålla att Jugoslavien offrade 1,7 miljoner människor i kampen mot nazismen.

14:e kongressen (andra upplagan)

1971 bedömde Husákregimen att de genom uteslutningar och förföljelser fått så pass fast kontroll över läget att de vågade sammankalla en partikongress. Dess främsta uppgift var att godkänna ockupationen och ”normaliseringen”. Genom att kalla kongressen den 14:e, ogiltigförklarade man 1968 års kongress.

Urban Karlsson

var VPKs representant på TjKPs ”fjortonde” kongress. Han skrev en rapport i Ny Dag efter hemkomsten. Där berättade han att det brittiska partiet inte skickat någon representant på grund av att de förbjudits framföra sin kritiska syn på händelserna 1968 och att italienarna av samma anledning inte framförde någon hälsning. Men Urban Karlsson var uppe i talarstolen. Vi låter honom själv berätta:

”Från Vänsterpartiet kommunisterna framfördes en hälsning som inte berörde händelserna 1968 utan som uttryckte vårt partis förhoppningar att Tjeckoslovakiens kommunister efter de svårigheter som nu delvis övervunnits bättre skall kunna utnyttja socialismens rika möjligheter. Denna hälsning innebär givetvis inte något förändrat ståndpunktstagande till vad som skedde den 21 augusti 1968 utan betyder att vårt parti varmt önskar att Tjeckoslovakiens kommunister genom en riktig marxistisk-leninistisk politik, genom nära och intim kontakt med det arbetande folket och genom respekt för partidemokratin framgångsrikt skall gå socialismens väg framåt.”

VPKs representant hyllade alltså en kongress där Gustav Husak bl a fällde följande yttrande: ”Det var endast Sovjetunionens och andra socialistiska länders hjälp i rätten tid som räddade vårt land från inbördeskrig och kontrarevolution och hjälpte oss att skydda socialismens landvinningar.” Hemkommen från en kongress som noga förberetts genom uteslutningar av en halv miljon partimedlemmar pladdrar han om respekten för partidemokratin.

Genom att skicka Urban Karlsson till Prag och ge honom i uppdrag att uttala sig på det sätt han gjorde uttryckte VPK sitt stöd till den regim som tvingats på det tjeckoslovakiska folket med hjälp av utländsk militär. Många partikamrater reagerade mot detta. På distriktskonferensen i Stockholm, där Urban var närvarande, blev debatten lång och häftig. VPK Birka-Vasa i Stockholm antog ett uttalande som efter beslut i partiets verkställande utskott vägrades publicering i Ny Dag. Uttalandet hade följande lydelse:

”Tillåt mig att på vägnar av Vänsterpartiet Kommunisterna få överbringa varma hälsningar till Er 14:e kongress. Denna hälsning gäller också den ärorika och svåra kamp som Tjeckoslovakiens kommunister fört under 50 år för sitt lands socialistiska omvandling. *Vi är övertygade om att denna kongress kommer att leda till viktiga framgångar i kampen för ett ännu bättre utnyttjande av socialismens rika möjligheter.*”

Så uttalade sig VPKs ledning vid det tjeckoslovakiska kommunistpartiets kongress genom sin internationelle sekreterare Urban Karlsson.

Den tredje – av oss kursiverade – meningen i detta uttalande är av speciellt intresse. När den sades var det känt för alla vad som var denna kongress’ huvudinnehåll. Kongressens ändamål var att rättfärdiga den sovjetiska inmarschen, att rättfärdiga den byråkrati vars maktställning inmarschen var till för att skydda samt att bekräfta den politik som denna byråkrati för och som består i undertryckande av arbetarklassens politiska rättigheter samt en utveckling av ekonomin i riktning mot en allt större roll för den kapitalistiska profitprincipen och en allt större makt för företagsdirektörerna. Mot bakgrunden av detta är innebörden av partiledningens uttalande uppenbarligen en korrigerig av uttalandet av den 21 augusti 1968

och 1969 års kongressuttalande och en markering av att VPKs ledning numera är överens om huvudlinjen i Husaks politik.

Det måste göras klart att denna kursförändring på intet vis har godkänts av partiets medlemmar eller ens meddelats oss. 'Den är i stället resultatet av ett fraktionsarbete i partiledningen bakom partimedlemmarnas ryggar, ett fraktionsarbete som på det skarpaste måste fördömas. VPK-ledningens uttalande i Prag kan på intet sätt anses bindande för partiet.

Birka-Vasa VPK-förening

Birka-Vasa VPK-förening beslöt också att kräva en redovisning i partiets press av de diskussioner som föregick beslutet att sända Urban Karlsson till Prag och av diskussionerna på partistyrelsemötet 5-6 juni i frågan. Någon sådan redovisning har hittills inte skett.

Hållningslösheten som princip

Många partikamrater försöker gömma sig bakom en slags icke-inblandnings-princip och allmänt prat om att det finns olika vägar till socialismen. "Låt varje land gå sin väg, så går vi vår."

Principen om att inte blanda sig i andra staters inre angelägenheter kan vara riktig stater emellan. Någon allmängiltig regel kan den dock inte vara. För en arbetarstat är det en plikt att stödja revolutionen i andra länder. Det går givetvis inte att exportera revolutionen, men om en rörelse i ett land begär hjälp ska den ges. Det senaste exemplet på en riktig "inblandning" är de kubanska väpnade styrkorna i Angola. Om socialismen hade varit hotad och om den tjeckoslovakiska arbetarrörelsen varit i det läget att den behövt och begärt hjälp, hade det varit Warszawapaktens plikt att ingripa. Nu skedde inmarschen efter ett anonymt brev från en handfull personer som inte ens när de stödde sig på de ryska bajonetterna kunde hitta något som helst stöd inom någon del av folket för att bilda en alternativ regering. Det sista massmotståndet mot normaliseringen kom från fackföreningsrörelsen.

Närbesläktad med "icke-inblandnings"-principen är inställningen att varje kommunistiskt parti alltid har rätt. Här och nu. PCP har en riktig linje i Portugal, PCE i Spanien, PCI i Italien osv, trots uppenbara grundläggande skillnader mellan det första och de två andra av dessa partier. VPK säger nej till klassarbete och Hagaöverenskommelser här hemma, men har ingen kritik mot den "historiska kompromissen" och förslaget om nationell samlingsregering i Italien. Det tjeckoslovakiska partiet hade rätt 1948, 1951, 1968 och 1971.

Mellan varje land finns det olikheter och särdrag i den politiskt-sociala bilden. Det vore fel att försöka ha en helt likartad taktik samtidigt i alla länder. Detta är självklarheter. Lika självklart borde det vara att vi uppmärksammade de mycket stora likheterna i utvecklingen, att vi noga studerade skeendet för att kunna upptäcka vad som är den allmänna rörelsen och vad som är särdrag. Sverige är inte en unik plats på jorden. Vi är en del av det kapitalistiska världssystemet och detta system måste bekämpas av den *internationella* arbetarrörelsen. Om vi inte vill slå oss till ro på åskådarplats måste vi noga studera, värdera och *ta ställning* i alla viktiga händelser i klasskampen världen över. Nederlaget i Chile var inte bara chilernas. Lärdomarna är också våra. Krossandet av den socialistiska demokratin i Tjeckoslovakien var också krossandet av den förebild Västeuropas proletärer saknat i över 50 år: en demokratisk socialism i ett högt utvecklat industriland. Vi måste ta ställning och ställningstagandet måste följas av

VPK och den socialistiska oppositionen i Tjeckoslovakien

Partiledningen slår gång på gång fast sitt avståndstagande från ockupationen (reducerad till ett brott mot en folkrättslig princip) och slår samtidigt dövörat till när den socialistiska oppositionen i Tjeckoslovakien försöker nå den. Brev som skrivits till kommunisterna i Västeuropa tycks inte komma längre än till en papperskorg på Kungsgatan 84. Annorlunda är det i t ex

Italien där partiet ofta publicerat dessa brev i sin press. Här är några exempel på de skrivelser som VPK-styrelsen helt säkert känner till: Anna Saba-tovas brev (publicerat i Östeuropa-bulletinen nr 2, april -73); Zdenek Mlynars brev (publiceras i denna bok); det dokument som spreds bland Berlinkonferensens deltagare och var undertecknat av uteslutna CK-ledamöter.

Med vilken rätt undanhåller partiledningen dessa dokument från VPK-medlemmarna? På vilken kongress fattades beslutet att inte ge stöd åt de förföljda kommunisterna i Tjeckoslovakien? Varför redovisar inte partistyrelsen sina ställningstaganden inför medlemmarna?

15:e kongressen

När den femtonde partikongressen skulle hållas packade Urban Karlsson åter sina väskor och åkte till Prag. Den här gången har vi inte fått höra någonting om vad han eller någon annan sa.

Werner på två stolar

I en debatt i TV om kommunisterna och demokratin fullföljde Lars Werner stödet åt Husák genom att hävda att hans regim skulle härska i Tjeckoslovakien i dag även om ockupationen inte ägt rum!

I sitt tal på de europeiska kommunistpartiernas konferens i Berlin i år, slog Lars Werner fast att åsikter aldrig får straffbeläggas. "Demokratiseringsprocessen måste fortsätta", sa han och föreslog partierna att självkritiskt diskutera de inskränkningar eller ofullständigheter i de demokratiska rättigheterna som kvarstår i de socialistiska länderna. Partiledningen i Prag har redan besvarat denna försiktiga vädjan med att inte ens citera eller referera hans ord i sina tidningar.

VPK kommer aldrig att kunna bryta socialdemokratins grepp över arbetarklassen om vi inte i handling visar vad vi menar med socialism och proletär internationell solidaritet. Folk dömer oss helt naturligt och riktigt inte efter vad vi säger utan efter vad vi gör. Å ena sidan talar vi i vårt program för en demokratisk socialism och å den andra vänder vi ryggen åt den opposition i Tjeckoslovakien och i landsflykt som kämpar för samma mål. Vi upprätthåller broderliga förbindelser med dem som i sina länder förtrampar de rättigheter vi slåss för att försvara och utvidga här hemma.

Det är dags att välja sida.

Dokument

Demokratin i partiet – två linjer

Till TjKPs 14:e kongress som hölls i Prag i augusti 1968, fanns ett förslag till nya stadgar. Dokumenten från denna kongress är förbjuden läsning i dagens Tjeckoslovakien. De publicerades utomlands av exilkommunister och smugglas in i landet. Lenins samlade verk, band 14, står det på omslaget. Låt oss titta närmare på de viktiga delarna av stadgeförslaget och jämföra dem med de stadgar som antogs av den "14:e" kongress som hölls 1971.

1968 års stadgeförslag

"Tjeckoslovariens kommunistiska parti förnyar ständigt sin ledande politiska roll i Nationella fronten på grundval av oupphörliga ideologiska och politiska initiativ och politisk-organisatorisk aktivitet. Det är medvetet om att dess styrka vilar på ett nära förbund med folket, dess liv och behov. Därför utgår det alltid i sin verksamhet från folkets förtroende, frivilliga stöd och underkastar sig dess kontroll.

TjKP bedriver sin verksamhet på grundval av den demokratiska centralismen. Demokratisk centralism betyder: demokratiskt utarbetande av partiets program och politiska linje / . . .1 lika möjlighet för alla medlemmar att uttrycka sina ståndpunkter om partiets politik, försvara sina åsikter inom partiet, framlägga förslag och kritisera ...

I den demokratiska centralismens anda underordnar sig minoriteten majoriteten och följer de beslut som fattats. Minoriteten har rätt att: a) formulera sina ståndpunkter och kräva att de protokollförs, b) behålla sin åsikt och på grundval av nya kunskaper och då det fattade beslutet prövats i praktiken kräva förnyad bedömning av sina ståndpunkter i tillämpliga organisationer eller partiorgan. Gentemot företrädarna för minoritetsåsikterna, försåvitt dessa inte är i grundläggande motsättning till partiets program och stadgar, är det tillåtet att verka endast med ideologiska medel.

Husåks normalstadga

Stadgarna som antogs på den andra 14:e kongressen 1971 säger så här i § 22, ”Intern partidemokrati”:

”Upprättande och upplösning av en grundorganisation ratificeras av partiets regionskommitté. Om en grundorganisationens verksamhet står i motsättning till partiets politik, bryter mot stadgarna, inte följer kongressens och centralkommitténs beslut eller visar allvarlig passivitet, kan regionskommittén, efter samråd med områdeskommittén, upplösa grundorganisationen. Områdeskommittén måste göra en bedömning av varje medlems och kandidats attityder och dra slutsatser i enlighet med partistadgan om deras eventuella placering i andra grundorganisationer i partiet.”

”I valet av partikommittéer från grundorganisationer upp till centralkommittén är det nödvändigt att säkerställa att nya krafter ständigt tillförs, samtidigt som kontinuiteten i ledarskapet bevaras. Partiorgan, valda på konferenser och kongresser, har rätt att i undantagsfall kooptera upp till 10 % av antalet valda medlemmar. Kooptering skall ratificeras av ett högre partiorgan (först av områdeskommittén och områdets kontrollkommission). Partiets centralkommitté och den centrala kontrollkommissionen beslutar om kooptering till sina egna led.”

Kooptering betyder här inte endast att ett organ kan knyta nya personer till sig utan att högre organ på politiska grunder kan byta ut valda kamrater i ett lägre och utnämna nya uppifrån.

1968 års stadgeförslag visar en tendens att respektera åsikterna hos minoriteter inom partiet. Demokratisk centralism uppfattas som en organisationsform nerifrån och uppåt, medan stadgarna från den normaliserade kongressen ser det tvärtom. Demokratisk centralism blir bara centralism. TjKP har förvandlats till enbart ett maktinstrument för den byråkratiska diktaturen. Grundorganisationerna utför de centrala organens politik utan att de haft någon verklig möjlighet att påverka dess utformning. Om de försöker göra detta, blir de upplösta eller sönderslagna av omplaceringar och kooptering.

Fraktionsförbundets historiska ursprung

I bolsjevikpartiet var rätten att bilda fraktioner en självklarhet. Det var helt naturligt att anhängarna av samma linje i frågor som stod under diskussion organiserade sig för att bättre kunna driva sin linje inom partiet.

På 10:e kongressen 1921 beslutades om förbud mot fraktioner inom partiet. Samtidigt växte enpartisystemet fram. Det var en tillfällig åtgärd, vidtagen under ytterligt svåra omständigheter. Landet var i upplösning. Arbetarklassen var utmattad och som samhällelig kraft utplånad av inbördeskriget och svälten. Produktionen var ur funktion. Partiets diktatur ersatte klassens diktatur i väntan på att arbetarna åter kunde formeras som klass och genom

industrialiseringen bli den ledande kraften i samhället. I det läget tog partiledningen ett steg som var helt i strid med dess dittillsvarande 30-åriga verksamhet. Denna tillfälliga åtgärd i ett ytterst kritiskt skede av den ryska revolutionen upphöjdes med tiden till dogm i den stalinistiska ideologin.

Hur är det ställt här hemma?

I det här sammanhanget är det lämpligt att ta en titt på hur det är ställt med demokratin inom VPK. Partistadgan talar om medlemmarnas rätt att delta i utformandet av beslut men den innehåller även ett oklart formulerat förbud mot fraktioner. I den aktuella striden mot Norrskensflamme-falangen har denna med all rätt kritiserats för sitt sätt att föra fram sin kritik via borgerliga massmedia. Men när en av anklagelsepunkterna blir att en distriktsstyrelse skrivit ner sin kritik och distribuerat den till partimedlemmar i andra delar av landet, då är det det gamla liket J V Stalin som tittar fram ur garderoben. Fraktionsförbudet som det tolkats i detta fall begränsar debatt- och kritikfriheten inom grundorganisationernas ramar och kan bara ha ett syfte: att på ett administrativt sätt försöka garantera att den linje som för tillfället är i majoritet behåller sin position. I ett parti som gör anspråk på att leda arbetarklassen till socialismen kan inte ledningen/majoriteten ha monopol på sanningen. Att vara marxist är i första hand att ha en kritisk hållning, att inse att verkligheten är stadd i oavbruten förändring. Detta gäller även det egna partiet. Därför är det inte bara minoritetens rättighet utan också skyldighet att öppet till alla medlemmar föra fram sina ståndpunkter. Demokratisk centralism är en syntes av två motstridiga tendenser som balanserar varandra. Slår demokratin ut centralismen blir partiet en diskussionsklubb. Slår centralismen ut demokratin förverkligas Bakunins ord: ”Socialism utan frihet = kasernen!”

Vi kritiserar inte den borgerliga demokratin för att den proklamerar yttrandefriheten, utan för att den utestänger proletariatet från de materiella förutsättningarna för att använda denna frihet (tillgång till tryckpressar, radio, TV). Diskussionsfriheten i ett parti tenderar att bli en tom fras om det inte ens finns ett medlemsblad som står öppet för oensurerade inlägg från alla medlemmar. Att debatten i partiets utåtriktade press i vissa frågor och vid vissa tillfällen varit relativt fri upphäver inte behovet av en interntidning. Redovisning av vissa debatter offentligt är ibland ett bra sätt att förankra viktiga frågeställningar hos våra väljare och sympatisörer. Offentligheten leder emellertid till att partiledning och redaktion blir de som bestämmer vad som ska debatteras och när. Om man vet att ens inlägg ska publiceras offentligt ålägger man sig helt naturligt en viss självzensur.

Bresjnev håller tal

”Eftersom SUKP är statsbärande parti i jättestaten Sovjetunionen med en auktoritet hos det egna folket som torde sakna motstycke i vår nuvarande värld, får partiledarens ord och åtgärder den största tyngden. Han uttrycker inte endast regeringens och de politiska statliga organens mening utan därtill folkets.”

E Bondesson i Ny Dag nr 83 1971

”I broderländernas, de socialistiska ländernas, familj uppnådde Tjeckoslovakien för första gången verklig säkerhet och genuin garanti för sitt oberoende och sina gränsers okränkbarhet.”

”Kontrarevolutionärerna ville isolera Tjeckoslovakien från broderländerna, vrida det bort från den socialistiska gemenskapen och utlämna det till imperialisterna.”

”(Partiets) bästa krafter och huvudsakliga kärna ... spärrade vägen för den våg av antisocialistisk hysteri och borgerligt-nationalistiskt vanvett som piskades upp av den in- och

utländska kontrarevolutionens förenade krafter och startade en beslutsam och framgångsrik kamp för återställandet av Partiets ledande roll i samhället.”

”Högerrevisionisterna, som försökte beröva partiet leninismens oslagbara vapen och som, under skenet av att ‘förbättra’ och ‘förnya’ socialismen, ville förgöra den och återupprätta den kapitalistiska ordningen i ert land.”

Tal vid TjKPs 14:e kongress 26 maj 1971

”Vi minns mycket väl den svåra sommaren 1968, när alla män och kvinnor i Sovjet, verkligen alla, från parti- och regeringsledare till arbetare och kollektivbönder, oroligt och ängsligt såg den kontrarevolutionära kuppens skugga falla över det socialistiska Tjeckoslovakien. Vid den tiden var det inte bara ‘2 000 ord’, utan säkert två eller t o m 22 miljoner ord som sades av socialismens fiender för att undergräva ert lands arbetande folks tilltro till den socialistiska leninistiska utvecklingsvägen.”

”De (antisocialistiska högerkrafterna) ville avskaffa folkets ägande av fabriker och gruvor. De tillbakavisade de leninistiska principerna för ekonomins planering och tänkte ersätta planering med företagets ‘fria konkurrens’. De drömde om att i republiken återinföra ‘kapitalmarknad’ och ‘arbetsmarknad’, vilket på vardagsspråk betyder aktiebörs och arbetslöshet.”

”Vi vet att högermännen gick ut till fabrikena för att tala om demokrati, om nödvändigheten av att den utvecklades. Ur malpåsen plockades slagordet om den ‘rena’ och ‘klasslösa’ demokratin fram, dvs en demokrati som inte finns i verkligheten. I skydd av denna demagogi bröt högerrevisionisterna mot det socialistiska Tjeckoslovakiens demokratiska lagar, som arbetarklassen vunnit. En atmosfär av politisk terror mot socialismens förespråkare skapades i landet. De berövades i själva verket de mest grundläggande rättigheter som lagen garanterar. Den notoriska ‘diskussionsfriheten’ blev i själva verket handlingsfrihet för socialismens motståndare. Men Tjeckoslovakiens arbetarklass lät sig inte luras. Den har visat att den var, och kommer att vara, den mest konsekventa anhängaren av demokrati, inte falsk borgerlig demokrati, utan verklig socialistisk demokrati som ger det arbetande folket möjlighet att regera staten och själva utforma samhällslivet efter sina egna intressen.”

Tal vid Auto-Pragafabriken 27 maj 1971

Det längsta någon av reformatörerna i Tjeckoslovakien kunde tänka sig gå var till Belgrad – inte till Bonn och Washington. Jugoslavien var en inspirerande modell för vissa inom byråkratins liberala flygel. I ovanstående citat har vi fått en bild av Bresjnevs syn på en sådan utveckling och den stämmer med den ”klassiskt” stalinistiska synen på Jugoslavien.

Fyra månader efter sin visit i Prag åkte Bresjnev till Belgrad. Där lät det så här:

”Fastän vi har olika sätt att se på diverse konkreta frågor av olika slag, så är vi förenade av gemensamma klassintressen och samma långsiktiga mål. I den världshistoriska kampen mot imperialistisk aggression, för fredens befestande, för frihetens och framstegets seger, är folken i våra länder på samma sida av barrikaden som kamrater och vapenbröder.”

”Ni vet lika väl som vi att det finns krafter i världen ... som gör allt de kan för att slå in en kil mellan oss. De lanserade den så kallade ‘doktrinen om begränsad suveränitet’. De spred rykten om sovjetiska arméer, vilka förmodas stå redo att marschera mot Balkan och en massa annat nonsens. De hävdar att Jugoslavien är en ‘grå zon’, att det ‘är på väg till Väst’ osv, osv. Jag ser ingen anledning att slösa tid på att motbevisa dessa ömkliga lögnen.”

Tal i Belgrad 22 sept 1971

”Det är ingen hemlighet att inte allting som bestämmer de specifika dragen i den nuvarande organisationen av Jugoslaviens sociala liv verkar acceptabelt för sovjetiska kommunister, för

sovjetfolket. Vi i Sovjetunionen har våra egna traditioner och vår egen erfarenhet och de sammanfaller med vad vi menar med socialism och med våra förhållanden. Som kommunister-marxister vet vi mycket väl att det finns vissa allmänna lagar för det socialistiska uppbygget och gemensamma grundläggande drag och kriterier för socialismen, utan vilka det inte kan vara någon socialism. Men valet av de konkreta formerna för organiseringen av samhällslivet är en intern angelägenhet för varje kommunistiskt parti och för varje nation. Vi uttrycker åter vår fasta övertygelse att skillnader i dessa former inte får vara anledning till något slags främlingskap eller misstroende i förhållandena mellan socialistiska stater, inbegripet, självfallet, mellan oss och er. Vi är emot att tillvägagångssätten i det socialistiska uppbygget i olika länder ställs emot varandra och ännu mer är vi mot att något land tvingar sina utvecklingsmetoder på andra.”

Tal vid Elektronikfabriken i Belgrad 23 sept 1971

Vad innebär detta? Har Bresjnev plötsligt ändrat åsikt helt och hållet från maj till september? Är karln helt förvirrad? Är utvecklingen i Jugoslavien och reformförslagen i Tjeckoslovakien så kvalitativt annorlunda att de föranleder två så helt skilda förhållningssätt? Svaret ligger helt på det maktpolitiska planet. Sovjetbyråkratin slog till i Tjeckoslovakien för att inte förlora sin kontroll över landet och för att kväva den antibyråkratiska revolutionens flamma som tänts i Prag. Kontrollen över Jugoslavien förlorade de redan 1947-48 och de är på andra styrkeförhållanden tvungna att tala till jugoslaverna i en annan ton för att över huvud taget kunna utöva något inflytande. Det viktiga för herrar som Bresjnev är inte *vad* de säger utan vilket syfte det för tillfället kan tjäna.

Uttalande VPK:s AU 21/8 -98: Allt stöd åt Tjeckoslovariens folk!

Följande uttalande antogs den 21 augusti av verkställande utskottet i Vänsterpartiet kommunisterna:

”VPKs verkställande utskott har med avsky tagit del av nyheten om att styrkor från Warszawapakten invaderat Tjeckoslovakien. Ett övergrepp mot det tjeckoslovakiska folkets suveränitet har därmed skett.

VPK som är anhängare av varje folks rätt att bestämma sin egen utveckling fördömer Warszawapaktsländernas militära våld mot Tjeckoslovakien. Att som skett med vapenmakt socialistiska länder emellan söka ändra en politik som rönt det tjeckoslovakiska folkets uppenbara stöd är ett brott mot socialismens principer. Redan de redovisade motiven för övervåldet, nämligen att den sittande regeringen skulle vara olaglig och att paktstaternas säkerhet skulle vara hotad genom den öppnare inriktningen i den politiska utvecklingen i Tjeckoslovakien, är kränkande.

Vänsterpartiet kommunisterna kräver att alla utländska trupper omedelbart och villkorslöst dras bort från Tjeckoslovariens territorium.

Vi uppmanar alla kommunister och socialister att stödja de tjeckoslovakiska kommunisternas och det tjeckoslovakiska folkets kamp.”

Hermansson svarar Mullvaden

Hermansson krävde 1968 att Sverige skulle frysa ner förbindelserna med Sovjet. Tre år senare försvarade C H upprätthållandet av VPKs förbindelser med såväl det sovjetiska som det ”normaliserade” tjeckoslovakiska partiet i ett svar till trotskisternas tidning Mullvaden (nr 5/71):

Nej, Vänsterpartiet kommunisterna har inte ändrat sin kritiska inställning till ett antal warszawapaktsstaters militära invasion i Tjeckoslovakien i augusti 1968. Den kritik som gjordes då av företrädare för partiet har sedan bekräftats av partikongressen. Vi fördömde den militära invasionen därför att den var ett brott mot principen om nationernas självbestämmanderätt och om folkens suveränitet att själva bestämma över sina angelägenheter. Närvaron av utländska trupper i ett land är också ett hot mot suveräniteten och bör också kritiserars.

Vänsterpartiet kommunisterna vill söka upprätthålla goda förbindelser med alla partier i olika länder som kämpar för socialismen, naturligtvis även med Tjeckoslovakiens kommunistiska parti. Dessa förbindelser med andra partier måste grundas på marxismens och den proletära internationalismens principer om oberoende, likaberättigande och ömsesidig respekt. Inblandning i andra partiers angelägenheter kan inte förenas med dessa principer. Varje parti äger att själv avgöra sina frågor. När vi blev inbjudna att övervara den senaste partikongressen i Tjeckoslovakiens kommunistiska parti ansåg vi det riktigt att göra detta. Vår inställning till händelserna i augusti 1968 är bekant för Tjeckoslovakiens kommunistiska parti.

C H Hermansson

Ur en artikel av André Gorz

publicerad i Tidsignal nr 3/69

”Vi är ett utvecklat land på väg mot underutveckling”, säger en tjeckoslovakisk ekonom i en ton av neutralt konstaterande. ”Vi har nu hållit på att underutveckla oss i tjugo år. Vi har missat vår sista chans. Vi är ett slaget land.”

Känslan av att det som sker med dem är absurt är i synnerhet utpräglad hos de personer som, tvärs genom sin egen tragedi, har blivit klara över den allmänna krisen i hela den europeiska socialismen. De var de första som var beredda att angripa de djupa orsakerna till denna kris. De blev förhindrade att göra det. Av det drar de slutsatsen att botemedlen bör vara ännu mer radikala än de trodde: det kan inte längre bli frågan om att bättra på, att stegvis reformera de strukturer som stalinismen lämnat i arv; man måste sopa bort dem. Den europeiska socialismen kommer som de ser det inte att övervinna sin kris, utan denna kommer tvärtom att fördjupas alltmer, såvida man inte griper sig an med de problem som den 20:e partikongressen lämnade åt sidan.

Genom att undvika dessa problem har de europeiska partierna hamnat i en återvändsgränd på alla områden: de har inte varit i stånd att ställa upp ett socialistiskt alternativ till den amerikanska ”utmaningen”, som de dock skulle överträffa i produktion, i konsumtion, i teknologi och i effektivitet; de har lämnat fältet fritt för en teknokratisk kritik av den stalinistiska byråkratin, utan att finna något att sätta i stället för ”liberaliseringens” och ”marknadslagarnas” förkämpar än ett försvar för samma byråkratism, inkarnerad i en central apparats diktatur. Och när, som i fallet Tjeckoslovakien, som ur denna synvinkel tjänar som betecknande exempel, de teknokratiska och liberala reformatörernas seger inom själva den centrala apparaten har tillåtit de autentiskt socialistiska krafterna – arbetare och intellektuella – att gå i bräschen för att inleda en demokratisk rekonstruktion av det socialistiska systemet, greps alla byråkrater, i Moskva, i Warszawa, i Berlin, och även i Prag, av skräck. Det som gjorde dem rädda var inte de gamla strukturernas raserande eller ifrågasättande av marxism-leninismens grundläggande principer. Sådana åtgärder tillåts; se t ex hur i DDR på centralbyråkratins initiativ det föds privata företag som räknar upp till 300 anställda och vilkas innehavare har rätt till en profit på 7 procent! Nej, det som gjorde dem rädda var att i Tjeckoslovakien folket självt, arbetare och Intellektuella, sökte säga sitt och ta samhällets förvaltning i egna händer.

Det var det som var oförlåtligt. Det var mot detta som Warszawapaktens arméer satte sig i rörelse. Det är av detta som man har dragit slutsatsen (t ex i Warszawa där man är särskilt öppenjärtig i denna fråga) att det är bäst att undvika varje reform, hur teknokratisk den än må vara, av förvaltningssystemet, ty det skulle försvaga centralbyråkratins ställning och man skulle riskera, som i Tjeckoslovakien, att stimulera folket att blanda sig i det som angär det.

De tjeckoslovakiska kommunisterna drar å sin sida inte minst slutsatsen att de socialistiska länderna i Europa, och främst Sovjetunionen, härmed har dömt sig till stagnation, att deras byråkratiska förlamande despotism inte kan annat än fördjupas i den närmaste framtiden, och att det socialistiska lägret obevekligt utvecklas mot en intern upplösning och en ekonomisk katastrof, varifrån endast en revolution (socialistisk) skulle kunna rädda det; den nystalinistiska reformismen har misslyckats. Den tjeckoslovakiska tragedin har avslöjat dess omöjlighet.

Denna analys är utan tvivel märkt av revolten mot en helt och hållet absurd historia. Men revolten bringar ibland klarhet, och tjeckoslovakernas analys är otvivelaktigt mycket sannare än de västkommunisters, som för att slippa beröva Sovjet dess fribrev som ”socialismens fosterland”, har skyndat sig att reducera den tjeckoslovakiska affären till ett olycksfall i arbetet, vars minne kommer att utplånas genom en ”normalisering”.

Men om de revolterandes analys är riktig, om den europeiska socialismen har glidit in i en allmän kris med ej förutsägbar utgång, vad ska man då göra? Stämma in i nöjda borgares kör, där de gjuter sina krokodiltårar och väser fram att i ljuset av denna bedrövliga historia måste man ju erkänna kapitalismens överlägsenhet över socialismen, marknadsekonomins över planhushållningen?

Att sådana påståenden i dag är möjliga visar inte att den borgerliga politiken är framgångsrik utan endast de socialistiska krafternas dekadens och trängda situation. Sanningen är att även den kapitalistiska världen befinner sig i en allmän kris och att inte ens dess officiella talesmän längre vågar utesluta att denna kris kan leda till en katastrof.

Återvändsgränden är lika total för västländerna som för de socialistiska länderna i Europa. Vare sig i Frankrike, Storbritannien, Italien eller Belgien har reformsträvandena lyckats åstadkomma de strukturomvändningar som är nödvändiga för att rationalisera systemet. Förespråkarna för en förbättring av de gamla kapitalistiska strukturerna stöter successivt eller samtidigt på borgerlighetens passiva motstånd eller arbetarnas, studenternas och de intellektuellas aktiva motstånd. Den neo-kapitalistiska reformismens misslyckande är lika uppenbart som den neo-stalinistiska reformismens. Ingen av de båda systemen har för ögonblicket lösningen på motpartens problem i sin hand. Det är nätt och jämnt att deras respektive kriser kan tjäna dem som ömsesidigt alibi.

Ändå är en sak säker: lösningen på socialismens kris liksom lösningen på kapitalismens kris kommer att bli socialistisk, eller också blir det ingen lösning. Och det är vad de mest medvetna tjeckoslovakiska revolutionärerna gång på gång har uttalat med eftertryck.

Om de fortfarande fortsätter att protestera, om de, fastän maktlösa, vägrar att låta sig tystas, så är det inte så mycket för att rädda en liten nation i Centraleuropa från nedgång och slutligt skeppsbrott. De har knappast några illusioner om att lyckas. Vad de snarare försöker göra är att räcka över den brinnande facklan.

De vill att deras erfarenhet åtminstone ska tjäna dem som kommer efter. De var de enda som konkret och praktiskt ställde några av de väsentliga frågor varav historiens mening beror: hur ser den socialistiska modell ut som passar ett utvecklat land? Hur ser det parti, den institution och den praktiska politik ut som tillåter en autentisk förtrupp att väljas ut, som förhindrar denna förtrupp att stelna till en byråkratisk apparat och som grundar sin makt på

sammanslutningar vid basen, självstyre och demokratisk debatt på alla områden? Hur bär man sig åt för att demokratisera en landsomfattande planering, hur harmoniserar man en central planering och producenternas initiativ, hur underordnar man produktionen den enskildes behov utan att minska dess effektivitet?

Vem övertar dessa frågor, vem konfronterar dem med den socialistiska praktikens verklighet, med de problem och de återvändsgränder som det förflutna lämnat i arv, med de möjligheter som knackar på dörren? Vem fortsätter detta oundgängliga tankearbete om ”normaliseringens” vinter sänker sig över Tjeckoslovakien och denna ”normalisering” accepteras utomlands, eftersom, enligt en bekväm fiktion, den tillåter att man återvänder till de gamla hjulspåren och uppskjuter tvingande ifrågasättanden?

Det är revolutionärerna och socialisterna i Västeuropa som måste överta stafetten och fortsätta, individuellt och kollektivt, denna forskning. Det tjeckoslovakiska avant-gardet behöver dem, eftersom de är dess sista hopp, precis som de behöver detta avant-garde.

Ty man kommer inte att segra, socialismen kommer inte att segra i Europa, om man inte finner det teoretiska och praktiska svaret på de frågor som den tjeckoslovakiska förtruppen gav i arv. Inte på femtio år har de västeuropeiska socialisterna varit friare: de prefabricerade modeller som de länge stött sig på har slutgiltigt diskrediterats, illusionerna krossats. Socialismens framtid och sanning beror åter på dem. Allt måste uppfinnas på nytt, och de har ordet.

Tidsignals chefredaktör och redaktionssekreterare gör en första analys

Skall en ofullbordad revolution – den ryska – hindra en annan ofullbordad revolution – den tjeckoslovakiska – från att fullbordas? Finns det någon modell till förståelse av orsakerna till att Sovjetunionen satt sig över principerna för den nationella självbestämmanderätten? Vilka blir följderna för den socialistiska rörelsen världen över? Frågorna är många, många fler.

Vi är inte i stånd att ta upp dem alla. Vi kan inte besvara dem alla. Men vi kan ge en bakgrund och skissera några framtidsperspektiv.

Det finns omkring nittio partier som SUKP för sin del erkänner som kommunistiska partier.

Dessutom finns det ett mindre antal maoistiska partier.

Dessutom existerar en rad socialistiska partier och nationella befrielseörelser med socialistiskt program.

Enligt stalinistisk idealmodell skulle hela denna socialistiska totalitet stått enad bakom Moskva.

Istället har Moskva bara lyckats uppbåda en bråkdel av den till stöd för ockupationen.

C:a hälften av de statsbärande kommunistiska partierna går emot Moskva. Och när det gäller dem som uttalat sitt stöd vet man att både inom det polska, det ungerska, det bulgariska och det östtyska partiet finns opposition mot dessa länders medverkan i ockupationen. Och i det sovjetiska partiet självt.

I övrigt har enligt nu tillgängliga uppgifter följande partier uttalat sig för ockupationen: Mongoliet, Nordvietnam, Nordkorea, Kuba (med reservation), USA (partiet splittrat på frågan), Indien, Ecuador, Chile, Columbia, Guayana, Syrien samt – ensamt i Västeuropa – Luxemburg. Instämmanden kan eventuellt väntas från ytterligare latinamerikanska, arabiska samt kommunistiska partier i exil med rysk förankring. Inalles kanske ett tjugofemtal.

Ä andra sidan finns det i en del västeuropeiska partier falanger som inte är överens om avståndstagandet från ockupationen. Av betydelse är dessa falanger i de franska och finländska partierna.

Det sistnämnda befinner sig i en situation som Tjeckoslovakien-krisen kan komma att påverka djupt. 50-årsminnet av partiets grundande skulle just inledas när nyheten kom. Firandet avlystes och partiledningen vände sig mot ockupationen. Men gammalkommunisterna röstar i distriktsorganisationerna – exempelvis i Åboland och Nyland – igenom stöd åt ockupationen. Centralkommittén sammanträder när detta skrives för att ta ställning till politbyråns avståndstagande.

Medan det franska partiet genom sitt ställningstagande kan få en definitiv lösgörning till stånd från sin tidigare i alla väder med SUKP överensstämmande hållning, är styrkeförhållandena i det finländska partiet sådana att en stalinistisk renässans inte kan uteslutas. En temporär renässans dock, i stil med den som drabbade flera andra kommunistpartier genom Ungern-krisen 1956 då de kastades tillbaka i sin utveckling för några år.

För de flesta kommunistpartier som dras med stalinistiska eftersläpningar på grund av kadersammansättningen kan man räkna med att Tjeckoslovakien-krisen slutgiltigt befäster en progressiv attityd. Oavsett hur Tjeckoslovakien-krisen avlöper har den ytterligare utomordentligt starkt försvagat det sovjetiska partiets inflytande över den socialistiska rörelsen i internationell skala. Rörelsen kommer därmed att vitaliseras.

Den svenska vänstern

Den svenska vänstern har entydigt tagit ställning mot ockupationen med undantag av den krets inom VPKs norrbottensdistrikt som fylkas kring Norrskensflammas redaktion.

Dennas fullständigt principlösa politik har nu lett fram till något som ser ut att bli en definitiv uppgörelse med de stalinistiska gengångarna. Norrskensflamman har de facto tagit ställning för ockupationen utan att ha distriktsmajoriteten bakom sig och de ansvariga kan möjligen föra ett uppehållande försvar, inte mera.

Situationen har sina poänger: Norrskensflammas bittraste antagonist, Norrländska Socialdemokraten, uppträder till dess försvar i en strävan att förlänga den stalinistiska enklavens liv: så länge denna har grepp om Norrskensflamman försvagar den givetvis vänsterns möjligheter i Norrbotten.

Överhuvudtaget måste man räkna med att äldre VPK-medlemmar som hittills har präglats av en oreflekterad, känslomässig och alltid bejakande inställning till Sovjetunionens utrikespolitik kommer att befria sig från denna som följd av Tjeckoslovakien-krisen. Detta skulle innebära en konsolidering av vänstern i Sverige.

Sovjets konflikt

I en ledare (i nr 31-32, skriven den 29/7) uttryckte Tidsignal bl a följande:

”Konflikten mellan Sovjetunionen och Tjeckoslovakien är en avspegling av en konflikt som pågår i Sovjetunionen själv . . . Det verkliga valet Sovjetledarna står inför är om de i sin egen stat skall fullfölja avstaliniseringen och avveckla den auktoritära socialismen eller ej. Det sätt på vilket den tjeckoslovakiska frågan löses kommer att bli ett vapen i kampen om Sovjetunionens kommunistiska partis eget val av väg.”

Händelseutvecklingen synes bekräfta denna uppfattning.

Om Dubcek-regeringen och det tjeckoslovakiska partiet hade fått fortsätta sin politik obehindrade skulle detta på sikt ha gett den progressiva falangen inom det sovjetiska partiet ett definitivt övertag. Gammalkommunisterna skulle inte ha kunnat värja sig mot

hänvisningarna till Tjeckoslovakien när det gällde föreslagna ändringar av den sovjetiska politiken i samma riktning.

Inför detta perspektiv – och med viss rätt uppfattande sig själv som inbegripen i en kamp på liv och död – gav den gammalkommunistiska falangen order om invasionen.

I detta förhållande ligger också möjligheten till en kompromisslösning för tjeckoslovakerna – om det inte någonstans slår en gnista som kastar världen ut i en än större kris. Den progressiva falangen kan nämligen nu peka på de katastrofala följderna för Sovjetunionen av det huvudlösa företaget. Och den kan räkna med stöd från ett par av ”de fem”.

USA:s hållning

USA har ett definitivt intresse av att ockupationen av Tjeckoslovakien når sitt syfte. En icke-auktoritär socialism i hjärtat av Europa skulle inom få år kunna skaka det kapitalistiska systemet i Västeuropa genom den vitaliserande effekt detta skulle ha på den västeuropeiska arbetarrörelsen.

Den försiktiga västtyska hållningen dikteras av samma skäl: hellre ryska trupper också på andra sidan gränsen till Tjeckoslovakien än en utveckling i detta land som kan gripa över till TDR med svåra konsekvenser för den västtyska borgerligheten.

Den borgerliga propagandan i dessa båda länder och i det övriga Västeuropa har visserligen högtidsstunder nu, men det är redan uppenbart att man framöver kommer i ett mycket besvärligare läge än tidigare när det gäller att försvara kriget i Vietnam och USAs aggressionspolitik överhuvudtaget. USA välsignar ju med jämna mellanrum världen med väpnade interventioner och ockupationer.

Mot en hel socialism

Vi kan inte nöja oss med någon halv socialism. Så sade en ledande representant för det tjeckoslovakiska kommunistpartiet häromdagen. Exproprieringen av kapitalisterna och överförandet av produktionsmedlen i samhällets ägo lägger den materiella grunden för utvecklandet av en verkligt djupgående och reell demokrati. Det arbetande folket övertar makten och de demokratiska friheterna, innefattande bl a en verklig yttrande- och pressfrihet, blir inte längre ett storfinansens privilegium utan en hela folkets rättighet. Onormala förhållanden och en byråkratisk pervertering av systemet har i många länder lett till att socialismen stannat på halva vägen.

Det tjeckoslovakiska kommunistpartiet ville vidareutveckla socialismen. Den socialistiska demokratin skulle prägla såväl landet i sin helhet som det inre partilivet. Inte minst intressanta är de förslag till en demokratisering av partilivet som skulle föreläggas partikongressen. Den föreslagna ändringen av partistadgarna innebar en brytning med den sovjetiska formen av demokratisk centralism som mer och mer utvecklats till byråkratisk centralism.

De nya stadgarna, som i viss mån påminner om Vänsterpartiet kommunisternas nyligen antagna stadgar, tillerkänner minoriteter inom partiet ökade rättigheter. Hemliga omröstningar föreskrivs på alla partinivåer.

Stadgarna föreskriver också att man bara får inneha förtroendeuppdrag inom partiet under en viss föreskriven tid och förutsätter en ständig växling vid makten. Liknande tankegångar togs upp av Chrusjtjov vid det sovjetiska kommunistpartiets 22:a kongress 1961 men har sedan fallit i glömska.

Den planerade demokratiseringen av det tjeckoslovakiska kommunistpartiet skulle förmodligen fått återverkningar också inom de andra östeuropeiska partier där det finns ett starkt missnöje med den bristande partidemokratin.

Den extra och hemliga partikongress som hölls under en av ockupationens första dagar har säkert inte haft tid att behandla de här frågorna. Om det yttre trycket lättar finns det emellertid anledning anta att debatten om den inre partidemokratin kommer att skjuta fart på nytt.

Kan kapitalismen återuppstå?

Flera maoistiska partier följer "hund-biter-hund"-tesen. I Sverige tar Kfml och Clarté en sådan ståndpunkt i ett uttalande. Det innebär att man betraktar SUKP och det tjeckiska kommunistpartiet som lika goda kålsupare, eller rättare sagt revisionister. Ståndpunkten förklarar ingenting och bär på många motsägelser. Den är utan värde för förståelsen av skeendet.

Som ett element i ståndpunkten ingår föreställningen om att det tjeckoslovakiska kommunistpartiet genom sin politik var på väg att återupprätta kapitalismen, något som ju maoister länge hävdade när det gäller SUKPs politik och även jugoslavernas.

Men föreställningen om åtminstone en risk för kapitalistisk restauration i Tjeckoslovakien finns även hos andra socialister. Även Castro hänvisade exempelvis till detta i sitt dubbla ställningstagande, i vilket han konstaterade sig inte kunna finna något legalt försvar för brottet mot självbestämmanderätten men såg sig tvungen att tro på den politiska nödvändigheten av interventionen just på grund av risken för en kapitalistisk restauration.

Föreställningen om denna risk uppammas möjligen även bland socialister av den borgerliga propagandan med dess massiva användning av uttrycket liberalisering.

Men framförallt vilar den på skepsis mot påbörjade eller föreslagna förändringar på det ekonomiska området.

En kapitalistisk restauration förutsätter en egendomsägande klass. Någon sådan existerar inte längre i Tjeckoslovakien. Skulle den kunna återskapas? Hur? Genom att företagen såldes till högstbjudande? Tanken är helt fantastisk, men låt oss driva den. Var finns de kapitalanhopningar i privata händer som skulle krävas för sådana inköp? De existerar inte längre inom landet. Skulle de kunna komma utifrån, direkt eller via bulvaner? Det är en politisk orimlighet. Vilken folkmajoritet skulle tillåta – efter tjugo års samhällsägande – att nationens näringsliv säljs ut till utländska kapitalistiska intressen? Det skulle kräva en militär ockupation för att genomföra något sådant och det finns ingen anledning att anta att tjecker och slovakier skulle förhålla sig mindre eniga i sitt motstånd mot en sådan ockupation än mot den nuvarande. Dessutom skulle ett sådant försök med all säkerhet leda till storkrig.

Införandet av marknaden som regulator i viss mån och när det gäller för vissa varor uppfattas ibland som ett tecken till återfall i kapitalistiskt tänkande. Då bör man observera att marknadselementet i det utvecklade kapitalistiska samhället är på väg att få en marginell betydelse. Att den skulle få något annat i ett industrialiserat socialistiskt lands ekonomi är ganska otroligt, helt bortsett från att ägandeförhållandena och planhushållningen gör att marknadsinslaget i en socialistisk ekonomi knappt har mer än namnet gemensamt med den kapitalistiska varianten.

Det jugoslaviska exemplet pekar på problemen med en decentraliserad socialistisk ekonomi, men knappast mer. Å andra sidan är olägenheterna med den hårt centraliserade socialistiska ekonomin när man kommit över ett visst utvecklings- och industrialiseringsskede uppenbara och anledningen till att man söker nya vägar. Man hamnar inte ur askan i elden. Den kapitalistiska ekonomin kan i längden inte lösa sina motsättningar på grund av den anarki som vidlåter äganderättsförhållandena, men den socialistiska bör rimligtvis kunna lösa sina problem.

Det bör slutligen påpekas att det är helt omarxistiskt att anta att borgerliga partier med kapitalistisk restauration på programmet – om sådana nu tilläts – skulle ha någon som helst

framgång. Deras klassbas är försvunnen. Om det än i rent fysisk bemärkelse finns många personer som tillhör den tidigare borgerligheten så saknar de i dag det som konstituerade dem som klass: ägandet av produktionsmedel. En självvägande bondeklass inom ramen för en i övrigt socialistisk ekonomi skulle utgöra den enda tänkbara reproduktionsbasen för kapitalism. Men det tjeckoslovakiska jordbruket är kollektiviserat.

Varför anser nu den konservativa falangen inom det sovjetiska ledarskiktet att en utveckling enligt ovan skisserade tjeckoslovakiska modell är oacceptabel? Förklaringarna är många och en del av dem går långt tillbaka i tiden – till den unga sovjetstatens inre problem, till den stalinistiska doktrinen om socialism i ett enda land, till den likaså stalinistiska status quo-politiken som de poststalinistiska ledarna troget följt. SUKPs ställning inom världskommunismen hör också till bilden.

Socialisterna och Sovjet

Att göra en dygd av nödvändigheten kan försvaras och förklaras. Det kan rentav vara det enda möjliga. Men det blir farligt när man inte längre kan skilja på det nödvändiga och det ideala, när man mekaniskt fortsätter att göra en dygd av något som inte längre är nödvändigt, när man gör misstag och övergrepp till dygder.

Det har funnits situationer då den obetingade lojaliteten med Sovjetunionen var en självklar plikt för världens alla socialister. Så var det under den stora oktoberrevolutionens dagar. Så var det när bolsjevikerna fick försvara den unga sovjetstaten mot de imperialistiska interventionsarméerna. Så var det när Sovjetunionen befriade Europa från nazismen. Men så har det inte alltid varit och så är det definitivt inte nu.

Isaac Deutscher, själv kommunist och Sovjetvän, har klarare än kanske någon annan analyserat den sovjetiska utvecklingen, bakslagen och framgångarna. Ingen har heller så klart som Deutscher beskrivit Sovjetunionens roll inom världskommunismen. Deutschers bok ”Den ofullbordade revolutionen 1917-1967”, som publicerades strax före hans död är en bra utgångspunkt för en analys och diskussion av de aktuella händelserna.

Stalinismen

Hur skall man förklara stalinismen och den byråkratiska urartningen i den unga sovjetstaten. Deutscher hänför fenomenen till det faktiska utgångsläget efter oktoberrevolutionen.

”Efter år av världskrig, inbördeskrig och främmande makters ingripanden föll den obetydliga industri som Ryssland hade haft samman. Ekonomiskt sett var nationen tillbakasatt ett halvt århundrade. Miljontals bönder drabbades av hungersnöd och vandrade genom landet på jakt efter mat. De få miljoner arbetare som hade bemannat barrikaderna 1917 hade skingrats och upphört att existera som en sammanhållen social kraft. De modigaste hade stupat i inbördeskriget ...”

”Dessa omständigheter kom att prägla utvecklingen. Bolsjevikerna försökte nämligen just vid denna tid, i början av 1920-talet, ge form åt sin regim och konsolidera den. Därvid kunde de inte lita till den klass vars förtrupp de hade ansett sig vara, den klass som de hade tänkt skulle bli den nya statens härskare, den nya demokratins ryggrad, socialismens främsta företrädare. Denna klass hade nämligen fysiskt och politiskt upphört att existera. Medan sålunda den borgerliga revolutionen trots svälten ute i landet överlevde i landsbygdens påtagliga realiteter svävade den socialistiska revolutionen som en vålnad i ett tomrum.”

”Eftersom arbetarklassen var fysiskt obefintlig, beslöt bolsjevikerna att handla som dess ställföreträdare och förtroendemän tills livet hade blivit mera normalt och en ny arbetarklass hade växt fram och utformats. Under tiden ansåg de det vara deras plikt att utöva ‘proletariatets

diktatur' på det icke-befintliga proletariatets vägnar. Detta gav naturligtvis upphov till byråkratisk diktatur, okontrollerad makt och korruption.”

Bolsjevikerna var själva liksom de utländska kommunisterna medvetna om faran men förstod att det inte fanns något annat alternativ för stunden. Miljoner oskolade och politiskt omedvetna bönder förflyttades till städerna för att möjliggöra den nödvändiga industrialiseringen. En hård centraldirigering och upphävandet av många demokratiska fri- och rättigheter bolsjevikerna kämpat för blev nödvändiga.

”Men även om bolsjevikerna till en början kände sig berättigade att handla som arbetarklassens ställföreträdare under en period då denna var skingrad och fysiskt frånvarande, behöll Stalin med alla medel sin ställning länge efter att denna period var över och trots att en hastigt växande arbetarklass hade återuppstått, och han utnyttjade alla terroristiska och bedrägliga sätt för att hindra arbetarna – och befolkningen över huvud taget – att göra anspråk på sina rättigheter och sitt revolutionära arv.”

Den revolutionära flodvågen i samband med det första världskrigets slut ebbade snabbt ut. I Tyskland, Finland, Ungern och runtom i Europa slogs de socialistiska revolutionerna ned. Den stora oktoberrevolutionen blev inte startpunkten för en allomfattande europeisk revolution. De högindustrialiserade länderna förblev kapitalistiska. Sovjetunionen förblev den enda socialistiska nationen. Oktoberrevolutionens ledare hade ursprungligen ansett att segerrika socialistiska revolutioner i andra europeiska länder var förutsättningen för att sovjetstaten skulle överleva. Nu tvingades man anpassa sig efter nödvändigheten och omgivet av fientliga och aggressiva stater ensam möta de enorma problemen.

Isolationismen

”Med utgångspunkt från Sovjetunionens isolering skapade Stalin och Bucharin slagordet för ett slags ideologisk isolationism. De tillkännagav att Ryssland utan hjälp och stöd från andra nationer kunde och skulle inte bara utvecklas mot socialism, vilket var självklart för alla bolsjevik, utan också uppnå den fullkomliga socialismen, det vill säga ett klasslöst samhälle där den ena människan inte härskar över den andra, vilket på sin höjd var en önskedröm. De menade att det nya sovjetsamhällets öde bortsett från krig var helt oberoende av vad som hände i den övriga världen och att socialismen kunde vara och skulle bli ett nationellt, oberoende, slutet, självförsörjande system. För att parafrasera Engels förvandlade de 'proletariatets befrielse' till rent rysk begivenhet, och enbart härmed omöjliggjorde de den.”

”Detta är en tröstelära, bekände en av dess framstående företrädare, Eugene Varga, mellan fyra ögon. Vi kan tillägga att detta också var en utpressningslära, ty i namnet av 'socialismen i ett enda land' begärdes det snart att folket skulle uppge alla medborgerliga friheter och underkasta sig tunga uppoffringar och umbäranden utan slut. Medlemmarna av den styrande gruppen och byråkratin som helhet hade i tillägg härtill sina egna motiv realpolitik och raison d'état. Tänkandet inom alla byråkratier hör ihop med nationalstaten, formas av den och begränsas av den. Den bolsjevikiska byråkratin började nu nedstigningen från den heroiska revolutionsperiodens höjder till nationalstatens lågland med Stalin som anförare på vägen ned. Byråkraterna krävde säkerhet för egen del och för *sitt* Ryssland. De strävade att bevara nationell och framför allt internationell *status quo*, att finna ett stabilt modus vivendi i förhållandet till de stora kapitaliststaterna. De var övertygade om att de kunde finna detta i ett slags ideologisk isolationism och var angelägna om att lösgöra Sovjetunionen från klasskamperna och samhällskonflikterna i andra länder.”

Status quo-politiken

Doktrinen om ”socialism i ett enda land” skulle komma att omfattas av världens alla kommunistpartier. Det var naturligt och självfallet för kommunister i hela världen att försvara

och solidarisera sig med den enda socialistiska staten. Men Sovjetunionens och Stalins enorma auktoritet och prestige inom världskommunismen blev katastrofal på två plan. För det första tvingade Stalins status quo-politik de övriga kommunistpartierna på defensiven. I stället för att vara "världsrevolutionens förtrupper" blev de Sovjetunionens "pacifistiska gränsvakter". För det andra kunde stora arbetarmassor i de högindustrialiserade länderna inte uppfatta Sovjetunionen som något ideal. I stället för att som Lenin alltid gjorde förklara bakgrunden och orsakerna till situationen i Sovjetunionen beskrevs nu Sovjet som det socialistiska paradiset.

Också utifrån sovjetiska säkerhetsintressen var den stalinistiska politiken illusorisk.

"Det stalinistiska försöket att uppnå nationell trygghet inom ramen för ett internationellt status quo hade varit någorlunda meningsfullt om detta status quo i sig hade varit stabilt. Men det var det inte, ingenting kunde vara mer riskabelt än den sociala jämvikten och internationella maktbalansen mellan krigen. Den sociala jämvikten stjälpes katastrofalt av den stora depressionen 1929. Den militära och diplomatiska balansen sprängdes när Tyskland hade återhämtat sig från nederlaget 1918 och beslutat kullkasta det system som grundade Versaillesfördraget."

"Man kunde med andra exempel visa hur den stalinistiska fixeringen på trygghet förde till en katastrofal otrygghet och hur den ideologiska isolationismen hela tiden förvärrade Sovjetunionens isolering, vilket naturligtvis drev den sovjetiska hållningen in i en alltmer ytterliggående isolationism."

Den västeuropeiska arbetarrörelsen drabbades också av den stalinistiska politiken. "Detta var fallet med folkfronten i Frankrike, med det spanska inbördeskriget och med den tysk-ryska paktens återverkningar 1939-1941. I alla dessa exempel var det inte så mycket den inneboende styrkan i västvärldens kapitalistiska system som den nationella egoismen i Stalins politik som åsamkade de socialistiska krafterna nederlag efter nederlag i Västeuropa. Och vart och ett av dessa nederlag innebar ett bakslag också för Sovjetunionen."

Dödläge i klasskampen

Den sovjetiska isoleringen bröts genom andra världskriget och röda arméns enorma insatser i kampen mot nazismen. Men den sovjetiska utrikespolitiken förblev oförändrad. I Teheran och Jalta delade Stalin, Roosevelt och Churchill upp världen i intressesfärer. En rad östeuropeiska länder blev folkdemokratier och allierade med Sovjetunionen. Men "revolutionen i Östeuropa skulle inte bli den internationella händelse som proletariatet i många nationer med gemensamma ansträngningar skulle åstadkomma. Den påtrycktes uppifrån av ockupationsmakten och dess villiga redskap. Och de s k folkdemokratierna skulle endast komma att utgöra defensiva skyddsvärn för 'socialismen i ett enda land'. I Västeuropa återinfördes det illa tilltygade och misstrodda borgerliga styrelseskicket i enlighet med överenskommelserna

Teheran och Jalta, och kommunistpartierna understödde denna restauration, deltog i de Gaulles och Gasparis efterkrigsregeringar, hjälpte till att avvärja motståndsrörelserna och att kuva arbetarklassens motspänstiga radikalism. På detta sätt förverkligades i hela Östeuropa efterkrigsperiodens revolutionära möjligheter men förvrängdes under förverkligandet. I Västeuropa utplånades de. Stalinismen arbetade på att åstadkomma det fullständiga dödläget i klasskampen för att möjliggöra en diplomati som kunde trygga 'motsatta samhällssystemers fredliga samexistens'. Än en gång försökte Stalin vinna nationell trygghet på grundval av internationell status quo, det vill säga den zonindelning som man hade kommit överens om i Teheran och Jalta."

Men än en gång visade det sig att den sovjetiska status quo-politiken var illusorisk. Det kapitalistiska blocket med USA i spetsen startade det kalla kriget och försökte inkräkta på den

sovjetiska inflytelsesfären i Östeuropa. Stalin svarade med en i grunden defensiv politik. Det sovjetiska greppet över Europa skärptes medan västmakterna fick fria händer i den övriga världen. ”Det enbart ryska ledarskapets epok närmade sig emellertid slutet. Krigets revolutionära efterdyningar hade när allt kom omkring inte helt kunnat bringas under kontroll. Jugoslaverna trotsade det ryska ledarskapet, och den segerrika kinesiska revolutionens var en ofantlig latent utmaning. Men inte ens revolutionens spridning botade den stalinistiska politiken från dess nationella egoism och isolationism, och dessa är fortfarande det sjuka i det politiska handlingsprogram som Stalins efterträdare har fått ärva. Även om begreppet ‘socialism i ett enda land’ för länge sedan har mist all relevans, har stämningen bakom det, sättet att tänka och den politiska handlingsstil det inspirerar till kunnat överleva.”

Myten om ett misslyckande

Men glorifieringen av Sovjet och dogmen om ‘socialismen i ett enda land’ har också lett till katastrofala resultat för de västeuropeiska kommunisterna på ett annat sätt som vi ovan snuddat vid.

”Under ungefär trettio år talade den stalinistiska propagandan om de under som socialismen utträttade i SSSR. De ivriga och de naiva trodde på detta. Den stora majoriteten av arbetare i väster undrade, uppsköt sitt omdöme eller bildade sig en negativ uppfattning. Redogörelserna för fattigdom, hungersnöd och terror i Sovjetunionen stärkte skepticismen. De stora utrensningarna och Stalinkulten, som nitiskt försvarades av alla kommunistpartier, väckte avsky ... Till sist kom chocken efter Chrusjtjovs avslöjande år 1956. Många miljoner arbetare i väster har under årens lopp funderat över dessa erfarenheter och kommit fram till slutsatsen att ‘socialismen inte fungerar’ och att en revolution ingenstans leder. Många har försjunkit i politisk apati, och många har försonat sig med den sociala status quo i väster som efterkrigstidens högkonjunktur och välfärdsstaten har gjort något uthärdligare. Intellectuella som trodde på sovjet-socialismen har till sist avsvurit sig den ‘Gud som svek’ dem. Myten om ‘socialismen i ett enda land’ har sålunda givit upphov till en ännu mer bedräglig myt – en kolossal myt – om socialismens misslyckande. Detta dubbla bedrägeri har kommit att dominera mycket av politiska tänkandet och har i hög grad bidragit till det ideologiska dödläge i vilket världen fortfarande lever femtio år efter 1917.”

Men detta är bara ena sidan av bilden. ”Västvärlden har knappast någon anledning att betrakta detta resultat med någon egenrättfärdighet, ty när en ryss granskar västvärldens historia i dess förhållande till Ryssland, vad finner han då? Den rovlystna freden i Brest-Litovsk, de allierades väpnade intervention mot sovjeterna, blockaden, le cordon sanitaire, de utdragna ekonomiska och diplomatiska bojkotterna och därefter Hitlers invasion och nazi-ockupationens fasor, de långa och förslagna förseningar som förorsakade de allierades uppskov med att öppna en andra front mot Hitler medan sovjet-arméerna massakrerades. Och efter 1945 – de allierades hastiga omkastning, utpressning med atomvapen och det kalla krigets antikommunistiska vanvett. Vilken meritlista!”

”En marxist måste fråga sig varför arbetarklassen i väster har medgivit regeringarna och den etablerade ordningen som tillsammans är ansvarig för denna meritlista så mycken initiativ- och handlingsfrihet. Historikern måste grundligt undersöka de objektiva omständigheter som under dessa femtio år kan ha hindrat socialismen i väster från att radikalt ingripa och förmå västvärlden att möta den ryska revolutionen på ett helt annat sätt. Han måste också ta hänsyn till de skadliga verkningarna av socialistrevolutionens utdragna och ensidiga ryska ledarskap. Men hur skall han efter att ha granskat alla objektiva omständigheter och tagit alla nödvändiga hänsyn sammanfatta sina slutledningar?”

Ingemar Andersson och Bo Hammar

Lenin: Ur Till frågan om nationaliteterna eller om ”autonomiseringen”

Jag skrev redan i mina verk om nationalitetsfrågan, att en abstrakt frågeställning om nationalismen i allmänhet är absolut olämplig. Man måste skilja mellan nationalismen hos en förtrycknation och nationalismen hos en förtryckt nation, nationalismen hos en stor nation och nationalismen hos en liten nation.

Beträffande det andra slaget av nationalism har vi, som tillhör en stor nation, i den historiska praktiken nästan alltid gjort oss skyldiga till en otalig mängd våldshandlingar, ja än mer – utan att vi själva märker det begår vi en otalig mängd våldshandlingar och kränkningar – det räcker med att erinra om mina minnen från Volgatrakten, hur ringaktande ickeryssarna behandlas hos oss, hur polacken inte kallas annorlunda än ”polasjka”, hur tatarerna skälles som ”furste”, ukrainaren som ”chochol”, grusierna och andra kaukasiska icke-ryssar som ”kaukasare”.

Därför måste internationalismen hos en förtryckande eller så kallad ”stor” nation (fastän den är stor endast genom sina våldshandlingar, stor endast på samma sätt som grobianen) bestå inte endast i upprätthållande av nationernas formella likställdhet utan också i en sådan olikhet, som från den förtryckande nationens, den stora nationens sida gottgör den olikhet som faktiskt uppstår i livet. Den som inte förstått detta, han har inte förstått den verkligt proletära inställningen till nationalitetsfrågan, han har i grund och botten stannat kvar på den småborgerliga ståndpunkten och kan därför inte undgå att ideligen glida ned till den borgerliga ståndpunkten.

Vad är det som är viktigt för proletären? För proletären är det inte bara viktigt utan också vitalt nödvändigt, att han i den proletära klasskampen tryggas största möjliga förtroende från icke-ryssarnas sida. Vad kräves för detta? För detta kräves inte endast formell likställdhet. För detta är det nödvändigt att vi på ett eller annat sätt genom vårt uppförande eller genom våra eftergifter gentemot icke-ryssen gottgör den misstro, den misstänksamhet, de oförrätter, som ”stormakts”-nationens regering under gången ti tillfogat honom.

Jag tror icke det är nödvändigt att ytterligare och ingående klargöra detta för bolsjevikerna, för kommunisterna. Och jag tror att vi i föreliggande fall, beträffande den grusiska nationen, har att göra med ett typiskt exempel, då den sant proletära inställningen till saken kräver ytterlig varsamhet, tillmötesgående och medgörlighet från vår sida. En grusier, som förhåller sig överlägset till denna sida av saken och överlägset slänger ut beskyllningar för ”socialnationalism” (medan han själv är inte bara en verklig och äkta ”socialnational” utan också en brutal storrysk grobian), en sådan grusier kränker i själva verket den proletära klassolidaritetens intressen. Ty ingenting hämmar den proletära klassolidaritetens utveckling och stärkande i så hög grad som nationell orättvisa, och ingenting är de ”förfördelade” representanterna för andra nationaliteter så känsliga för som för likställdheten och om denna likställdhet kränkes av deras kamrater, proletärerna. Därför är det i detta fall bättre att ta till i överkant än i underkant då det gäller tillmötesgående och medgörlighet gentemot de nationella minoriteterna. Därför kräver i detta fall den proletära solidaritetens och följaktligen också den proletära klasskampens vitala intressen, att vi aldrig förhåller oss formellt till den nationella frågan utan ständigt tar hänsyn till den ofrånkomliga skillnaden i förhållandet mellan proletären från en förtryckt (eller liten) nation och proletären från en förtryckande (eller stor) nation.

Nödvändigheten av sammanslutning mot imperialisterna i väster, som försvarar den kapitalistiska världen, är en sak. Härvidlag råder ingen tvekan, och jag behöver inte säga att jag avgjort godkänner dessa åtgärder. En annan sak är det då vi själva, om än i bagateller,

hamnar i imperialistiska förhållanden gentemot förtryckta folkslag och därmed fullständigt undergräver hela vår principiella uppriktighet, hela vårt principiella försvar av kampen mot imperialismen. Och morgondagen i världshistorien blir just en sådan dag, då de av imperialismen förtryckta folkens uppvaknande blir ett faktum och då en lång och hård slutkamp för deras frigörelse börjar.

Upptecknat av M V 31/12 1922

Mlynar: Ett öppet brev till Europas kommunister och socialister

Jag vänder mig i detta personliga brev till kamrater och vänner i de europeiska socialist- och kommunistpartierna i hopp om att jag på detta sätt kan lämna mitt eget lilla bidrag till lösningen av tyngande politiska problem som knappast kan lösas utan hjälp av den europeiska arbetarrörelsen.

För åtta år sedan, i augusti 1968, skickades ett helt annorlunda brev från Tjeckoslovakien. Det vände sig bara till en liten grupp utvalda kommunistpartier och dess författare var rädda eller skämdes för att skriva under det. Texten publicerades i Pravda den 22 augusti 1968, som förklaring till varför fem Warszawapaktsländers arméer gått över gränsen till Tjeckoslovakien och ockuperat hela landet. Brevet var ämnat som ett ”bevis” för att det skulle vara utfört på begäran av ansvariga tjeckoslovakiska kommunister. Vi vet ännu inte vilka författarna till detta brev var. Trots denna anonymitet har Tjeckoslovakiens kommunistpartis nuvarande ledare och deras utländska beskyddare inte nekat författarna rätten att skriva och avsända ett sådant brev utan de har faktiskt också kallat det för en handling av sann kommunistisk internationalism. Jag hoppas därför att samma rätt icke ska nekas mig att vidarebefordra åsikter gällande den politiska situationen i Tjeckoslovakien till kamrater och vänner i de europeiska socialist- och kommunistpartierna. Jag ber ingen att sända arméer för att stödja mina åsikter och jag undertecknar också öppet detta brev.

Inom ramen för stormaktspolitiken är det tjeckoslovakiska problemet av smärre betydelse eftersom det inte kan provocera fram en konflikt mellan stormakterna. Men för den europeiska socialist- och kommuniströrelsen är det mer än ett internt tjeckoslovakiskt problem. Jag är övertygad om att en del av de nuvarande tjeckoslovakiska myndigheternas politik inte bara skadar utvecklingen av socialismen i detta land utan också utgör ett allvarligt hot mot utsikterna för socialismens utveckling i hela Europa.

I dagens Europa finns det länder där kapitalets ekonomiska och politiska makt har blivit omkullkastad och regerande kommunistpartier har satt sina planer på att bygga upp socialism och kommunism i verket. Men det finns också länder som fortfarande styrs av kapitalet, monopolföretag och borgarklass. Framtidsutsikterna för europeisk socialism kan därför skadas, inte bara av det monopolistiska kapitalets makt som hindrar arbetarna från att ta över ledningen för den sociala utvecklingen i kapitalistiska länder, utan också av den politik som har tillämpats av de socialistiska länderna, vilken antas ska leda till arbetarnas befrielse, men som de europeiska arbetarna finner oacceptabel.

Europa, befriat från de kapitalistiska ekonomiernas påbud, ett socialistiskt Europa, är fortfarande i detta nu målet för alla europeiska socialistiska krafter. Men förutom detta har vi nu en gemensam plattform som efter en lång tid slutligen blev lyckosamt formulerad vid Helsingforskonferensen om samarbete och om säkerhetsfrågan, och som utgör en möjlig stomme för den vidare utvecklingen i Europa. Det är av intresse för alla europeiska länder så väl som för den europeiska arbetarklassen att denna politiska plattform inte ska förstås som stormaktspolitikens taktiska manöver. Därför måste också den europeiska arbetarrörelsen –

kommunistisk och socialistisk – acceptera principerna i Helsingforsöverenskommelsen som bindande för deras eget politiska handlande. Socialism kan inte uppnås i Europa utan ett fasthållande av principerna för fredlig samexistens, respekt för ländernas suveränitet, avståndstagande från användandet av maktmedel i relationer mellan stater och respekt för medborgarnas demokratiska fri- och rättigheter. Det är just dessa fri- och rättigheter som ligger till grund för den europeiska civilisationen och bland dess frukter kan man finna den socialistiska och marxist-kommunistiska rörelsen.

Ett militärpolitiskt block kan inte anses vara den största socialistiska kraften under förhållanden med fredlig samlevnad och samarbete i Europa. Förekomsten av militärblock i Europa grundar sig på förhållanden som gradvis borde övervinnas som ett resultat av Helsingforsöverenskommelsen. Att jämställa uppdelandet av länder i socialistiska och kapitalistiska länder med uppdelandet av Europa i militära block skulle då upphöra att vara möjligt. Den socialistiska huvudkraften är de inhemska socialistiska krafterna i varje land. De internationella socialistiska målen kan därför bara uppnås om dessa inhemska krafter enas och får stöd av den socialistiska rörelsen som helhet. Detta måste vara huvudmålet för Europas arbetarrörelse.

Vidare måste socialister och kommunister inse vikten av att demokratiska fri- och rättigheter inte inskränks i länder där arbetarklassen har tagit makten. Socialismen kan bara utvecklas i Europa om den garanterar de politiska friheterna mera helt och konsekvent än en borgerlig demokrati.

Åsikten att de demokratiska fri- och rättigheterna skulle vara av mindre betydelse i de länder där folket själva har makten är oacceptabel – som om rätten till arbete och annan social trygghet vilka är säkrade där i sig skulle utgöra en högre form av demokrati. Av kritiken som framfördes vid SUKPs 20:e kongress är det känt att Stalins masskränkning av elementära mänskliga rättigheter, illegala metoder och terror, grundade sig just på sådana åsikter. Därför avgör inte bara de politiska grundvalarna som utformades vid Helsingforsförhandlingarna utan också den kommunistiska rörelsens historiska erfarenheter nödvändigheten av att utrota den sortens demagogi från den europeiska arbetarrörelsens ideologi och politik.

Betydelsen av demokrati växer i proportion till att atmosfären av fredlig samexistens förstärks i Europa. En sådan atmosfär är i högsta grad ogynnsam för de reaktionära och totalitära regimernas fortbestånd. De fascistiska diktaturstaternas fall i Grekland och Portugal och det växande hoppet om demokrati som utvecklas i Spanien visar detta. Den fredliga samexistensens Politik i Europa minskar märkbart faran av att någon kapitalistmakt ska intervensera (militärt eller på annat sätt) i avsikt att hindra en socialistisk utveckling i Europas kapitalistiska länder.

Demokrati är inte ett mål i sig själv för arbetarrörelsen, utan det är ett medel att inleda djupgående sociala förändringar med, för att grunda socialistiska förhållanden i ekonomin och inom andra områden av det sociala livet. Det är också det enda rätta sättet för att utveckla sådana förhållanden i de socialistiska länderna. Det är bara socialism i kombination med demokrati som kan åstadkomma arbetarnas verkliga deltagande i styrningen av samhället. Dessutom kan inte demokratin skjutas upp i namn av någon högre form av demokrati eftersom en sådan högre form av demokrati måste baseras på det fulla inlemmandet och vidare utvecklingen av de elementära mänskliga rättigheterna och friheterna som redan är givna i några kapitalistiska länder. Det är därför som de viktigaste västeuropeiska kommunistpartierna gör stora ansträngningar att förena socialistisk politik med demokrati.

Den europeiska arbetarrörelsen möter därför en svår men välbekant fråga: Är varaktigt samarbete mellan kommunister och socialister möjligt och önskvärt? De öppna fientligheterna och faktiska skillnaderna mellan dem under de senaste femtio åren har sitt ursprung i de då

rådande förhållandena i Europa. Men utvecklingen i dag öppnar nya möjligheter. Fast det fortsätter att finnas skillnader i deras tolkningar av den socialistiska utvecklingen i samhället, behöver inte detta hindra ett effektivt samarbete mellan kommunister och socialister, förutsatt att de baserar sina inbördes relationer på demokratiska principer och med full respekt för varandras självständighet. Under dessa omständigheter är den sekteristiska politiska logiken totalt oacceptabel som säger, att de icke-kommunistiska socialistiska partierna bara kan accepteras som temporära allierade, som inte bara kommer att förlora sin politiska existens utan också rätten att fritt få föra fram sina åsikter efter den proletära revolutionens seger.

En rad av nyligen gjorda uttalanden och partiresolutioner, förberedelserna för den europeiska kommunistpartikonferensen och de fortsatta diskussionerna i arbetarrörelsen visar att den kommunistiska rörelsen måste lösa en rad problem om den ska kunna nå fram till en politik som bygger socialism under den fredliga samexistensens förhållande. Om det erkänns att de avgörande socialistiska krafterna är de inhemska socialistiska krafterna, så måste varje europeiskt kommunistparti garanteras fullständig politisk autonomi. Deras enhet kan endast nås på demokratisk väg och måste grunda sig på att man inser att åsiktsskillnader inom kommuniströrelsen inte bara är troliga utan också oundvikliga, och därför får inte de åsikter som en minoritet förfäktar vid något speciellt tillfälle undertryckas med maktmedel. De sekteristiska försöken att nå enhet genom att förtrycka de verkliga konflikterna och åsiktsskiljaktigheterna kan bara äventyra den önskade enheten inom rörelsen.

Samma demokratiska principer borde styra förhållandet mellan de regerande kommunistpartierna – oavsett landets storlek eller dess makt, och förhållandet mellan de regerande kommunistpartierna och kommunistpartierna i kapitalistiska länder. Det är självklart att kommunister i alla länder ska fortsätta att stödja kommunistregeringar i andra länder. Detta stöd får emellertid inte utesluta all kritik. Omständigheten att kommunister i en del länder har monopol på makten, innebär inte att de har monopol på sanningen, och att de har rätt att tysta ned all kritik som kommer från andra kommunister i rörelsen. Det innebär självklart inte att dessa regerande kommunistpartier har rätt att förtrycka alla alternativa lösningar, och att beordra en enhetlig politik för uppbygget av socialismen som ska gälla för alla kommunister. Idén att bara de kommunister som är vid makten representerar ”den verkliga socialismen” är helt främmande för marxismen. Det är ett uttryck för okritisk självgodhet av de som sitter vid den monopolistiska makten.

För att kunna uppfylla de allmänna socialistiska målen måste varje kommunistparti ta i beaktande de speciella historiska omständigheter, som råder i deras eget land. Därför kan det inte finnas någon allmänt bindande politisk linje. Erfarenheterna och metoderna från ett kommunistiskt parti kan bara godtas av de andra kommunistiska partierna frivilligt, när deras självständiga analys visar att dessa erfarenheter och metoder överensstämmer med erfarenheterna och förhoppningarna hos det arbetande folket i deras eget land. Att fördöma ett kommunistiskt parti för att de inte använder vissa metoder som används på andra ställen, att utesluta detta kommunistiska parti från rörelsen, och bannlysa dess ledare som renegater och förrädare, är ett uttryck för sekterism som redan har orsakat den socialistiska rörelsen i Europa mycken skada. Det var denna sekteristiska politiska logik som fick Stalin att upplyfta sina egna metoder till ”allmänt gällande lagar”, och framtvunga deras antagande i hela den kommunistiska rörelsen. Socialism kan inte segra i Europa förrän det sista spåret av denna sekteristiska logik är uttraderad.

Det är just denna sekterism som är ansvarig för den nuvarande situationen i Tjeckoslovakien. Det var sekterism som ledde till fördömandet av det tjeckoslovakiska kommunistpartiet för att det hade gett sig in på en politik för demokratisk socialism, år 1968. Denna politiska linje som var helt utformad i aktionsprogrammet var ett uttryck för de revolutionära ansträngningar som gjordes av TKP, efter kriget att grunda sin socialistiska politik på de demokratiska

traditionerna och strävandena hos det tjeckoslovakiska folket. Det var en politik som fick ett klart och odiskutabelt stöd hos den övervägande majoriteten av folket. Detta erkändes även av författarna till brevet (som nämndes tidigare), som framlades som en vädjan för en militär intervention i augusti 1968: ”... De grundläggande medborgerliga rättigheterna har i detta land grundat sig på de demokratiska och humanistiska traditionerna hos vårt folk. Dessa rättigheter har reviderats av den progressiva andan hos aktionsprogrammet, som på detta sätt har fått ett makalöst stöd hos folket.”

TKP tvingades att antaga en politisk linje som var motsatt till den som aktionsprogrammet hade, därför att den politiska utvecklingen år 1968 ansågs icke önskvärd av några ledare för ett antal regerande kommunistpartier. År 1970 tvingades en halv miljon kommunister under förevändning av ett ”byte av partiböcker” att lämna partiet och fördömdes som antisocialister och anti-sovjetiska kontrarevolutionärer, därför att de vägrade att erkänna att 1968 års militärintervention var en ”broderlig hjälp att försvara socialismen mot kontra-revolution”. Samma utrensning drabbade fackföreningarna. Hundratusentals av de icke-kommunistiska anhängarna till den demokratiska socialismens politik fick samma politiska stämpel på sig.

Dagens problem i Tjeckoslovakien är inte bara att de personer som försöker uttala kritik och uttrycka olika socialgruppers missnöje tystas ned, utan också att de hundratusentals människor som i årtal har representerat en speciell tankeströmning bland de europeiska kommunistiska, socialistiska och demokratiska rörelserna nu har blivit tystade. Denna tankeströmning utövar allt större inflytande på den europeiska arbetarrörelsen och har antagits av Italiens, Frankrikes, Spaniens, Storbritanniens, Sveriges, Belgiens och andra länders kommunistiska partier. Den ligger också mycket nära den ståndpunkt de jugoslaviska kommunisternas förbund haft i årtal, och är i överensstämmelse med vissa delar av de rumänska kommunisternas politiska kurs.

Detta brev är ett uttryck för bara mina egna åsikter. Det är omöjligt att få reda på hur reaktionen hos det tjeckoslovakiska folket skulle bli till de tankar som jag har presenterat här, därför att detta brev kan inte publiceras i det här landet. Jag anser inte att mina tankar skall vara fria från kritik och diskussion, och jag tror att detta borde vara attityden hos alla de som vill se en demokratisk utveckling i Tjeckoslovakien. Oaktat detta, tror jag att jag med viss rätt kan påstå att de åsikter som framförs i detta brev är representativa för det socialistiska och kommunistiska tänkande som har Hg tystats i Tjeckoslovakien i dag. Låt de europeiska kommunist- och socialistpartierna själva avgöra om dessa idéer är ”anti-socialistiska” och ”kontrarevolutionära”.

Fakta om hur förföljelsen av de kommunister och socialister som har dessa åsikter går till, är välkända eftersom en rad redogörelser redan har publicerats utomlands. En stor del av dessa män har i praktiken blivit dömda till tvångsarbete, eftersom oavsett deras tidigare förmåga och kvalifikationer, det enda arbete som de kan få är okvalificerat kroppsarbete. Deras familjer får också lida; deras barn till exempel kan inte få inträde på specialiserade högskolor och universitet. De kan inte publicera sina åsikter någonstans i Tjeckoslovakien, och bara försöket att publicera sig kan i själva verket resultera i ett fängelsestraff. De som misstänks för att hysa självständiga åsikter och för att vidarebefordra dessa till sina vänner, blir förföljda av den hemliga polisen. De blir skuggade, de får utstå husundersökningar, deras telefoner avlyssnas och deras brev öppnas. Den hemliga polisens aktiviteter förstör vänskapliga relationer mellan människor, genom att förfölja alla som har kontakt med någon som är misstänkt. Hemliga polisen bestämmer att människor får sluta sina jobb för sina åsikters skull och hindrar dem från att resa utomlands. Dessa påståenden kan de europeiska kommunisterna och socialisterna lätt få bestyrkta. De kan begära att de tjeckoslovakiska myndigheterna förser dem inte bara med officiell information och officiella åsikter, utan också med upplysningar om de kommunisters och socialisters öde som har tystats av den nuvarande regimen.

Hur skiljer sig denna situation från stalinismens mörka tid som för länge sedan fördömdes av SUKPs 20:e kongress och följaktligen av hela den europeiska kommuniströrelsen?

Huvudskillnaden är att ingen har avrättats och att antalet politiska fångar är ojämförligt mindre. Detta är en viktig skillnad för de som förföljs, men när det gäller behoven hos den nutida arbetarrörelsen, är denna skillnad mycket mindre viktig. Den sektaristiska stalinistiska politiska logiken och anti-demokratiska arbets sättet utvecklas systematiskt i detta land.

Det tjeckoslovakiska undertecknandet av Helsingforsavtalet har bara inneburit en förändring för de som har sådana åsikter som uttrycks i detta brev. Om de tidigare innan Helsingforskonferensen anklagades för att vara "antisocialistiska kontrarevolutionärer", är de nu dessutom anklagade för "antifredsaktiviteter". TKPs centrala organ, Rudé Pravo, skrev t ex den 4 jan 1976 att den borgerliga antisovjetiska och antifredspropagandan "understöds av bl a pamfletter från sådana tjeckoslovakiska renegater som Dubcek, Mlynar, Kriegel och andra, som, fast de lever i Tjeckoslovakien, är fulla av hat mot dess sociala och politiska system ... de anti-kommunistiska krafterna försöker på detta sätt att förvränga den europeiska konferensen om säkerhet och samarbete till ett instrument för fiendskap och en ny häxjakt av kalla krigets typ mot de socialistiska länderna och kommunistpartierna". Inga av de brev, artiklar och deklamationer som attackeras av Rudé Pravo är i oenighet med de åsikter som kommer till uttryck i detta brev. Detta kan styrkas eftersom de har publicerats utomlands. Dessa åsikter är inte antisocialistiska, antikommunistiska, eller mot freden, utan bara antistalinistiska. Kan stalinistiska metoder och teorier identifieras med kommunism och socialism år 1976? Detta är en fundamental fråga som måste besvaras av alla europeiska socialister och kommunister.

Det är tjugo år sedan SUKP besvarade denna fråga negativt på dess 20:e kongress. Sedan dess har interna strider rasat i alla kommunistiska partier mellan de kommunister som önskade ett helhjärtat övergivande av det stalinistiska arvet, och de kommunister som försökte att behålla så mycket som möjligt av dess ideal och metoder, fast de inte öppet försvarade stalinismen. Denna strid pågår fortfarande, fast inte alltid synbart för allmänheten. De fredliga initiativen i Helsingforsöverenskommelsernas anda är frukten av kampen mot det stalinistiska arvet. Båda sidor försöker med sina egna politiska och ideologiska tolkningar av den fredliga samexistensens politik, och ibland är det möjligt att i ett parti eller t om i en partiledares handlingar se konflikten mellan stalinistiska och antistalinistiska tendenser.

Situationen i Tjeckoslovakien är emellertid ganska unik. Den övervägande delen av de kommunister som opponerade sig mot stalinismen och förde fram demokratiseringspolitiken 1968 är nu uteslutna ur TKP. Deras krav att Helsingforsöverenskommelsen skall vara bindande för den tjeckoslovakiska regeringen, utmålas som röster från "antisovjetiska krafter" och som en bön om inblandning i Tjeckoslovaekiens "inre affärer". Sedan hävdar myndigheterna att dessa krav motarbetar "Helsingforsandan" och hjälper till att återuppväcka "kalla kriget". Det är ett typiskt exempel på stalinistisk demagogi.

Det finns otvivelaktigt reaktionära krafter i Europa som försöker att sabotera Helsingforsandan genom att avfärda överenskommelsen som en orealistisk, naiv illusion. Dessa försök av kapitalistiska, monopolistiska grupper får betydande hjälp av den stalinistiska politik som förs av vissa kommunistpartier. Tjeckoslovakien är ett gott exempel på denna process. Om den tidigare förste sekreteraren i kommunistpartiet klassas som en "antikommunist", full av avsky för socialismen och som spelar helt i händerna på krigshetsarna, bara för att han har intagit en kritisk inställning till de diktatoriska metoderna hos sina efterträdare och för att ha fortsatt ansträngningarna att kombinera socialism med demokrati, hur ska vi då klassa dem som aldrig har varit kommunister men som alltid har försvarat de fundamentala principerna för social demokrati, eller t o m de som aldrig ens har varit socialister men som uppriktigt vill ha fred och demokrati i Europa? Hur skulle de människorna bli behandlade av en regim som förföljer

övertygade kommunister och deras familjer, kommunister som också har kämpat för ett kommunistiskt samhälle de senaste tjugofem åren, för att de hyser åsikter som går stick i stäv med det officiella ledarskiktets? Är det realistiskt att tro att en sådan regim bara använder sig av Helsingfors som en politisk manöver, och att den officiella försäkringen om demokratiska fri- och rättigheter för en sådan regim, inte är något annat än en täckmantel för en anti-demokratisk diktatur? Den nuvarande tjeckoslovakiska regimen som framprovocerar frågor som dessa, förser de krafter som är emot Helsingforsavtalet med kraftig ammunition.

Jag är därför övertygad att om den europeiska socialiströrelsen uppriktigt vill säkra utsikterna för fredlig samexistens som de framställs i Helsingforsavtalet, måste den lägga all sin tyngd bakom ansträngningarna att förnya demokratin i Tjeckoslovakien. Det var detta lands folk som började försöket att uppnå demokratisk socialism 1968. Under Pragvårens många månader fick demokratiseringspolitiken ett sådant utbrett stöd att ingenting utom en militär intervention kunde ha stoppat den. Detta får inte glömmas av dem som tvekar att stödja ansträngningarna hos de med våld tystade tjeckoslovakiska kommunisterna, socialisterna och demokraterna, bara för att undvika anklagelsen för inblandning i interna tjeckoslovakiska angelägenheter. Om de tjeckoslovakiska socialisterna skulle tillåtas att bestämma om den fortsatta utvecklingen av socialismen i detta land, demokratiskt och oavhängigt av de diktat som påtvingas utifrån, skulle Tjeckoslovakien snart bli en av de mest aktiva politiska krafterna, som förstärkte en fredlig samlevnad och ökade det socialistiska inflytandet i Europa.

Det är huvudsakligen de europeiska kommunisterna som kan hjälpa till att åstadkomma denna utveckling. De kan mer effektivt än någon annan motsätta sig försöken att isolera de tjeckoslovakiska kommunister och socialister som försöker att kombinera socialism med demokrati, från den europeiska kommunist- och socialiströrelsen.

Syftet med detta brev kommer att bli mer än uppfyllt om det lyckas att stimulera åtminstone några av den revolutionära, europeiska arbetarrörelsens partier att söka efter nya vägar att uppnå den önskade utvecklingen. Prag, februari 1976.

Zdének Mlynar

Dubcek har inte kapitulerat

Världsopinionen fick i mitten av april 1975 ett utdrag ur ett brev som Alexander Dubcek, den f d ledande tjeckoslovakiske statsmannen och representanten för den tjeckoslovakiska reformkommunismen, skickade till det tjeckoslovakiska parlamentet i oktober 1974.

Brevet är ett viktigt dokument, som sammanfattar Dubceks aktuella åsikter om Tjeckoslovariens utveckling under de stormiga åren 1968-69, om den aktuella politiska situationen i det med våld "normaliserade" Tjeckoslovakien. Brevet ger en bild av de förnedrande villkor under vilka förre generalsekreteraren i det tjeckoslovakiska kommunistpartiet idag lever.

Brevet har fått stor publicitet i Skandinavien, f a i Sverige. Långa utdrag publicerades i Sveriges Dagens Nyheter, i Danmarks Berlingske Tidene och i Norges Aftenposten och Dagbladet. I hela dagspressen och i alla radio-och televisionssändare i Skandinavien, med undantag för Finland, uppmärksammades och kommenterades Dubceks brev. Statsminister Olof Palme omnämnde det redan i ett tal i Linköping den 13 april; han protesterade mot förföljelserna och berömde Dubceks styrka och mod. Palme kritiserade det byråkratiska systemet i Östeuropa och tog upp Dubceks öde som avskräckande exempel.

Den nuvarande chefen för det tjeckoslovakiska kommunistpartiet, den av Moskva påtvingade och beskyddade Gustav Husak, Dubceks efterträdare, blev så upprörd över denna solidaritets-

förklaring med Dubcek att han förutom alla hotande uttalanden mot Dubcek i sitt tal den 16 april också riktade en grov attack mot Olof Palme.

Palme svarade i sitt tal vid Stockholms arbetarkommuns möte. Han sa: ”Jag citerade Dubceks öppna brev i ett tal för några dagar sedan. Alexander Dubcek förföljs alltfört av säkerhetspoliserna. Gustav Husak har gått i polemik mot mig. Men jag har ingen lust att polemisera med Husak – det brukar jag inte göra med president Thieu i Saigon heller.” Därefter citerade Palme den tjeckoslovakiske inrikesministern Obzinas uttalande: ”Vi ska göra allt för att avslöja och utrensa oppositionella grupper och individer i rättan tid och utan kompromiss stoppa deras verksamhet.” Om detta sa Palme: ”Så talar diktaturens kreatur till varandra!” Och han fortsatte: ”Det är faktum att de tjeckiska och slovakiska folken är utsatta för en diktatur, som den övervägande delen av dessa folk hatar och föraktar. I vår syn på solidariteten med de förtryckta i världen måste ingå en dröm, en förhoppning att den tid skall komma då det tjeckoslovakiska folket kan återfå sin frihet!”

Med Palmes inställning till Dubceks brev visade alla fyra oppositionella riksdagspartierna sitt samtycke den 21 april, fastän två av dem med förbehåll. Centerpartiets ledare Fäldin sa: ”Palme har i otvetydiga ordalag tolkat vad en stor majoritet anser om den nuvarande regimen i Tjeckoslovakien.” Folkpartiets ledare Helén sa: ”Angreppet på Dubcek visar att inte ens de som förskansar sig bakom en våldsapparat kan stå oberörda inför sanningen om sitt förtryck. Sverige och andra demokratier får inte se den yttre stabiliteten i östdiktaturerna som ett skäl att tuga om hur människornas rättigheter förtrampas.” Moderaterna uttryckte betänkligheter beträffande ordvalet. Lars Werner, ordförande i VPK sa: ”Om Dubcek övervakas av polisen så som uppgivits är det motbjudande, men Palmes ordval får stå för hans egen räkning.” Bara den prosovjetiska Norrskensflamman anklagade Palme för att han skulle stödja ”kontrarevolutionen i Tjeckoslovakien”.

De tjeckoslovakiska makthavarna blev rasande efter Olof Palmes uttalande. Bland den tjeckoslovakiska befolkningen har dock Palme med ens blivit den mest populära och mest hedrade statsmannen i Västeuropa. Man väntade att Husak skulle angripa Palme i sitt tal vid centralkommitténs möte den 24 april. Han berörde emellertid inte detta meningsutbyte med ett enda ord! * Endast en av de mindre betydande tidningarna i Prag, fackföreningarnas dagstidning Prace, kallade Palmes utspel för ”maktlös vrede och antikommunistisk hysteri” samt ”bevis på den djupa krisen inom den svenska socialdemokratin”, och den östtyska tidningen Neues Deutschland skällde argt på ”brunnförgiftare”. En sådan polemik på allra lägsta nivå kommer säkert att fortsätta under en tid. En mera ”officiell” utveckling av konflikten med Olof Palme och den svenska opinionen har antagligen inte bedömts ligga i den sovjetiska politikens aktuella intresse. Gustav Husak fick order att hålla tyst. Men inom landet fortsätter kampanjen mot Dubcek och hans kamrater. Polisförhör och husundersökningar har redan ägt rum. Det är en uppgift för de socialistiska och demokratiska krafterna i världen att i solidaritetens namn förhindra att de förföljs och tystas ned.

Alexander Dubcek adresserade sitt brev till parlamentet. Även i Tjeckoslovakien garanterar konstitutionen medborgarna rätten att vända sig till lagstiftande församlingar. Dubcek har därför inte på något sätt brutit mot lagen. Det är inte hans ”fel” att hans brev på vägen från Bratislava till Prag måste gå igenom partiapparatens och säkerhetspolisens täta nät där det fanns en läcka som möjliggjorde att brevet kom till allmänhetens kännedom. Det cirkulerade som ”samizdat” i Tjeckoslovakien och kom på detta sätt till utlandet. Det är en omfattande text och världspressen publicerade bara utdrag ur den. En mera fullständig text, fastän också förkortad, publicerades i den tjeckiska upplagan av Listy 3/1975.

* Inte heller det sovjetiska kommunistpartiets tidning Pravda, som i sin artikel av den 26.4 övertog Prags förtal av A. Dubcek, berörde Palmes inställning.

Listys vänner i Sverige är av den uppfattningen att det utomordentligt stora intresse för den tjeckoslovakiska socialistiska oppositionens kamp som finns hos den svenska och skandinaviska allmänheten för det angeläget att ge den skandinaviska opinionen möjlighet att bekanta sig med brevet mera grundligt. Därför beslöt de att ge ut brevet som ett svenskt nummer av Listy. Översättningen är gjord efter den ovannämnda tjeckiska upplagan av Listy och texten är något förkortad i avsnitt där Dubcek beskriver konkreta fall av säkerhetspolisens agerande. Det är inte uteslutet att det i översättningen kan finnas några mindre exakta ställen föranledda av skillnaden mellan tjeckisk och svensk politisk terminologi. Listys redaktion ber sina läsare om överseende med detta.

Den av den sovjetiska militära interventionen påtvingade ”normaliserade” regimen i Tjeckoslovakien har gjort allt möjligt för att avskräcka och tysta ner anhängare av de oundvikliga demokratiska reformerna i Tjeckoslovakien. Dubceks brev är ett av bevisen för att detta har misslyckats. Vi hoppas att dess publicering blir till hjälp i våra ansträngningar att vinna solidariskt stöd av progressiva krafter världen över.

”LISTY”-redaktionen

Dubceks brev

Alexander Dubcek skrev den 28.10.1974 ett omfattande brev till det tjeckoslovakiska parlamentet i vilket han ger konkreta bevis på hur inrikesministeriets organ ständigt inskränker hans personliga frihet och hur varje hans steg, även i det privata livet, hålls under uppsikt. Han påpekar i inledningen att han är medveten om det faktum att det saknar praktisk betydelse att skriva till de nuvarande maktorganen, eftersom hans tidigare brev på detta tema inte har föranlett någon förändring. Trots det skriver han igen.

Anklagelse i allas namn

”Den främsta orsaken till brevet är det faktum att den socialistiska lagligheten och den socialistiska demokratin förtrampas. I ett totalitärt system, i den personliga maktens system, finns ett gynnsamt klimat för missbruk av individers eller grupper ställning, för undertryckandet av principerna för demokratin inom partiet och den demokratiska centralismen; på olika sätt och med olika medel annulleras här i praktiken majoritetsprincipen, här finns det ett fritt utrymme för maktmissbruk och missbruk av ställning i de beväpnade styrkornas led och framför allt i inrikesministeriets organ, vilka är maktmässigt överordnade allt som sker. Deras ’spindel nät’ sträcker sig också till domstolarna och till den allmänna åklagarmyndigheten, som för länge sedan förlorat sina riktiga ansikten och sina egentliga funktioner. De är fångna hos inrikesministeriets organ och är helt beroende av dem. Utan oavhängiga domstolar kan man dock inte tala om någon laglighet. Det tragiska ligger i att detta inträffar i en socialistisk stat. Att dra denna slutsats är jag fullt berättigad till. Jag skriver allt detta inte bara för att försvara mig själv utan också för att protestera som företrädare för alla dem som hotas av detta nästan osynliga men desto mer försåtliga spindel nät.”

Brevets första tredjedel innehåller en utförlig beskrivning av på vilket sätt, med vilka personer och med vilka av inrikesministeriets bilar man bevakat Alexander Dubceks varje steg under det senaste året.

Osynligt spindel nät

”Jag har redan tidigare i mina brev tagit upp konkreta fall av inskränkningar i min personliga frihet.

För att komplettera denna verklighetsbild vill jag här beröra ytterligare några fakta som vittnar om inrikesministeriets organs – säkerhetspolisens – olagliga verksamhet. Bara ett fåtal,

eftersom en utförlig beskrivning skulle resultera i en hel bok. För övrigt måste jag någon gång låta bli att tänka på mina förföljare. Trots detta kan jag ändå förnimma deras närvaro och jag känner hur de flåsar mig i nacken och hur det osynliga spindelnätet knyts omkring mig.

Min hustru får ibland, en eller kanske två gånger i månaden, besök av en ny kvinnlig bekantskap, en helt vanlig medborgare. Hon är icke-partiansluten, omkring 50 år gammal och har tre barn. Den 18.8.1973 hade hon sin namnsdag. Ingen av oss hade ännu varit hos henne.

Vi lovade att besöka henne och vid kvällningen gav vi oss iväg hemifrån. På vägen stannade vi hos min svåger på Mudronsgatan. Jag beordrade vår son att åka till en sidogränd och vänta i bilen. Vi dröjde ungefär 20 minuter. Vår son registrerade två vaktbilar och förföljare. Han körde oss till Bratislavas centrum till min frus väninna och återvände sedan hem. (Min fru är rädd att de skulle kunna ställa till med någonting hemma, i garaget eller dylikt). När vi kom till hyreshusets trappuppgång, stannade min fru och jag för en kort stund. En man kom in ... När han såg att vi stod där, stannade han framför dörrarna till olika lägenheter. Som om han letade efter nycklar. Men eftersom vi stod kvar kunde han inte göra något annat än att snabbt vända om och gå ut. Efter kl. 22, när vår väninna höll på att öppna porten åt oss, kom en man i trappuppgången. Jag tippade att han antagligen ville veta i vilken lägenhet vår värdinna bodde.

Ute observerade jag omsorgsfullt omgivningen. På trottoaren fängslades min uppmärksamhet av en man i gul tröja med korta armar. Han stannade för några sekunder hos en annan man (med en portfölj) och väntade tills vi kom över till korsningen. Jag stannade för att vänta på "gultröjan". Han stannade men inte i korsningens ena hörn och mitt emot ett övergångsställe som andra människor utan lite avsides. Jag har redan "luktsinne" för dom och jag misstog mig inte, det var HAN, en av DEM ... En annan man stod kvar längre bort; förmodligen rapporterade han våra förehavanden. Bilisterna var uppslukade av mörkret ... För att vara helt säkra gick jag och min fru till spårvagnsstationen i motsatt riktning, dvs från vårt hus, ut från staden. När gultröjan också ställde sig på samma hållplats gick jag plötsligt över en bit längre bort där det fanns en refug till samma spårvagn men åt motsatt håll. Med en sväng, "obemärkt", steg också "gultröjan" på spårvagnen. Innan vi ännu hade stigit på, utnyttjade jag tiden till att fråga honom: "Ursäkta mig, hur mycket är klockan?" Han tappade för ett ögonblick fattningen men svarade efter viss tvekan. Vi steg av. Vår 'guide' gick över på andra sidan körbanan. Någon väntade på honom där. På vägen till Hluboka-gatan tog nästa yngling över (han såg ut som en student). Han stannade vid en kiosk för att vi skulle passera honom. Jag började gå långsammare för att detta inte skulle hända, han gjorde likadant och när det till slut inte gick att gå långsammare lade han sin fot på muren och började rätta till sin sko (som när en fotbollsspelare har missat en fin chans). Jag placerade min fot bredvid hans och sa: "Även min sko är lite besvärlig". Min fru som gick några steg framför oss ropade otåligt och ängsligt till mig att komma. Efter tio minuter var vi hemma. Min fru fick en stark migrän, sov inte på hela natten. Jag har ännu inte talat om för henne att jag, tillsammans med min vän, en tysk schäfer, gick ut på gatan framför huset, där två man stod på vakt. Jag lät hunden sitta på trottoaren, försökte två gånger närma mig dem men varje gång gick de 25-30 meter längre bort ..."

"11.5.1974. Omkring klockan nio åkte jag med min bekant i en Simca. Jag ville undersöka i hur hög grad mina kunskaper om förföljare var pålitliga. Vi slingrade oss genom Modra fram och tillbaka och framför allt genom Pezinok. Dessförinnan hade jag pekat ut bevakningsbilarna för min vän. Jag lät honom köra bilen. Jag kan säga att PF-125, MB ... fick jaga ordentligt genom Pezinok tills jag kände mig tvungen att avråda min vän från att köra så våldsamt. Annars skulle väl observatörerna ha kunnat tro att vi ville åka ifrån dem, och Gud bevare oss, fortsätta över Karpaty-Baba och Lozorno för att fly till det neutrala Österrike. (Förlåt mig lite ironi, men det återstår mig inget annat än att ta det litet från den skämtsamma

sidan för att jag överhuvudtaget skall kunna klara av detta ingalunda lätta, psykologiska och sociala krig som de för mot mig sedan många år ...). Min vän blev övertygad om riktigheten av mina förutsägelser.”

... ”10.8.1974. Jag åkte bil till Topolcany för att uppvakta faster Zuzka på hennes namnsdag. Därifrån till min födelseby Uhrovec och mina föräldrars och min brors grav. (Mina föräldrar var med om att grunda det tjeckoslovakiska kommunistpartiet och min bror stupade under det slovakiska upproret mot tyskarna). Efteråt till min svåger i Trencin som fyllde femtio år. Förföljarna låg i hämlarna på mig redan i Bratislava ... När jag åkt ett stycke från Hlohovec i riktning mot Topoleany och passerat en hel rad byar och korsningar tvekade varken min fru eller den vän som var med oss om att jag hade utpekats förföljarna rätt. För att jag skulle bekräfta identifieringen stannade vi efter ett backkrön och en kurva. Förföljaren som åkte efter kunde inte veta detta i förväg och måste därför köra om oss. På en raksträcka åkte jag avsiktligt med 50 km:s hastighet. Han också, fastän han hade alldeles fri väg. Sedan började jag ”pressa” honom och han fick också, för att inte göra bort sig, varva upp till hundra kilometer i timmen. Jag sa till min fru att i första by skulle en av dem vänta på mig någonstans bakom hörnet. Vi stannade en stund vid ett majsält och fortsatte sedan. Följande by var Luzany. Jag var nöjd, för vakterna väntade givetvis på mig. De hade stannat i början av byn utanför ett kafé som ligger på vägens vänstra sida. Jag kan ännu se hur föraren klev ut ur den för oss välkända Fiaten. BAD-9381 med sin följeslagare sittande kvar i bilen. Han hade knappt hunnit gå in i kaféet förrän jag var framme vid deras bil.

Föraren köpte inget och när han såg att jag gick till deras bil sprang han nervöst och upprört ut. ”Vad tar ni er för friheter?” sa han med den makt-medvetna lagbeskyddarens röst. Jag öppnade dörren vid förarplatsen, böjde mig artigt in mot mannen i bilen och frågade hur mycket klockan var. Jag frågade föraren varför han var så upprörd då jag bara hövligt frågade efter klockan. ”Ni har ingenting att göra i min bil”, sa han. I detta ögonblick kunde jag inte hålla mig och sa: ”Det är inte er bil ...” ... Han glodde på mig, hans ansikte fick, milt sagt, ett argt och surt uttryck och vore han kameleont hade han med största sannolikhet tagit mig från denna värld med sin tunga. Jag stängde deras bildörr, steg in i min bil och åkte ... Mina vakter körde nära efter mig eftersom reglerna antagligen föreskriver att de måste befinna sig på ett visst avstånd från sitt objekt. Jag kan också tillägga att deras bil hade sådan utrustning som passar för riktiga observatörer ... I Trencin kunde jag peka ut ytterligare en bil, nämligen Skoda MB BAD 9415 och sedan åkte vi för att uppvakta min svåger på hans femtioårsdag ...”.

... ”23.8.1974. Min fru och jag åkte bil för att handla – jag hade semester. Bilisterna och deras vaktposter och centraler var i full beredskap. De kröp försiktigt efter oss. Medan jag väntade på min fru utanför en affär där hon fick vänta länge, gick jag fram till en ”lagbeskyddare” som parkerat i närheten för att fråga hur mycket klockan var. Men han startade och åkte. Först på hemvägen lyckades jag närmare bestämma en av dem (SAAB BAC 8425) när han åkte från Zobotava-gatan till Malinovski-gatan.

På eftermiddagen samma dag åkte jag med min son till sommarstugan, en Fiat 125 och en Skoda MB BAD 9415 följde oss. Det var samma nummer som i Trencin, men samma bil var det antagligen inte. Flera kan ju bära samma mask. Deras nummer är emellertid inte anonyma ...”

Dubcek fortsätter med att skildra flera mer eller mindre invecklade fall då han förföljdes av bilar och civilklädda poliser och han anför även de klagomål mot detta som han skickat till kommunistpartiets centralkommitté, till inrikesministeriet och till allmänna åklagaren.

Terroriseringen

Alexander Dubcek skriver vidare:

”I samband med firandet av första maj, vid det slovakiska upprorets årsdag, vid skördefesten i Prag och även annorstädes krävde partiledningen med all rätt frihet för de chilenska patrioterna och för generalsekreterare Corvalan. Hur ska man emellertid se på sådana uppmaningar i ljuset av de fakta som jag framfört?

Det som jag har nämnt sker ju i en socialistisk stat, under kommunisternas ledning och det riktas mot andra kommunister, internationalister och patrioter i deras eget land och eget parti! Om det bara hände mig skulle jag kanske inte ens ha skrivit, men detta utgör en del av härskandet i den personliga maktens system tillämpat mot hundratusentals kommunister i syfte att förstärka och bekräfta den gamla praktik som redan en gång fördömts av partiet och av den kommunistiska rörelsen och som redan åsamkat kommunismen så många skador.

Tiden efter augusti 1968 kännetecknas just av att det under täckmantel av den ”kamp mot kontrarevolutionen” som förts från sekteristiska positioner, uppstått en situation som utnyttjats till likvidering av centralkommitténs, regeringens och Nationella frontens officiella politik. Detta är förmodligen anledningen till att man inte enbart terroriserar f d funktionärer inom partiet, regeringen, nationalförsamlingen, den revolutionära fackföreningsrörelsen, ungdoms- och kvinnorörelsen, de antifascistiska förbunden, kulturella och konstnärliga organisationer och andra delar av den Nationella fronten utan också hundratusentals vanliga partimedlemmar och medlemmar i nämnda organisationer. Mer än så, partiledningens officiella linje sätter deras sociala existens och deras medborgerliga rättigheter i fara. Officiellt kallas det för en konsekvent tillämpning av partiets ledande roll, förnyelse av partiets inflytande och ställning i samhället. Jag betonar detta avsiktligt, eftersom det redan vid centralkommitténs sammanträde i oktober 1967 allmänt erkändes och senare vid centralkommitténs sammanträde i januari 1968 och vid andra möten bekräftades att partiets inflytande tidigare minskat till följd av att man brutit med de leninistiska normerna och principerna för partiarbete, något som lett partiet in i en djup kris. Ett logiskt resonemang gör det alltså lätt att förstå vad som nu har ”förnyats”; det rör sig på nytt om en brytning med de leninistiska principerna.”

Alexander Dubcek visar vidare med vilket resultat han hittills vänt sig till olika organ för att göra dem uppmärksamma på att hans personliga frihet och lagligheten i allmänhet kränkts. 31.5.1970 och 29.6.1970 skickade han en protest till partiets generalsekreterare G. Husak som efter en ganska lång tid svarade med att han undersökt saken och konstaterat att inrikesministeriet inte vidtagit eller vidtar några åtgärder mot honom. 8.10.1970 skrev han och uppgav konkreta fakta till det tjeckoslovakiska inrikesministeriet men brevet besvarades inte. 6.1.1973 vände han sig med stämningsansökan till allmänna åklagaren. Denne har inte svarat.

”Men den 14.6.1973 kallades jag tjänstevägen, enligt tillämplig lag och paragraf, till det slovakiska inrikesministeriet, där man under tre timmar försökte att ”övertyga” mig att jag skulle skriva under att jag informerats om att saker och fakta som nämns i brevet till allmänna åklagaren inte överensstämmer med sanningen och saknar saklig grund. Det är klart att jag vägrade att skriva under det. Ett sådant öde mötte alltså min stämningsansökan till den allmänna åklagaren. Åtgärderna mot mig – som detta brev visar – har inrikesministeriets organ inte upphört med utan tillämpar dem fortfarande intensivt.”

Alexander Dubcek skriver:

”Varken partiets eller inrikesministeriets organ har någon orsak till en sådan terrorisering. Jag ägnar mig åt mitt arbete i skogsförvaltningen och åt mitt familje- och privatliv. Det hjälper ingenting: det psykologiska och sociala kriget har pågått åren igenom. Jag hindras i mitt arbete. Min ”synd” betraktas som ärftlig och tillskrivs också mina anhöriga, eftersom hela min familj visas ett sådant intresse.

Jag måste säga att jag skrev kondoleansbrevet till fru Smrkovska i all hast.* Det blev så därför att den inbjudan jag fick till Smrkovskys begravning hade stoppats i Prag. Jag kunde inte tiggande gå förbi hans bortgång, speciellt med tanke på att den annars inte skulle ha uppmärksammats överhuvudtaget. Så vitt jag vet har den officiella pressen tills idag inte meddelat att kamrat J. Smrkovsky gick bort. Med anledning av detta kondoleansbrev har jag varit på ett femtimmars ”samtal” på inrikesministeriet under vilket representanter för det federala och det slovakiska ministeriet satt närvarande. Jag hade inte kunnat handla annorlunda än jag gjorde. Jag höll fast och håller fortfarande fast vid brevets innehåll fastän det skulle vara möjligt att formulera vissa ting mera exakt.”

Den personliga maktens system

”Milt sagt avvisar man framför allt min slutsats om den personliga maktens system. Detta brev och de föregående klagomålen utgör dock ett klart vittnesmål som bekräftar min uppfattning om detta. För det första används och missbrukas vissa delar av säkerhetspolisen till den olagliga verksamheten och för det andra finns inom själva säkerhetspolisen vissa krafter som strävar efter att behärska det politiska och offentliga livet. Därför känner sig dessa kretsar inom säkerhetspolisen på nytt manade att inrikta sin verksamhet mot vad de kallar ”förrädare” inom partiet. Därför väver man spindelnäten och organiserar informatörer inte bara på min arbetsplats vid den statliga skogsförvaltningen utan i hela samhället. Detta förlamar partiverksamheten, det uppfostrande och kontrollerande arbetet. Det leder till att partiets huvudfunktion dör bort och ersätts av härskandet, vilket är betydligt enklare men i högsta grad skadligt och det gäller inte bara för socialismen i Tjeckoslovakien. Inom partiet, som berövas möjligheten att öppet diskutera, att regelbundet och effektivt kontrollera också partiets högre organ ökar korruptionen. Rädsla för att förlora utkomstmöjligheterna leder många partimedlemmar till att godkänna politiska beslut som de inte är överens med. Och på detta vis utvecklas en verklig dubbelmoral: på ett sätt på mötet, på ett annat sätt hemma, i det privata, bland vänner. Bland människor sprider sig på så sätt likgiltighet, en atmosfär präglad av obskyrt angiveri, misstänksamhet och rädsla, hyckleri i stället för ett öppet ställningstagande i parti-, fack-, ungdoms-, kvinnoorganisationer och andra organisationer inom den Nationella fronten och även i massmedia. I en sådan situation kan man inte vinna en demokratisk majoritet inom partiet och således finns där inte och kan inte finnas en inre dynamik, en inneboende kraft för partiets framåtskridande.”

A. Dubcek fastslår, att utan den demokratiska metoden att vinna majoritet genom att konfrontera och ena åsikter kan man inte bestämma riktigheten hos den ena eller den andra vägen inom partiet och samhället. Utan att ha tillämpat denna metod har ledningen inte rätt att hävda att slutsatserna dragna i ”Lärdomar från krisutvecklingen” verkligen är riktiga och uppfattas som riktiga av partiet och av samhället. Samtycket med ”Lärdomar” är bara påtvingat, dikterat. Den som inte underordnar sig utopias som fiende och förrädare.†

”Vi har redan fått tillräckligt med erfarenheter för att kunna förstå att marxism-leninism inte är någon blind dogm, en ABC-bok som föreskriver samma recept och samma handlingssätt för alla kommunistpartier oberoende av var de befinner sig, på vilken utvecklingsnivå och i vilket historiskt och ekonomiskt sammanhang. Vi vet emellertid att marxism-leninismen, är en vägledning för kommunistpartiernas verksamhet även om den innehåller flera allmängiltiga principer. Jag nämner detta därför att jag tar det hårt när mån stoppar mig i samma säck som partiets svurna förrädare, på grund av att jag liksom många andra kamrater hade andra uppfattningar om partipolitikens tillämpning än den nuvarande partiledningen. Vi ville

* Dubceks brev till fru Smrkovska finns i svensk översättning i *Östeuropabulletinen* nr 4, samt i Pelikáns bok *Prag tiger inte*.

† ”Lärdomar” är ett partidokument från december 1970, där 1968 års reformpolitik fördöms. *Red. anm.*

en annan politik för den givna utvecklingsnivån och en annan metod för att lösa svårigheterna och undanröja hindren inom partiet och i samhället. När den socialistiska makten är säkrad och ett socialistiskt samhälle börjar växa fram – såsom fallet är i dagens Tjeckoslovakien med hänsyn tagen bl a till vår arbetar- och socialiströrelses historia – får inte maktmedel och framför allt väpnade styrkor utnyttjas för att framtvunga enighet kring en viss politisk linje. Framför allt får detta inte ske genom att man kallar in utländska trupper såsom skedde i augusti 1968.”

Den enda utvägen

”En avvikande åsikt om den politiska linjen är inte ett fall för säkerhetspolisen”, betonar Dubcek. Trots att man använder sig av en hel skala av tvångsmedel mot honom formulerar han på nytt sin inställning helt i överensstämmelse med den som han hade vid slutet av år 1969:

”Jag vill på nytt, på samma sätt som inför centralkommittén säga att vägen ur krisen inom partiet och samhället utstakades i 1968 års januaripolitik som bestämdes av centralkommittén och regeringen. Denna politik formades till en utväg ur en långvarig kris som började under femtiotalet och nådde sin höjdpunkt under sextiotalet. Genom ingripandet i augusti 1968 har denna kris på nytt fördjupats och har fått ett nytt kvalitativt innehåll. Från detta tillstånd finns emellertid ingen utväg i enlighet med det som står i ”Lärdomar”. Med hänsyn tagen till den situation som uppstod efter augusti 1968 formades centralkommitténs novemberresolution från samma år. Jag sade då, och säger det även idag, att jag inte kunde och inte ville gå utanför dess ramar. Jag sade öppet vid centralkommitténs höstsammanträde år 1969 (när presidiet föreslog en faktisk likvidering av novemberresolutionen) att jag utanför dess gräns såg en djup destruktion inom partiet och i samhället.

Därför konstruerade man mot mig och mot andra anklagelser för att vi ”förrådde arbetarklassen, partiet, folket och våra nationer”. I den nya ledningens ögon satte jag socialismens existens, samarbetet med våra allierade och vår strävan efter konsolidering på spel. 1968 års novemberresolution tillkom mot bakgrund av augustihändelserna. Jag är övertygad om att den hade de största utsikter att politiskt förena partiets och samhällets majoritet och leda ut ur den nya kris som uppammats av, det kan man idag lugnt säga, fraktionärer vars avsikt var att med hjälp av de främmande trupperna annullera centralkommitténs efterjanuaripolitik 1968.

Splittringens väg

Novemberresolutionen annullerade inte centralkommitténs januaripolitik och partiets aktionsprogram.* Det gjorde den nya partiledningen i ”Lärdomar”. Novemberresolutionen kritiserade högeropportunism men också sekterism (som ingenting annat är än opportunismens baksida) i förhållande till centralkommitténs januaripolitik. Så vitt jag vet, bifölls denna resolution även av dem, som sedan helt fördömde både den och hela aktionsprogrammet.

Sekterismen växte under de nya villkoren och i synnerhet efter centralkommitténs sammanträde i april 1969 till den största faran för partiets politik. Partiets nya ledning hade som sin huvudallierade vid den nya politikens utformning den sekteristiska opportunism med vilken den snart helt förenades. På sekterismens och dogmatismens grund, under täckmantel av kampen mot ”högeropportunism” och mot ”kontrarevolutionen” likviderade de nya ledarna novemberrevolutionen i dess egenskap av en politiskt enande plattform och påbörjade splittringens väg. Detta skedde på en ny, sekteristisk och dogmatisk plattform.

* Härmed avses kommunistpartiets aktionsprogram från april 1968, där huvudlinjerna i reformpolitiken drogs upp. Red. anm.

Skymf och förnedring

Skulle detta kunna ge vårt tjeckoslovakiska kommunistparti, vår ungdom några lärdomar? Skulle det kunna vara en källa till lärdomar för kommunister i Jugoslavien, Italien, Frankrike, Spanien, Sverige, Belgien eller Finland och för andra partier inom den internationella kommunist- och arbetarrörelsen? Skulle det kunna lära ut något åt kommunister i Warszawapaktens medlemsländer vilkas arméer (med undantag för Rumänien) användes eller missbrukades till att nå ovannämnda mål? Under de kritiska och tragiska dagarna i augusti 1968 fick säkerhetspolisen inte fast en enda kontrarevolutionär. Däremot gällde det att arrestera en stor del av kommunistpartiets, regeringens, nationalförsamlingens och det tjeckiska nationella rådets ledning. Om Warszawapaktens trupper trängde sig in i Tjeckoslovakien efter inbjudan från en självutnämnd grupp av tjeckoslovakiska representanter, såsom det meddelades av den officiella sovjetiska nyhetsbyrån, då måste jag kalla ett sådant handlande minst sagt fraktionärt. Dess följer vill jag kalla skymf och förnedring av det tjeckoslovakiska kommunistpartiet och vårt folk. Ja, detta har förnedrat och skymfat hela partiet och hela det tjeckiska och slovakiska folket. Det var (om man så ville eller inte) ett stort slag mot den kommunistiska och socialistiska rörelsen. I vårt folks ögon försämrades de tjeckoslovakiska relationerna till Sovjetunionen mycket allvarligt. Relationer som hade djupa rötter i historien och i en uppriktig känsla av tacksamhet för vår befrielse. Man kan bara beklaga att många medlemmar och representanter som grundade det kommunistiska partiet har smutskastats i lika stor utsträckning som representanter för den tjeckoslovakisk-sovjetiska vänskapen. Detta gäller även kommunisternas yngre generation från den antifascistiska motståndsrörelsen samt trogna arbetare som helhjärtat ställde upp under den socialistiska uppbyggnadstiden, som inte bara teoretiskt förstår utan också i praktiken visat sitt förhållande till vårt parti och till Sovjetunionen. De stämplades i tusental som antisovjetiska element och drabbades av moraliska, sociala och materiella bestraffningar i en socialistisk stat som de vigd om inte en avgörande så en stor del av sina liv. Stora moraliska och idémässiga värden gick förlorade och går förlorade inom skapande, kulturell och konstnärlig verksamhet och framför allt hos arbetarklassen.

Det är vedergällning för januari 1968 och dess principer, vedergällning från anhängare och representanter för ett dogmatiskt synsätt på den socialistiska uppbyggnadens problem och från anhängare av den personliga maktens system, representanter för förtryck av de demokratiska idéerna inom marxism-leninismen. Nej, man kan inte dra lärdomar från "Lärdomar", som antogs som politisk plattform för den nya partiledningen, då man värderar den krisartade utvecklingen inom vårt parti och vårt samhälle. Som vägledning för någon vidare samhällsutveckling är "Lärdomar" lika värdelös. Om nu denna plattform ligger till grund för dagens politik kan följden inte bli något annat än en moralisk, idémässig och kulturell stagnation i vårt samhälle och en degradering av den mänskliga personligheten.

A. Dubcek belägger att han och en rad andra medlemmar i partiledningen utslöts just därför, att de konsekvent stödde novemberresolutionen och avböjde att byta ut efterjanuaripolitikens principer mot en annan politik. "Det är fråga om två oförenliga politiska linjer. Dagens linje har vunnit, men tveksamhet och motstånd mot den följer bl a därav att den inte vunnits med politiska medel som dagens ledning låtsas, utan framtvings med våld." Till detta anmärker A. Dubcek:

"Jag måste betona att detta står som fullständig motsats till det demokratiska sätt, på vilket vår efterjanuaripolitik successivt utformades under perioden mellan oktobersammanträdet 1967 och centralkommitténs sammanträde i maj 1968. Givetvis var det inte möjligt att under en så kort tid hinna bearbeta allting. Det som beslutades, beslutades inför partiets och hela folkets ansikte och med deras aktiva medverkan. Därför försvarade de denna linje och parti- och statsledningen. De ansåg allt detta vara sitt.

Denna efterjanuaripolitik föddes som följd av hela den tidigare utvecklingen inom partiet och i det socialistiska samhället. Där fanns det oemotsägliga framgångar över vilka folket med rätta var stolt, eftersom det var ett resultat av dess arbete.

Dessa framgångar kan inte bli mindre genom att partiet vänder blicken bakåt för att se att det även fanns stora brister och deformationer som hade till följd att man inte uppnådde sådana resultat inom de ekonomiska, ideologiska, konstnärliga och skapande verksamheter vilka borde möjliggöras av socialismen och av folkets makt. Den egentliga basen för förändringar i januari 1968 och partiledningens efterjanuaripolitik var och förblir djupgående motsättningar dels mellan produktionskrafternas utveckling och styrningssystemet, dels mellan organisationen och den personliga maktens system. Det grundläggande är att mera fullständigt utnyttja de möjligheter som socialismen ger vårt samhälle. Att i samband med de nämnda motsättningarna frigöra socialismen från de föråldrade deformationerna och ensidigheterna i teoretisk och praktisk tillämpning av marxism-leninismens lärosatser. Lärosatser som på ett subjektivistiskt sätt utnyttjas till att försvara dagens politik genom att man framhäver vissa sidor och undertrycker andra. Centralkommitténs och regeringens politik efter januari 1968 reviderade ingalunda marxismens grunder som man idag vill göra gällande för partiet hemma och för den internationella kommunist- och arbetarrörelsen, utan betonade även de undertryckta sidorna inom marxism-leninismen och började demokratisera det politiska systemet. Detta skulle tjäna som utgångspunkt för vägen till en fullbordad av vårt samhälles socialistiska uppbyggnad. Vårt samhälle var och är genom hela sin utveckling förberett för det.”

Motsättningarna måste lösas

A. Dubcek anmärker att det är avgörande ”att förr eller senare blir man stegvis eller på annat sätt tvungen att lösa motsättningarna och dagens kriser.” Det är lika nödvändigt som det var nödvändigt att utveckla det idag redan mycket omfattande samarbetet med den icke-socialistiska omvärlden, trots att många för inte så länge sedan i denna värld såg en monolitisk, imperialistisk fientlig kraft. ”En mera verklighetsnära väg är det fredliga samarbetets och samexistensens väg och på denna grund en tävlan om socialismens dragningskraft för världens folk. Stämpeln ”revisionist” som sattes på 1968 års ledning för det tjeckoslovakiska kommunistpartiet har inget berättigande. Det tjänar bara som en avskräckande stämpel. På samma sätt användes förut av kyrkan ordet ”kättare”.

”Även nu, med ett visst tidsperspektiv måste jag avvisa alla uttalanden och slutsatser dragna av den nuvarande ledningen om leninismens revision vad principerna för partiarbete beträffar. Vår partiledning tog i teorin och i praktiken upp den leninistiska principen för demokratin inom partiet. Utan att man tillämpar denna princip kan man inte tala om ett parti av en ny typ. Denna grundläggande princip för partiarbete hade tidigare varit och är idag på nytt undertryckt. Det är därför krisen inom partiet utvecklats och ledningen, när den bestämde den socialistiska utvecklingens politik kommit i motsättning till medlemsmassorna och till arbetarmassorna, till ungdomen och studenter, fackföreningar och kvinnorörelse. Man får inte se på partimedlemmar som på en blind massa som kan ledas genom att den från ovan får redan färdigtuggade bitar som den bara har att svälja. Partiet och dess ledning är starkt bara då det inte ser saker i ensamt majestät utan när synen finns hos partimassorna. Kritik mot en linje under den tid den formas kan inte betraktas som ”partifientlig inställning” och det är absolut otillåtet att straffa medlemmar för det. Det är absurt om man angriper kritikernas existensmöjligheter som den nya ledningen har gjort i samband med att den nya inrikespolitiska kursen skapats och tillämpats. Detta är inte en politisk väg, det är att våldföra sig på partiet och på vårt socialistiska samhälle.”

Entydigt och kortfattat (därför att "det är förnedrande att överhuvudtaget svara på det") avfärdar Dubcek påståendet om "återgång till kapitalism" under efterjanuariperioden 1968. Det var fråga om att förverkliga en redan länge förberedd och långsamt genomförd ny ekonomisk reform som skulle stärka företagens, individernas och kollektivens materiella intresse för folkhushållningens utveckling och som skulle stärka producenternas initiativ.

Reformen var inte riktad mot planekonomin som man idag hävdar utan mot det strupgrepp som de centrala direktiven "ovanifrån" innebar. Vad gällde det socialistiska jordbruket ledde reformförslagen "inte i ett enda fall till att den kollektiva verksamheten inom jordbrukskooperativen förrycktes, inte ens till försök till något sådant." Om den privata företagsamheten säger Dubcek: "Den dåvarande ledningen i DDR hade då ingenting att anmärka mot en omfattande privat företagssektor i det egna landet men den ansåg små privata företag i Tjeckoslovakien vara ett avsteg från socialismen, men vad är det för socialistiskt med ett rör som läcker och som man inte kan få reparerat?" Dubcek uppmärksammar sedan framför allt det lögnaktiga påståendet att Tjeckoslovariens politik efter januari 1968 var inriktad på att skilja landet från de socialistiska ländernas gemenskap:

Vad föder antisovjetism?

"Det kanske mest oförskämda som sagts i 'Lärdomar' och som framförts av den nuvarande partiledningen är påståendet om så kallade planer på att skilja vårt land från de socialistiska ländernas gemenskap. Från denna tes följer också missbruket av den innehållsmässigt riktiga parollen om våra band och vårt samarbete med Sovjetunionen och med andra socialistiska länder som förekommer i dagens propaganda. Denna paroll får inte saknas då medborgare i sitt arbete skall diskutera sådana ting som en förbättring av den offentliga servicen eller en höjning av effektiviteten i produktionen eller den tekniska utvecklingen inom industrin. Man matar människor med den på ett sätt som leder till att denna bas för vår utrikespolitik i deras tankar vänds till sin motsats; är det verkligen möjligt att ingen inser detta? Jag tror att man är medveten om det men att formalismen redan har blivit så självklar att det att säga någonting innebär en fara för att anklagas för antisovjetism. Jag tvekar att kalla denna sak vid dess rätta namn och peka på de konsekvenser en sådan demagogi leder till (därför att den avsiktligt vill framkalla intrycket av att "de stämplande" var emot ett sådant samarbete), hur den skadar och redan har skadat internationalismen på detta område. Jag hävdar att när man avsiktligt och målmedvetet förvandlar många kommunistiska revolutionärer, motståndsmän och aktiva socialister till "antisovjetiska element" så föder just detta antisovjetism.

Jag skulle kunna nämna namn på många betydande revolutionärer, partiets grundande medlemmar, nationella skalder, akademiker, motståndsmän som deltog i den inhemska och utländska motståndsrörelsen, författare, teaterkonstnärer och musiker och därmed bevisa detta med konkreta exempel. Var skulle man dock få tid och plats för att kunna göra en fullständig förteckning över alla bedövade politiska och skapande krafter i samhället? Om man låter siffror tala så har antisovjetismens stämpel satts på tusentals, tiotusentals och hundratusentals framstående kämpar som sida vid sida med de sovjetiska trupperna deltog i befrielsekampen, partisaner, aktiva socialister, kommunister och icke-kommunister; mera än en halv miljon utav dem utgörs av uteslutna kommunister, som har fallit för "antisovjetism". Om man på detta sätt betecknar sådana människor inför allas ögon, hur kan det leda till annat än att föda antisovjetism i andra partimedlemmars och hela vår allmänna opinions medvetande? Och den ökar desto mer som man med ständigt ökande våld driver igenom arbetsmetoder, arbetsformer och en politik som inte motsvarar den givna utvecklings- och kunskapsnivån, en politik som visat sig vara föråldrad och i praktiken har befunnits behäftad med deformationer. Idag, på samma sätt som vid utformningen av vårt aktionsprogram, är jag medveten och övertygad om att också andra representanter för den tidigare politiken tänker på samma sätt – att den

tjeckoslovakiska socialistiska republiken inte kan basera sin politik på utträde ur de socialistiska ländernas gemenskap, utan att den med nödvändighet behöver detta samarbete och det framför allt med Sovjetunionen, som har varit och även i framtiden blir den tjeckoslovakiska utrikespolitikens hörnsten. Jag avvisar skarpt alla lösa konstruktioner om Tjeckoslovakiens strävan att träda ur de socialistiska ländernas gemenskap och motsätter mig alla falska anklagelser för antisovjetism. Anklagelser som är riktade mot mig och mina kamrater som tillsammans med mig i partiet, regeringen och den Nationella fronten skapade och strävade efter att genomföra programmet för utveckling efter januari 1968.

Inte heller inom vår utrikespolitik var det fråga om revisionism utan om en mera aktiv och jämställd position inom de socialistiska ländernas gemenskap och samtidigt en respekt för varje partis rätt att lösa sina inre angelägenheter i samklang med samhällets behov och folkets vilja. Det är sant att vi i aktionsprogrammet vad beträffar våra förbindelser med Förbundsrepubliken Tyskland har pekat på stöd åt de progressiva och antifascistiska (även icke-kommunistiska) krafterna.

Jag döljer inte att man då hade även socialdemokratin i tankarna och i synnerhet W. Brandts strävan efter en ny inrikes- och utrikespolitik. Detta sågs antagligen med ogillande av den dåvarande ledningen för DDR:s parti. Vi hade i tankarna också en orientering mot samarbete med icke-kommunistiska, vänsterorienterade partier. Kommunistpartiernas praktiska verksamhet i Italien, Frankrike, Spanien och i andra länder, legaliserandet av det västtyska kommunistpartiet samt segern (om även så brutalt nerslagen) för socialisterna i Chile, där man kallade kommunister till regeringssamarbete – allt detta bara bekräftar att den socialistiska rörelsens utveckling direkt kräver ett sådant samarbete. Verkligheten är sådan att den viktigaste kraften och hindret mot revanschismens och fascismens återuppståndelse i Västtyskland är den av Brandt tillämpade politiken. De praktiska erfarenheterna har fullständigt bekräftat detta.”

Jag beskyller dem för våldsmisbruk

A. Dubcek framhåller att han är långt ifrån att hävda att dagens ledning är förrädare, socialismens fiender o dyl, så som denna ledning stämplar sina föregångare. Han betraktar dock deras politik som oriktig, till sina konsekvenser djupt skadlig för partiet och även för Tjeckoslovakiens åtagande mot de allierade. ”Jag kritiserar och anklagar dem för våldsmisbruk, för ett icke-demokratiskt genomförande av deras politiska linje vars oriktiga grund prövats under de senaste sex åren. Vilka kriterier använder sig dagens ledning av för att avgöra om en medlem intar marxistisk-leninistiska positioner? 1. Samtycke med den grupps handlande som inbjöd de fem Warszawapaktländernas trupper till Tjeckoslovakien. 2. Samtycke med att den revisionistiska och opportunistiska ledningen med A. Dubcek i spetsen uteslöts ur partiet. 3. Samtycke med att den officiella politiken efter januari 1968 och själva partiets aktionsprogram var revisionistiska och opportunistiska. 4. Samtycke med den nuvarande politiska linje som utgår från ”Lärdomar” som till skillnad från 1968 års politik antas vara ”marxistisk-leninistisk” och vars skapare sägs vara ”marxister-leninister”. Den som är överens med detta intar ”marxistisk-leninistiska” positioner och den som är emot, den står mot partiets intresse och är en opportunist ... En tvångsmässig och målmedveten uteslutning från skapande- och produktionsprocessen av en mängd kvalificerade människor som öppet visade och visat en annan åsikt än partiledningen har tydligen redan idag åvägabragt och kommer att åvägabringa oöverskådliga skador. Mycket djupt drabbades i synnerhet den kreativa intelligentsian; bundna händer har de som kan skapa och skriva och framför allt de som berövades sina utkomstmöjligheter och skulle kunna vara i stånd att ge det socialistiskt engagerade skapandet nya värden och som redan i det förflutna har visat sin duglighet. Jag tror att arbetarklassens moral och dess ledande roll drabbats svårt. Jag skulle gärna ha fel, men

den känner att den är grundligt manipulerad i sin egenskap av den viktigaste delen och maktsubjektet i den socialistiska staten. Den har berövats det som den betraktade som progressivt och den påtvingades en annan plattform. Arbetarnas deltagande i beslutsprocessen och i det offentliga livet har reducerats till ett minimum – om man nu alls kan tala om något sådant deltagande. Som en av de mest allvarliga konsekvenserna av den nuvarande politiken ser jag det faktum att folket har berövats möjligheten att utan fruktan, d v s fritt, tala om partipolitikens innehåll och besluta om samhällsliga angelägenheter.

Jag konstaterar alltså att den nuvarande linjen har omsatts i praktiken, att man har lyckats förtrycka omfattande samhällsliga värden, men att man inte har lyckats lösa någon av de motsättningar, som då ledde till en kris inom partiet och i sextiotalets samhälle, d v s inte under åren 1968-69 utan före året 1968.”

A. Dubcek framhåller att vi i de officiella talen möts av självgod tillfredsställelse över det faktum att människor arbetar och att planen uppfylls. ”Människor har emellertid arbetat och uppfyllt planen under vår utvecklings alla perioder. (Om den kvalitativa sidan av planuppfyllelsen saknas dock informationer). Även i de kapitalistiska länderna arbetar arbetare, bönder och intelligentsia; man känner till kvaliteten och produktiviteten av deras arbete och man ser deras levnadsstandard och trots det fortsätter de sin rättvisa sociala kamp för sin ställning och för sina rättigheter. Det är sedan länge känt att människan inte lever av bröd allenast.”

”Ett parti som vill vara förtrupp måste ha högre mål än att bara registrera resultatet av folkets arbete. Det måste bry sig om utvecklingen av samhällets alla skapande krafter, som att människan måtte fullt och allsidigt utvecklas i samhället, att hon måtte uppnå sitt självförverkligande.”

”Som en trollformel använder man sig av påståendet”, skriver A. Dubcek, ”att vi upplevde skadliga konsekvenser av alla möjliga slag under åren 1968-69.

Hade det inte redan före 1968 funnits en djup kris, vilken kraft skulle då ha lett till januari 1968 och efterföljande politik? Den s k ”konsolideringen” har inte lyckats att leda partiet och samhället ur denna kris. Utvecklingen har tvärtom förskjutits inte bara tillbaka till situationen före år 1968 men till ett tillstånd i vilket vårt parti ännu aldrig i sin historia befunnit sig.

Partiet misslyckades efter april 1969 inte bara med att lösa sin egen kris utan det har dessutom framkallat en ny inre kris, vars djup och konsekvenser man ännu inte fullständigt kan överblicka.”

Den verkliga faran

Dubcek polemiserar mot tesen enligt vilken ”socialismen undergrävs av den imperialistiska borgerliga propagandan”. Denna propaganda använder bara i efterhand fel och brister i de socialistiska länderna. Övervinna den kan man bara göra genom att övervinna orsaker och källor till de företeelser som den betjänar sig av. Den nämnda tesen är skadlig -eftersom ”den avleder partiets och den socialistiska statens uppmärksamhet från att rätta till egna brister, fel och deformationer och från att spåra dess inre orsaker, som är det viktigaste och avgörande.”

Dubcek bekänner sig uttryckligen till marxism-leninismens principer för den socialistiska revolutionen och menar att de kan tillämpas i alla länder. Han försvarar internationalistiska förhållanden till Sovjetunionen, till de socialistiska länderna och till den internationella kommunist- och arbetarrörelsen och fortsätter:

”Jag kan föreställa mig de allvarliga konsekvenser för revolutionens öde som blir följden av att man ignorerar denna faktor. Jag tvivlar dock starkt på att man respekterar den givna situationen och utvecklingen i Europa och i världen och de nya moment som tiden för med

sig. Med tanke på partiet och på socialismens utveckling i allmänhet kan jag inte nog betona den fara som ligger i att inte respektera nationella skillnader. Från egna erfarenheter i vårt parti och från vår socialistiska utveckling härleder jag slutsatsen att det framförallt är fråga om att man underskattar och i mångt och mycket helt ignorerar inre villkor och särdrag. Socialismens utveckling i flera länder visar att ett brott mot denna regel kan få mycket svåra följder för partiet och för samhället, för folkmassornas förhållande till partiet i respektive land och också för den internationella kommunist- och arbetarrörelsen. ... Att underskatta och ignorera de specifika inre företeelserna i kommunistpartiets verksamhet som den ledande kraften i samhället efter arbetarklassens seger, leder oundvikligen till att partiets inflytande på massorna stegvis försvagas, att initiativkraft och ursprunglig entusiasm avtar och att man undan för undan förlorar den prägel av frivillighet som kännetecknar massornas revolution och inställning till socialismens uppbyggnad. På så vis ökar avståndet mellan partiledningen och partimedlemmarna, mellan partiets linje och arbetarklassen samt folkmassorna som är det avgörande maktsubjektet ... Massorna är inte längre införstådda med partiet och parti- och statsledningen tar sedan till våldsmetoder på sin förlorade auktoritet. Med dessa metoders hjälp framtvingas respekt för partilinje, lydnad och kommunisternas ”enhetliga disciplin”. På denna grund bryter man sedan i handling mot de leninistiska normerna inom partiet (även om man bekänner sig till dem med munnen), eller så betonar man bara några drag av marxismen och undertrycker andra. (I samband med Lenins jubileum glömde man bort hans arbete ”Radikalism, kommunismens barnsjukdom”). På detta sätt börjar man härska över dem som ‘utgör maktsubjektet i samhället.’

A. Dubcek pekar sedan på den felaktiga, mekaniska analogin mellan förhållandena i Tjeckoslovakien 1968 och i Ungern 1956. Just här måste man skilja på en rad inre särdrag. I Tjeckoslovakien var det kommunistpartiet som självt började lösa de aktuella problemen och det under politiska och demokratiska former. På ett demokratiskt sätt bildades den nya parti- och statsledningen som folkmassorna inte motarbetade utan tvärtom försvarade som sin egen. Man utformade en handlingslinje i partiets aktionsprogram som fick folkets stöd. Arbetsentusiasmen ökade. Armén, säkerhetsstyrkorna och folkmilisen slöt upp bakom centralkommitténs linje och formade en kraft som var kapabel att stoppa alla försök att omstörta socialismen.

Vem har blandat sig i ett annat partis inre angelägenheter?

”Principen om att man måste respektera nationella skillnader och särdrag i den socialistiska revolutionen och i den socialistiska uppbyggnaden är viktig inte bara inrikespolitiskt sett utan även vad beträffar relationerna mellan kommunist-, arbetar- och socialistpartierna. Brottet mot denna princip har lett och leder till många skador och förluster för den kommunistiska och socialistiska rörelsen och även för befrielseströrelserna.

Skulle det kanske ha varit riktigt om vi från vår sida läxade upp kamraterna i Polen för deras sätt att kollektivisera jordbruket? Det är ett problem som vi till skillnad från polackerna redan för länge sedan löst. Och om vi till råga på allt skapade en tes om att de genom detta konserverar kapitalismen och det privata företagandet? Nej, det skulle inte vara riktigt, därför att det är de som bäst vet varför, när och hur de kommer att lösa detta problem. Jag måste samtidigt konstatera att det från det polska förenade arbetarpartiets sida inte var riktigt att under året 1968 försöka tvinga oss till att lösa våra problem genom meningslösa aktioner. Själva hade de då i Warszawa stängt universiteten och bokstavligen skingrat universitetslärarna. Folket riktade sitt missnöje mot deras egen politik. Detta ledde till sådana tragiska händelser som skottlossningen mot arbetarna. Den dåvarande partiledningen i Polen fick kanske för sig att den genom ett fälttåg mot vår politik skulle kunna lösa sina egna inhemska motsättningar.

Är de andra partiernas uppträdande gentemot Jugoslaviens kommunistförbund ett otillräckligt vittnesmål om brytningen med den ovannämnda principen? Detta gick t o m så långt att man kommit med det paradoxala påståendet att Jugoslavien inte är ett socialistiskt land. Så långt drev den kommunistiska rörelsen dem, men trots att de var isolerade från de andra socialistiska länderna, klarade de den socialistiska ombyggnadens hårda prov.

Hur skulle kamraterna från DDR uppfatta att vi kritiserade dem för att de – i jämförelse med oss – tillåter en så bred sektor med små privata företag? Vad skulle de tänka om vi skulle hävda att man i detta kan se en potentiell plattform för återgång till den kapitalistiska företagsamheten? Rätten att besluta om tillvägagångssättets lämplighet måste vara deras rätt. Då uppstår emellertid frågan: Handlade dåvarande (1968) partiledningen i DDR riktigt när den utövade påtryckningar på vårt land och föreskrev oss ett visst tillvägagångssätt inklusive deras suddiga inställning till W Brandts politik? ... Vårt blotta resonemang om ett smärre lån från något utvecklat land ansågs vara inget mindre än ett steg mot ett beroendeförhållande till kapitalismen, trots att varje förnuftig ekonom måste ha klart för sig att dessa medel skulle kunna förnya vår tekniska bas. Idag är det en självklarhet att inte bara ta emot lån utan också att öppna främmande bankfilialer i de socialistiska länderna. Jag anmärker bara i marginalen att om man har antagit principerna om fredlig samexistens mellan stater med olika samhällssystem då är det ekonomiska och tekniska samarbetet och handeln mellan dessa länder inte bara något nödvändigt, utan något helt oundvikligt...

Förslag till de europeiska kommunistpartiernas konferens

Om man vill uppnå starka och goda relationer mellan de kommunistiska partierna borde man i praktiken respektera principen om att ett partis och ett lands problem är en angelägenhet för det egna partiet. Kanske borde denna princip förankras i en resolution vid något världs-omfattande eller europeiskt forum för alla kommunistpartier. Som utgångspunkt skulle man kunna använda sovjetregeringens resolution från år 1956.

Sett i ljuset av den nämnda principen för relationerna mellan kommunistpartier borde man inte stödja fraktionspolitik i ett annat parti. Jag tänker på individer eller grupper som för sex år sedan i strid med centralkommitténs, regeringens och nationalförsamlingens politik utarbetade en lösning av våra inre problem, som kröntes med det militära ingripandet av några av Warszawapaktens länder. (Jag hänvisar här till ett officiellt meddelande från den sovjetiska nyhetsbyrån den 21.8.1968...) De påtog sig alldeles för stort ansvar utan de författningens organens vetskap. Trots att de idag viftar med leninismen kastade de dess princip om den demokratiska majoriteten överbord. De har gått till ytterligheter som saknar motstycke i den kommunistiska rörelsens historia – från att arrestera de ledande officiella representanterna med hjälp av en hemlig fraktion inom säkerhetspolisen till att fullständigt likvidera den av folket godkända politiken. De utnyttjade en för dem gynnsam situation till att med våld genomföra åsikter som de framställer som marxistisk-leninistiska och internationalistiska. (Ack, om Lenin kunde stiga upp ur graven för att se allt det som marknadsförs i hans namn ...).

Idag skrävar de vitt och brett om att det är de som är trogna Warszawa-pakten o dyl. Det är helt vanlig demagogi. Har något sådant överhuvudtaget ifrågasatts? Har vår ledning brutit mot avtalet? Warszawapaktens existens motiveras av behovet att kollektivt försvara dess medlemmar i fall att en av dem blir utsatt för angrepp utifrån. Våra åtaganden visavi de allierade är desamma som de andra medlemsländernas (inklusive Rumänien), och finns uttryckta i våra gemensamma dokument. Vi har på inget sätt brutit mot dem. Detta bekräftar helt vår internationalism, något som fakta bevisar. Likaledes var det klart och är idag ännu tydligare att de två mot varandra stående militära blocken utgör ett hinder för mänsklighetens framåtskridande. Att grundlöst tillskriva den föregående stats- och partiledningen ett

ifrågasättande av Warszawapakten tjänar enbart det medvetna syftet att framställa den i ”opportunistisk” dager.

Att övervinna den personliga maktens system

Jag vill här, vid sidan av min protest mot inrikesministeriet, även ta upp några av mina politiska åsikter och resonemang. Jag vill inte och jag saknar möjlighet att i den nu förhärskande atmosfären diskutera dessa frågor med någon.

Jag skriver detta spontant och är medveten om att en del saker eventuellt borde preciseras, kompletteras och omformuleras. Det viktigaste är dock inte att jag lyckas uttrycka allt jag vill säga eller att vissa ståndpunkter förblir ofullständigt bearbetade. Detta brev måste förstås i samband med den tid och den situation som det är skrivet i. Jag förstår idag bättre än någonsin förut att den personliga maktens system är ett komplex av idémässiga, organisatoriska, personalpolitiska och andra medel, framför allt maktmedel. Det räcker emellertid inte med att förstå detta. Detta maktsystem måste målmedvetet övervinnas, dess förnyelse och existens måste förhindras, lagenliga juridiska normer måste ställas i dess väg. Detta försökte vi delvis åstadkomma. Den personliga maktens system är oförenligt med marxism-leninismen. Det är därför inte så mycket en fråga om de individer och personer som håller detta system vid liv under täckmantel av paroller om den rättrogna leninismens försvar mot fara från olika ”förbättrare” (trots att detta givetvis inte är någon bagatell). Det är istället systemets bärande idé som teoretiskt, organisatoriskt och politiskt måste bekämpas, den idé som bl a förordar manipulering av massorna och att folket hålls i lydighet och disciplin, för att ”socialismen ej må undermineras”. Om man inte avslöjar denna för socialismen skadliga metod skapar man framför allt bland ungdomar en förkvävande konformitet och likgiltighet, man livnär föreställningen att anpassning även till orättvisor leder till personliga fördelar på andras bekostnad, inte sällan på en nära väns eller kamrats bekostnad. Idén om och ett aktivt försvar av de mänskliga rättigheterna är således fullkomligt berättigade ting även under socialismen. Dess bärande kraft borde framför allt vara partiet och dess ledning borde gå i spetsen.

Kränkning av de mänskliga rättigheterna

Jag skriver om mina politiska åsikter och funderingar också för att visa att jag inte är något fall för säkerhetspolisen. Det som jag här tar upp är inte och kan inte vara innehåll i några agitationer vid tillfälliga sammankomster med skogsindustrins arbetare eller vid andra spontana träffar, i förekommande fall med några bekanta som jag ibland ser när jag badar i Senec eller när jag är på besök hos mina anhöriga eller vid mina föräldrars och min brors grav i Uhrovec. Agitationer som mina vakter förmodligen föreställer sig att jag tänker hålla eftersom de omvärver mig med så många spindelnät. Om de vill lära känna mina åsikter, så finns de här till deras förfogande. Det är även deras förtjänst att jag talar ut. Brevets innehåll bestämdes framför allt av att jag ville klarare visa att min (och inte bara min) ”skuld” består just i att jag hyser en åsikt om vår utveckling, som avviker från den som uttalas i ”Lärdomar” samt att jag har en avvikande åsikt om hur man borde övervinna den fördjupade och kvarstående krisen inom partiet och i samhället. Jag är emot den orättvisa som görs mig och mina kamrater bl a med hjälp av säkerhetspolisen. (Till dess försvar borde kanske sägas att den är missbrukad). I detta sammanhang borde det faktum nämnas att även republikens president hade för vana att vid olika samtal först ställa en transistorradio i fönstret. Detta behöver inte kommenteras, tror jag, det talar för sig själv.

Som avslutning vill jag berätta att den enhet inom säkerhetspolisen som sköter mitt fall kallas för ”Briza” (=björk). Detta täcknamn har tydligen något konspirativt innehåll eftersom namnet Dub (=ek) kanske skulle vara för genomskinligt.... Björken, fastän det är ett ganska fint träd, visar också stor uthållighet och levnadsförmåga under svåra villkor ... Vederbörande enhet inom ministeriet har en obegränsad makt, fastän det också finns vissa lagar. Denna makt

stödjer sig på möjligheter som man öppnar för den och som den får, tror jag, helt i överensstämmelse med utvecklingens logik. ‘ Spindelnät kringsnärjer allt liv inom landet och de som väver dem, behöver sitt levebröd och sin välsignelse. Jag måste kalla det vid dess rätta namn: det är maktmissbruk och brott mot socialismens principer och även partiets principer. Det är en kränkning av de mänskliga rättigheterna.’

Prag den 28 oktober 1974.

Alexander Dubcek

Lästips

‘Det mest tragiska kapitlet i den tjeckoslovakiska revolutionens historia finns beskrivet i två böcker, utgivna i Sverige. Den ena är skriven av Artur London och heter **Bekännelsen** (Rabén & Sjögren, 1970) [finns på marxistarkivet: [Bekännelsen](#) – *Red anm*]. London var en av de få som inte dömdes till döden i den så kallade Slansky-processen. Hans berättelse får oss att förstå hur dessa processer byggde upp, hur de anklagade till slut tvangs bekänna de mest orimliga brott. Bekännelsen är inte bara nyckeln till förståelse av bekännelserna i Prag utan även de i de andra öststaterna och i Moskvaprocesserna på 30-talet. London kom till Prag för att överlämna manuskriptet till författarförbundets förlag på morgonen den 21 augusti 1968 ...

Den andra redogörelsen för processerna är skriven av Otto Slings änka, Marian Slingová. Otto Sling dömdes till döden i Slanskyprocessen. Boken heter **Den fjättrade sanningen** (Rabén & Sjögren, 1969) [finns på marxistarkivet: [Den fjättrade sanningen](#) – *Red anm*]. I dag är det Otto Slings son Jan som drabbats av den ny-stalinistiska regimens förtryck.

1968 gav Rabén & Sjögren ut **Socialism med mänskligt ansikte – dokument från Tjeckoslovakien 1968**, i urval av Nils Lalander [finns på marxistarkivet: [Socialism med mänskligt ansikte](#) – *Red anm*]. Bakom den boken stod Socialistiska solidaritetskommittén för Tjeckoslovakien, som består av vpk-arna Hjalmar Werner, Herta Fischer, Bengt Gunnäs, Nils Lalander och Wide Svensson. Innehåller bl a de 2 000 orden och de tjeckiska ledarnas uttalanden dagarna efter den 21/8.

De östeuropeiska telegrambyråerna gav 1975 ut en bok som heter **På segerns väg**. Den sprids gratis av bl a DDRs kulturcentrum i Stockholm. I boken ingår ett kapitel om Tjeckoslovakien som är en bra och lättåtkomlig sammanfattning av den officiella ståndpunkten hos dagens makthavare i Prag.

Jiri Pelikán kom våren -76 ut med en bok på svenska: **Prag tiger inte** (Tidens förlag). Den innehåller förutom en inledande bakgrundsteckning en samling dokument från den opposition som aldrig helt kunnat tystas under 70-talet i Tjeckoslovakien.

I höst kommer den i Stockholm bosatte tjeckiske kommunisten Zdenek Hejzlar ut med en bok om reformkommunismen. Den kommer utan tvivel att bli en oumbärlig grundbok för alla som vill lära känna Tjeckoslovakiens historia efter 1945 och tränga djupare in i händelserna 1968.

Östeuropabulletinen ges ut av Aktionsgruppen för solidaritet med den socialistiska oppositionen i Östeuropa, Box 12 021, 750 12 Uppsala 12. Bulletinen ‘innehåller ofta artiklar som översatts från LISTY, den tjeckoslovakiska socialistiska oppositionens tidskrift som kommit ut med ca nr/år sedan 1971.

Källor

Förutom de böcker som nämnts under rubriken *Lästips* har följande material legat till grund för arbetet:

Chris Harman: *Bureaucracy and Revolution in Eastern Europe*, Pluto Press, London 1974

7th All-union congress of the ROH, Prague 4-7 March 1969, Czechoslovak Trade Union Revue, Prag

Jiri Pelikán: The spring in Prague, *International Socialist Review*, sept 1973, New York 1973

Jiri Pelikán: The Prague Spring – Five years later, *The Militant*, August 31, 1973, New York 1973

Vladimir Klokocka: *Demokrati och socialism – det tjeckoslovakiska alternativet*, PAN/Norstedts, Sthlm 1969

The struggle for socialism in Czechoslovakia 1938-1972, People's publishing house, Lahore, Pakistan 1972

Zdenek Mlynár: Ceskoslovensky pokus o reformu 1968, Index-Listy 1975 *Listy* nr 1/72, 1-6/72, 2/73, 2-7/75, 1/76

Informacni Materiály, de tjeckoslovakiska revolutionära socialisternas tidskrift nr 2, 7, 89, 15

Birka-Vasa bulletinen nr 1/71, 2/71

Walter Storm, *Dagbok från Prag*, Arbetarkultur, Sthlm 1948

A congress of the Czech C.P., i *International* vol I, No 7, Jan–Feb 1972, London

Cyrill John: *Arbetarråden i Tjeckoslovakien 1967-1969*, SSU-Debatts skriftserie nr 2

Diverse artiklar i *Ny Dag* och *Tidsignal* 1968 och 1969

Tidskrifterna *Livet i Tjeckoslovakien* och *Fackföreningarna i Tjeckoslovakien*, utgivna i Prag. årg 1968 och 1969

Tillägg (2008):

Sedan denna bok kom ut (1977) har mycket annan dokumentation och material om utvecklingen i Tjeckoslovakien kommit ut. Här ska bara nämnas Alexander Dubceks *En självbiografi*, Wahlström & Widstrand, 1993, där en av dramats huvudpersoner ger sin egen version av vad som hände, inklusive utförliga beskrivningar av de förhandlingar som hölls med sovjetledningen efter invasionen. – *Red*